

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJA
DAILĖS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

AISTĖ BIMBIRYTĖ-MACKEVIČIENĖ

KLEMENTINA TIŠKEVIČIENĖ IŠ
POTOCKIŲ: VIEŠAS IR PRIVATUS
ARISTOKRATĖS GYVENIMAS XIX a.
II p.-XX a. pr.(VILNIAUS
REZIDENCIJOS ATVEJIS)

Baigiamasis darbas menotyros magistro laipsniui įgyti

Vadovas: doc. dr. Birutė Rūta Vitkauskienė

Vilnius, 2012

Aš, **Aistė Bimbirytė-Mackevičienė**, kandidatė menotyros magistro laipsniui gauti, pareiškiu, kad šis baigiamasis darbas paremtas mano pačios tyrimais ir remiasi tik tokia papildoma informacija, kuri nurodyta nuorodose, paaiškinimuose, šaltinių, literatūros bei iliustracijų sąrašuose. Pareiškiu, kad baigiamajame darbe nėra naudojamos kitų darbais to nenurodant ir nė viena baigiamojo darbo dalis nepažeidžia jokių asmens ar institucijos autorinių teisių. Taip pat nė viena baigiamojo darbo dalis nebuvo pateikta jokiai kitai aukštojo mokslo institucijai kaip akademiniais atsiskaitymas ar siekiant gauti mokslo laipsnį.

Vilnius, 2012 05 28

Parašas

Turinys

Ivadas.....	4
I. Gimi aristokrate: Klementina iš Potockių ir aristokratiškojo mentaliteto formavimosi aplinkybės XIX a. II p.	
1. Potockio ir Sanguškaitės šeima.....	9
2. Jaunystės metai.....	18
3. Grafienė.....	24
II. Klementinos Tiškevičienės kultūrinė veikla Vilniuje XIX a. pab.-XX a. pr.	
1. Miesto rezidencija – raktas į visuomenę.....	33
2. Viešas ir privatus rūmų gyvenimas	
2.1. Vilnietiškosios aristokratijos traukos centras – rezidencija XIX a. II pab.....	37
2.2. Pokyčiai – rūmų gyvenimas XX a. 1-2 deš.	41
3. K. Tiškevičienės visuomeninė veikla už rezidencijos ribų: Lenkų teatras Vilniuje.....	47
4. Palikus Vilnių – paskutiniai gyvenimo metai.....	51
III. K. Tiškevičienės rūmai Vilniuje – didžiausia privati rezidencija XIX a. pab.-XX a. pr.	
1. Pirmasis rūmų projektas.....	55
2. Dvi skulptūros K. Maciulevičiaus projekte.....	62
3. Grafienės rūmų kolekcija ir jos likimas.....	68
4. Rezidencijos tapimas biblioteka.....	86
IV. Išvados.....	92
V. Summary.....	94
VI. Iliustracijų sąrašas.....	95
VII. Šaltinių ir literatūros sąrašas.....	102
VIII. Priedų sąrašas.....	110
IX. Sutrumpinimai.....	111
X. Priedai.....	113

Ivadas

Kalbant apie XIX a. II p. – XX a. pr. Vilniaus, o kartu ir visos tuometinės Lietuvos kultūrinę situaciją, ilgą laiką didžiausias dėmesys beveik sutartinai buvo skiriamas lietuviškosios tautinės savimonės formavimuisi. Tik pastaraisiais metais ėmė rasti autorių, plačiau aptariančių lenkiškai kalbėjusios aristokratijos vietą kultūriniame, socialiniame XIX a. – XX a. pr. kontekste.

Vis dėlto, net ir tokiais atvejais tyrimai nėra visapusiški, nes neretai apsisistojama tik ties vyriškąja linija, jos visuomeninė veikla bei nuopelnais. Taip klaidingai sudaromas įspūdis, kad moteriškoji pusė tebebuvo XIX a. I p. situacijoje, kuomet visuotinai išsigalėjęs „namų židinio saugotojos“ modelis niekam nekėlė abejonių. O juk labiausiai apčiuopiamu minėto laikotarpio aristokratiškosios (ir ne tik) gyvenamosios būdos būtent ir tapo pasikeitusios politinės situacijos įtakoje atsiradę ryškūs pokyčiai lyčių plotmėje.

Maža to, net ir šias problemas apeinantys autoriai, nagrinėjantys dvarų kultūrą, didžiąja dalimi gilina tik į užmiesčio rezidencijų gyvenimą. Miestietiškąją dvarą, nepaisant jo akivaizdžios svarbos bendrajame kontekste, vis dar palikdami nuošaly. Ypač tas taikytina, jei kalbėsime apie XIX a. II p. – XX a. pr. laikotarpį.

Tačiau tai nėra vienintelės problemos, tapusios šio darbo pretekstu. Reikia pažymėti, kad net ir kalbėdami apie didikų gyvenamąją aplinką, ligšioliniai tyrinėtojai daugiausia apsiriboja grynai formaliąja analize, visą dėmesį sutelkdami į architektūrinę dalį. Tuo tarpu „asmeninė“ rūmų istorija, t.y. jų savininkų biografijos faktai, lieka neaptarti, vertinant juos kaip neesminius ar tiesiog bijant nuklysti į pernelyg subjektyvų vertinimą. Tiesa ta, kad labai dažnai dvarininko asmenybės, jo gyvenimo nagrinėjimas gali ir paaiškina formaliąją pusę bei atvirkščiai. Tokiu būdu konkrečiam pastatui suteikiamas tam laikmečiui būdingas socialinis kontekstas, išaiškinami esminiai jo atsiradimo motyvai bei funkcijos.

Kita priežastis, paaiškinanti šio darbo būtinybę, siejasi su čia nagrinėjamu asmeniu ir iki šių dienų mus pasiekusiu jo veiklos rezultatu, t.y. Klementina Tiškevičienė iš Potockių ir jos išpūdingų mastelių rūmais Neries krantinėje. Kilusi iš garsios, be galo įtakingos aristokratų šeimos, grafiene juto prigimtinių poreikį pabrėžti savo kilmę. Veiklios, išskirtinai aukštą padėtį visuomenėje užėmusios motinos pavyzdys, bičiulystė su įtakingiausiomis Europos rūmų damomis bei nuolatinės kelionės po kultūros lopšiais laikomas šalis išugdė be galo savarankišką, veiklią bei ypatingą reikšmę savęs reprezentavimui teikusią moterį, o jos rezidencija Vilniuje savo masteliu, stilistinėmis ypatybėmis, kolekcijomis bei čia gyvento gyvenimo nuotrupomis šiandien neabejotinai yra geriausias jų savininkės bei apskritai tam metui būdingos gyvenamosios atspindys.

Iki šiol nei ji pati, nei akivaizdžiai architektūrine prasme dominuojantis pastatas nėra sulaukę jokių atskirų tyrimų, nors abu yra bemaž unikalūs atvejai, palikę ryškius pėdsakus Vilniaus miesto istorijoje. Šiuo darbu tikimasi šią spragą užpildyti.

Tokios aplinkybės savaime formuoja ir esminius darbo tikslus: išanalizuoti konkretaus asmens, grafienės Klementinos Tiškevičienės iš Potockių, viešojo ir privataus biografijos aspektų ryšį su XIX a. II p. – XX a. pr. Vilniuje vykusiais kultūriniais, socialiniais pokyčiais bei atskleisti miesto rezidencijos vaidmenį minėtame to paties laikotarpio kontekste.

Tam, kad šie tikslai būtų įgyvendinti, buvo išsikelti atitinkami uždaviniai: 1) išsiaiškinti, ar K. Tiškevičienės ankstyvieji biografijos bruožai turėjo įtaką jos veiklai Vilniuje, jei taip, tai kurie jos aspektai; 2) įvardinti konkrečius grafienės visuomeninės veiklos atvejus ir kiek jie yra susiję su Neries krantinėje esančia rezidencija; 3) išsiaiškinti, kokioms aplinkybėms veikiant rūmai buvo pastatyti ir (ar) keitė savo funkciją; 4) rekonstruoti čia buvusią meno vertybių kolekciją, atskleidžiant jos ryšį su savininkais.

Aiškinantis K. Tiškevičienės gyvenimo detales bei tikintis jas įvertinti bendrajame laikmečio kontekste, buvo svarbu rasti kuo tikslesnę, autentiškesnę jas atspindinčią medžiagą. Deja, šiuolaikinių autorių tarpe grafienę mini vos vienas kitas, dažniausiai tik nurodydami, kad ji buvusi Biržų ordinato savininko Jono Leono Tiškevičiaus žmona, visiškai nesigilinant į jos gyvenimo būdą ir nuopelnus. Kaip išimtį būtų galima paminėti nuoseklią grafų Tiškevičių ir jų palikimo tyrinėtoją Aldoną Snitkuvienę, iki šiol bene vienintelę mėginusią apibrėžti šios šeimos vaidmenį vietas ir laiko kontekste. Jos monografija, skirta biržietiškajai giminės linijai¹, yra išskirtinai vertinga ne tik dėliojant trūkstamas biografines detales, bet ir tikslinant rūmuose buvusią meno kūrinių kolekciją. Taip pat labai naudingas yra autorės sudarytas bibliografinis sąrašas, padėjęs atrasti daug naujų šaltinių. Kalbant apie atskiriems asmenims skirtas monografijas, darbui itin pasitarnavo grafienės motinos Marijos Klementinos Potockos gyvenimui skirtas Aldonos Cholewiankos-Kruszyńskos leidinys².

Be abejo, vienais svarbiausių to laiko liudininkų yra įvairūs K. Tiškevičienės amžininkų prisiminimai: Mariano Rosco-Bogdanowicziaus³, Kazimierzo Chłędowskio⁴, Ipolito Korwin-Milevskio⁵, Waleriano Meysztowicziaus⁶, grafo Benedikto Tiškevičiaus⁷ bei Zofijos Potockos iš

¹ Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurliono muziejus, 2008.

² Aldona Cholewianka-Kruszyńska, *Pani Alfredowa: Maria z Sanguszków Potocka z Łańcuta*, Warszawa: Twój styl, 1998.

³ Marian Rosco-Bogdanowicz, *Wspomnienia*, t. 1, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1959.

⁴ Kazimierz Chłędowski, *Pamiętniki: Galicja (1843-1880)*, t. 1, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1957; *Idem., Pamiętniki: Wiedeń (1881-1901)*, t. 2, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1957.

⁵ Hipolit Korwin-Milewski, *Siedmdziesiąt lat wspomnień: 1855-1925*, Warszawa: Gryf, 1993.

⁶ Waleryan Meysztowicz, *Pašnekesiai apie laikus ir žmones*, Vilnius: Aidai, 2004.

⁷ Benedykt hr. Tyszkiewicz, *Dumy i dumki czyli prawdziwa powieść*, t. 1-2, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009.

Tiškevičių⁸ memuarai, nušviečiantys ne tik bendrąjį laikmečio kontekstą ar konkrečią personaliją, bet ir atskleidžiantys asmeninį pasakotojo santykį su ja. Beje, dėl pastarosios priežasties kai kurių atsiminimų autorių teiginius derėtų vertinti itin atsargiai, kritiškai, ir stengtis į jų dėstomą informaciją žvelgti kiek įmanoma objektyviai. Kaip pavyzdį galima paminėti K. Chłędowski, I. Korvin-Milevskį ir B. Tiškevičių. Nepaisant daugelio iš tiesų vertingų faktų, jie bemaž visą grafienės veiklą vertina neigiamai, ypač pabrėždami jos, kaip moters, moralinę degradaciją. Išsiaiškinus atitinkamas pačių autorių biografijos detales paaiškėjo, kad jų santykis su K. Tiškevičiene iš tiesų buvo komplikotas. Pavyzdžiui, paaiškėjo, kad B. Tiškevičius buvo susižadėjęs su grafienės moša Vanda Tiškevičiūtė. K. Tiškevičienės manymu, jaunikis grafaitei buvęs netinkamas, o neilgai trukus, galbūt ne be jos pagalbos, Vandos motina sužadėtuves nutraukė. I. Korvin-Milevskis apskritai yra vertinamas kaip labai sudėtinga, konfliktiška asmenybė, maža to, jo pasakojimuose nuolat juntamas neišsipildžiusių jausmų bei užgauto vyriško orumo prieskonis. K. Chłędowskio pasakojimai neatsiejami nuo jo nusistatymo prieš K. Tiškevičienės motiną. Akivaizdu, kad visos šios asmeninio pobūdžio aplinkybės nesunkiai galėjo įtakoti autorių kurtą grafienės įvaizdį. Maža to, kai kurie jų buvo itin konservatyvaus, patriarchalinio šeimos modelio šalininkai.

Aiškinantis moters vaidmenį to meto visuomenėje pagelbėjo ši klausimą nagrinėjantys šių dienų autoriai. Viena tokių – Jurga Miknytė, 2009 m. apsigynusi daktaro disertaciją tema *Moters socialinio vaidmens konstravimas viešajame diskurse XIX a. vidurio-XX a. pradžios Lietuvoje*⁹. Ši autorė, priešingai negu kiti moters klausimu kalbėjusieji, brėžia aiškia ribą tarp lenkiškojo ir lietuviškojo diskurso, abiemis skirdama vienodą dėmesį. Šis gestas labai svarbus, nes tokiu būdu aiškėja ne tik apskritai moters, bet ir konkrečiai bajorės emancipacijos problemos. Šią temą šiek tiek liečia ir kiti autoriai, tokie kaip Tamara Bairašauskaitė¹⁰ ar Dainius Rakutis¹¹. Beje, pastarasis, nors ir daugiau kalbėdamas apie užmiesčio dvarų ar dvarelių moterų gyvenimą, kol kas išsamiausiai sugebėjo aptarti tokias subtilybes kaip apranga, kūno priežiūra, valgymo kultūra ir kitokios kasdienės detalės. Na, o oficialiąją šeimos pusę, konkrečiai, vyro ir žmonos separacijos problemą kol kas geriausiai yra išaiškinusi Dalia Marcinkevičienė¹².

⁸ Zofia Potocka z Tyszkiewiczów, *Teki rodzinne: Tyszkiewiczowie, Potoccy, Lubomirscy, Zamoyscy*, in: BNW ZR, akc. 10114, t. 8, 13.

⁹ Jurga Miknytė, *Moters socialinio vaidmens konstravimas viešajame diskurse XIX a. vidurio-XX a. pradžios Lietuvoje* : daktaro disertacija : humanitariniai mokslai, istorija (05 H). - 2009.

¹⁰ Tamara Bairašauskaitė, „Moteris šeimoje ir visuomenėje“, in: *Lietuvos istorija*, t. 8: *Devynioliktas amžius: Visuomenė ir valdžia*, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 457-468.

¹¹ Dainius Rakutis, „Moteriškoje dvaro kultūra lietuvių literačių akimis“, in: *Darbai ir dienos: XIX amžiaus akiračiai*, t. 28, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto leidykla, 2001, p. 111-137.

¹² Dalia Marcinkevičienė, *Vedusiųjų visuomenė: Santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje-XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Vaga, 1999.

Aiškinantis rūmuose sukauptos meno dirbinių kolekcijos turinį, be jau minėtos A. Snitkuvienės monografijos, gelbėjo dar praeitame amžiuje sudaryti žinynai ir katalogai. Iš tokių galima paminėti Edwardo Chwalewiko *Lenkijos rinkinių*¹³ sąvadą, Michała Brensztejno periodikoje išspausdintą Kauno gubernijos privačių rinkinių aprašą¹⁴, Pauliaus Galaunės atsiminimus¹⁵. Šiam klausimui ypač vertingas yra Paryžiuje 1922 m. išleistas Alfredo Tiškevičiaus meno kūrinių katalogas¹⁶, leidžiantis tiksliai indentifikuoti dalį grafų kolekcijoje buvusių darbų.

Bendrosioms XIX a. pab.-XX a. pr. nuotaikoms suvokti, taipogi aiškinantis įvairių draugijų bei moters vaidmenį jų veikloje padėjo Laimos Laučkaitės leidinys *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*¹⁷, leidęs konkrečią biografiją pamatyti kultūriniame to meto Vilniaus kontekste. Be šio, itin vertingas egzempliorius yra jau minėto M. Brensztejno 1914 m. Lietuvoje ir Baltarusijoje veikusių draugijų žinynas¹⁸, patikslinęs nemenką dalį K. Tiškevičienės visuomeninės veiklos faktų. Prie šių, būtina paminėti ir Andrzejaus Rodakowskio knygą¹⁹, skirtą būtent lenkiškąjį identitetą puoselėjusios visuomenės pusės veiklos analizei.

Be jokios abejonės, svarbiausia tyrimo medžiaga tapo autentiški to meto šaltiniai: laišakai, nekilnojamo turto nuosavybės dokumentai, mirties liudijimai. Pirmoje vietoje čia reikėtų paminėti Varšuvos Senųjų Aktų Archyve (toliau AGAD) saugomą gausų Lancuto dvaro, priklausiusio grafienės tėvams, epistoliarinį palikimą, kuris, kiek šių eilučių autorei yra žinoma, Lietuvos istorikų dar nebuvo tyrinėtas ar bent jau tai neatsispindi lietuviakalbėje literatūroje. Daugelio laiškų autorė yra pati Klementina Tiškevičienė, rašiusi motinai, tėvui, seseriai Julijai bei broliams Romanui ir Juozapui. Šiuose šaltiniuose kaip niekur kitur galime įvertinti grafienės asmenybę bei jos požiūrį į tam tikrus klausimus. Taip pat čia esama jos vyro Jono Leono Tiškevičiaus, anytos Marijos Radvilaitės Tiškevičienės, brolienės Elžbietos Potockos susirašinėjimų, kurie leidžia pažvelgti į šeimos gyvenimą ir jo detales iš vidaus, padeda išsiaiškinti grafienės likimą šiai išvykus iš Vilniaus.

Savo informatyvumu minėtiems nenusileidžia ir dokumentai, saugomi Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių bibliotekoje, Rankraščių skyriuje (toliau LMAVB RS). Iki šiol kitų

¹³ Edward Chwalewik, *Zbiory Polskie: Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiatek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, Warszawa, 1916 m.

¹⁴ Michał Brensztejn, „Zbiory prywatne w gubernji kowieńskiej”, in: *Kurjer Litewski*, 1906, nr. 232-233.

¹⁵ Paulius Galaunė, *Likimo duota: Muziejninko novelės*, sudarytoja Zita Žemaitytė, Kaunas: Varpas, 1998.

¹⁶ *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz : Tableaux anciens, objets d'Art et d'Ameublement*, Paris: Imp. Georges Petit, 1922.

¹⁷ Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002.

¹⁸ Michał Brensztejn, *Informator o towarzystwach: Naukowych, oświatowych, artystyczno-popularnych, filantropijnych, wzajemnej pomocy, sportowych i klubacj na Litwie i Rusi Białej*, Wilno: Druk Józefa Zawadzkiego w Wilnie, 1914.

¹⁹ Andrzej Romanowski, *Młoda polska wileńska*, Kraków: 1999.

autorių tik probėgšmom buvo peržiūrėtas Z. Jundzilo fonde saugomas rinkinys²⁰, kurį sudaro šiam tyrimui ypač vertingi dokumentai, gauti iš Klementinos Tiškevičienės sūnaus Alfredo. Čia rasime sklypo prie Neries pirkimo aktą, notaro patvirtintą grafienės mirties pažymą, rūmuose buvusių meno vertybių perdavimo raštus ir sąrašus. Tai be galo svarbi medžiaga siekiant bent iš dalies rekonstruoti rūmuose buvusių kolekciją, aiškinantis rezidencijos statybų bei paveldėjimo klausimus. Nagrinėjant rūmų projekto autorystės bei statybų eigos klausimą pasitarnavo Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau LVIA), Tiškevičių fonde, saugomi nekilnojamo turto dokumentai²¹. Jų dėka galime įvertinti pirmines architekto idėjas, išsiaiškinti statybų vykdytojus.

Prie reikšmingų, autentiškų šaltinių reikia priskirti ir to meto periodinę spaudą, kaip niekas kitas atspindinčią viešąją aristokratų bei išskirtinai moteriškosios luomo pusės gyvenimą. XIX a. II p.-XX a. pr. Paryžiaus, Lvovo, Varšuvos bei Vilniaus periodiniai leidiniai, tokie kaip *La Figaro*, *Le Gaulois*, *Gazeta Lwowska*, *Kurjer Krajowy*, *Kraj* ne tik padeda aptikti K. Tiškevičienės visuomeninės veiklos pėdsakus svečiose šalyse, bet kartu leidžia suvokti įvairių Vilniuje veikusiu kultūrinių bei labdaros draugijų veiklą, jos intensyvėjimą. Maža to, būtent periodikoje pavyko rasti darbą papildančius grafienės vedybų su Jonu Leonu Tiškevičiumi aprašymą bei jos pačios nekrologą.

Galiausiai tikimasi, kad tiek nauja medžiaga, tiek pats darbas nors dalinai užpildys dar vieną spragą Vilniaus miesto istorijoje, leis geriau suvokti to meto žmogaus mąstyseną, paskatins naujus tyrinėjimus ir padės tinkamai įvertinti atskirus paveldo objektus.

²⁰ Įvairių dokumentų, liečiančių grafo Alfredo Tiškevičiaus turto Vilniuje reikalus, rinkinys (l. 3, 1884 01 24 sklypo prie Neries upės pirkimo (1883 12 05) akto patvirtinimas; l. 17-18, turto, kurį 1924 m. iš grafo Alfredo Tiškevičiaus nusipirko jo svainis Leonas Vladislovas Mikalojus Radvila, inventorių; l. 8, Jono Leono Tiškevičiaus mirties pažyma, l. 48-51, kai kurių rūmuose prie Neries buvusių paveikslų sąrašas, l. 40-41, knygų meno tema sąrašas iš rūmų bibliotekos ir pan.), XIX a. II p. – XX a. 3 deš., in: LMAVB RS, f. 106 – 354.

²¹ Klementinos Tiškevičienės rūmų prie Neries projektas ir rūmų statybų leidimai, Vilnius, 1883-1884, in: LVIA, f. 938, ap. 4, b. 867.

I. Gimti aristokrate: Klementina iš Potockių ir aristokratiškojo mentaliteto formavimosi aplinkybės XIX a. II p.

1. Potockio ir Sanguškaitės šeima

Mano žmona po trijų su puse valandų skausmo sėkmingai pagimdė dukterį, klydome apskaičiuodami, bet viskas praėjo sėkmingai ir Ptašinska puikiai pakeitė Sulkovską. Prašau mano tėvui nusiųsti telegramą ir pranešti apie naują anūkę. Žmonos sveikata gera, vaikutis mažas, bet storuliukas. Dėkui Dievui, kad praėjo...²²

Šitaip į pasaulį 1856 m. spalio 31 d. Sanguškų Slavutos²³ (dab. Ukraina) dvare atėjo Alfredo Juozapo Marijano Potockio²⁴ (il. 1, 1817 – 1889) ir Marijos Klementinos Sanguškaitės²⁵ (il. 2, 1830 – 1903) antroji duktė. Jai buvo duotas prieš kelerius metus anapilin iškeliavusios prosenelės Klementinos Sanguškienės (1780-1852)²⁶ vardas. Potockiai iki tol jau buvo susilaukę dviejų vaikų: dukters Julijos (il. 3, 1854 – 1921)²⁷ ir sūnaus Romano (il. 4, 1851 – 1915)²⁸. Vėliau, keleri metai po Klementinos, pasaulį išvydo ir jauniausias jų sūnus Juozapas Mikalojus Ksaveras (il. 5, 1862 – 1922)²⁹. Antroji duktė buvo visiška priešingybė tamsiaplaukėms juodaakėms motinai ir vyresnei seseriai, tačiau be galo panaši į tėvą – gryna blondinė, mėlynomis akimis (il. 6). Amžininkai teigia, jog „Klima“, kaip ją vadindavo namiškiai, buvusi tikra tėvo numylėtinė.

Potockytės tėvas Alfredas Juozapas Potockis buvo aktyvus to meto politikas, ėjęs Austrijos Žemės Ūkio ministro, Galicijos karalystės ir Lodomerijos generalgubernatoriaus, Galicijos vietininko, pareigas, užsitarnavęs paties Austrijos Imperatoriaus Pranciškaus Juozapo I³⁰ pasitikėjimą ir paramą. Alfredas Juozapas, kaip ir jo būsimasis žentas Jonas Leonas Tiškevičius, nuolat domėjosi ūkio ir pramonės naujovėmis ir pagrįstai gali būti vadinamas varomąja žemės ūkio jėga tuometinėje Galicijoje. Savo paties dvaruose jis pritaikė daugelį inovacijų: vykdė melioraciją,

²² Aldona Cholewianka-Kruszyńska, *op.cit.*, p. 57. Autorė cituoja Alfredo Juozapo Potockio laišką.

²³ Ukr. *Славута*, lenk. *Ślawuta*.

²⁴ *Alfred Józef Marian Potocki*.

²⁵ *Maria Klementyna Sanguszkó* (arba z *Sanguszków*).

²⁶ *Klementyna Maria Teresa ks. Czartoryska Sanguszkowa*.

²⁷ *Julia z Potockich* (arba *Potocka*), vėliau *Branicka*.

²⁸ *Roman Potocki*.

²⁹ *Józef Mikołaj Ksawery Potocki*.

³⁰ Pranciškus Juozapas I (*Franz Joseph I*, vengr. *I. Ferenc József*, lenk. *Franciszek Józef I* (1830-1916)) – Habsburgų dinastijos atstovas, Austrijos Imperatorius 1848-1916 m. Buvo vedęs Elžbietą Vitelsbach, su kuria susilaukė keturių vaikų: vienintelio sūnaus Rudolfo ir dukterų Gizelos, Marijos Valerijos bei Sofijos Friderikos. Jo nesėkmingai vykdyta užsienio politika įvardijama kaip viena iš I Pasaulinio karo priežasčių. Pranciškaus Juozapo I valdymo metais Austrija neteko Lombardijos ir Venecijos, pralaimėjo Prūsijai (1866 m. prie Kionigreco) bei buvo priversta sudaryti bendrą Austrijos-Vengrijos valstybę.

naudojo naujausią techniką, sumaniai valdė miškų sektorių. Lancute (il. 7, dab. Lenkija)³¹ pastatė cukraus, vermuto ir kitų alkoholinių gėrimų fabrikus ir odos apdirbimo gamyklą, Uladuvkoje (dab. Ukraina)³² jo iniciatyva taip pat iškilo cukraus fabrikas. Buvo aktyvus vietinių ir Vienos žemės ūkio parodų dalyvis. Grafas taip pat finansavo Žemės Ūkio mokyklos atsiradimą Černichove³³ (dab. Lenkija), o kartu skirdavo stipendiją geriausiems mokiniams. Kaip ir daugelis aristokratų, Potockis ypatingą dėmesį skyrė žirgininkystei, ko rezultate Antoninai (dab. Ukraina)³⁴ išgarsėjo kaip puikiausių arabiškų žirgų veislynas³⁵. Tai būta labai išsilavinusio didiko: jaunystėje kartu su pusbroliu Adomu Potockiu jis buvo mokomas Lancute bei Krokuvoje, vėliau baigė teisę Vienoje, o kartu klausė paskaitų Vienos technikos universitete. Grafas puikiai kalbėjo prancūziškai, vokiškai, angliškai, buvo tikras bibliofilas, žymiai praturtinęs ir taip gausią Lancuto biblioteką. Ankstyva tarnyba Londone (ėjo Austrijos etašė pareigas), čia užsimezgsios pažintys su anglų aristokratija bei šios šalies kultūra padarė stiprią įtaką vėlesniam grafo gyvenimui – jo aplinkos žmonės jį laikė prisiekusiu anglomanu, net savo manieromis artimesniu anglų džentelmenui nei lenkų didikui. Angliškoji kultūra paliko pėdsakus ne tik Potockio, bet ir jo vaikų bei vaikaičių gyvenimuose. Tą pabrėžia Walerianas Meysztowiczius, pažinojęs Alfredo jauniausiąjį sūnų, Klementinos brolių Juozapą ir bičiuliavęsis su pastarojo sūnumis Juozapu Alfredu Henriku (1895-1968)³⁶ ir Romanu Antanu (1893-1971)³⁷. W. Meysztowiczius puikiai prisimena savo pirmąjį susitikimą su jaunaisiais Potockiais, tuomet atvykusiais iš Itono, Anglijoje, aplankyti tėvo:

Aš ir kiti Licėjaus auklėtiniai buvome su rusiškais mundurais sidabro apykaklėmis, o abu Potockiai, Romanas ir Juozapas, buvo apsirengę anglišku stiliumi, su smokingais, ir elgėsi, kaip mums atrodė, „anglišku stiliumi“ – deramai, be priekaišto, tačiau santūriai, ir dėlto prieš jų ir mūsų valią jutome savotišką barjerą³⁸.

Apie patį Klementinos brolių jis atsiliepia taip, kaip kadais buvo kalbama apie jų tėvą Alfredą Juozapą: „Prie Peterburgo Dūmoje susibūrusios minios jis derėjo kaip <...> grynaveislis kurtas prie

³¹ Lenk. *Łańcut*.

³² Lenk. *Uładówka*.

³³ Lenk. *Czernichów*.

³⁴ Ukr. *Антоніну*, lenk. *Antoniny*.

³⁵ Antoninų ir Bialogrudkos (ukr. *Білогородка*, lenk. *Białogródka*, dab. Ukraina) žirgus su nostalgija prisimena Walerianas Meysztowiczius: „Na, ir Bialogrudka prie Slavutos su neįkainojama Sanguškų kaimene, kurią mudu su broliu, padedami ištikimųjų arklinių, vieną žiemos naktį išgelbėjome nuo bolševikų išnaikinimo – bet tik keliems mėnesiams. Ir žvilgančios, amerikietiškos, herbais papuoštos arklidės Antoninuose, kuriose stovėjo baltas it pienas Ibrahimas tankiais karčiais, išmintingomis akimis, grakščių judesių, stiprus kaip liūtas ir į jį panašus; gražiausias Dievo kūrinys, kokį tik esu matęs. Jį papjovė bolševikai – dalgiu. Suprantu, kodėl: jis jiems buvo pernelyg gražus. Liudijo Kūrėjo tobulybę“ (in: Walerian Meysztowicz, *op. cit.*, p. 139.)

³⁶ *Józef Alfred Henryk Potocki*.

³⁷ *Roman Antoni Potocki*.

³⁸ Walerian Meysztowicz, *op. cit.*, p. 160.

neveislinių šunų gaujos; į rusų aristokratiją, šunuodegiaujančią carui, žvelgė iš lenkų magnato aukštybių.³⁹

Bet grįžkime prie šio lenkų magnato ir mūsų aptariamąs grafienės tėvo Alfredo Juozapo Potockio. Nepaisant to, jog šis gana dažnai vizituodavo užsienyje, gausus jo ir Klementinos susirašinėjimas bei jo turinys rodo šiltus tėvo ir dukters santykius. Ypač tas atspindi aptariant svarbius asmeninius klausimus, tokius kaip vedybos ar naujų rūmų statybos, kuomet duktė ne tik smulkiai nupasakodavusi naujienas, bet taip pat prašydavusi patarimo ir reikalo nenorėdavo imtis tol, kol tėvas neišsakydavo savo nuomonės⁴⁰. Artimą ryšį išduoda ir dukters apgailėstajimai dėl neįvykusių susitikimų, dėl tėvo užimtumo, negalavimų ar vienatvės, kuomet Lancute pastarasis reziduodavo be žmonos.

Kita vertus, panašu, kad vis dėlto charakterį grafitė paveldėjo iš motinos, o Marijos Klementinos Sanguškaitės biografija leidžia manyti, kad būtent motina tapo tikroju autoritetu ir tuo žmogumi, kurio asmenybė stipriai įtakojo privataus ir viešojo dukters gyvenimo įvykius.

Bene geriausiai motinos asmenybę apibūdina amžininko Mariano Rosco-Bogdanowicziaus frazė: „paskutinė tokio tipo didelė ponia Lenkijoje“⁴¹. Autorius grafiene statė į vieną eilę su pačiomis garsiausiomis aristokratiško kraujo visuomenės veikėjomis, tokiomis kaip kunigaikštienė Izabelė Čartoriska⁴². Kunigaikščio Romano Adomo Stanislovo Sanguškos (1800-1881)⁴³ ir Natalijos Potockytės (1807-1830)⁴⁴ duktė su aukšta kilme ir itin gerbiama giminės istorija atsinešė ir atitinkamas manieras bei pavyzį. Be galo išdidi, reikli sau ir kitiems, kaprizinga, tačiau kartu tikra kultūrai neabejinga bei noriai ją remianti patriotė – tokia, anot M. Rosco-Bogdanowicziaus, buvo grafo Alfredo Juozapo Potockio žmona. Išlikusi šeimos korespondencija bei amžininkų prisiminimai byloja, kad ji ne tik be galo atvirai bendravo su savo vyru, drąsiai reikšdavo ir gindavo savo nuomonę, bet ir stengėsi jam nenusileisti visose srityse. Kai grafiui sparčiai kylant karjeros laiptais šeimai teko persikelti į Vieną, Potockienė netruko tapti Austrijos imperatoriškojo dvaro

³⁹ *Ibid.*, p. 161.

⁴⁰ Klementinos Potockytės laiškas tėvui Alfredui Juozapui Potockiui, Karlsbadas, 1878, in: AGAD, APL, t. 1, nr. zesp. 350, sygn. 2647, mf. 72161, l. 21 – 33.

⁴¹ Marian Rosco-Bogdanowicz, *op.cit.*, p. 71.

⁴² Izabelė Čartoriska (*Izabela Czartoryska*, grafitė Fleming, 1746-1835) – Adomo Kazimiero Čartoriskio žmona. Kunigaikštienė buvo itin aktyvi visuomenės veikėja, kartu su savo vyru Pulavų (*Pulawy*) dvarą pavertusi liberalia ir tam laikui labai šiuolaikiška intelektualų ir politikų susirinkimų vieta. Reiškėsi kaip rašytoja, kolekcionierė, mecenatė bei tapo pirmojo lenkų muziejaus steigėja (Čartoriskų muziejus Krokuvoje).

⁴³ Romanas Adomas Stanislovas Sanguška (*Roman Adam Stanisław Sanguszko*, ukr. - *Роман Адам Станіслав Сангушко*, 1800-1881) – vyriausias Eustachijaus Sanguškos sūnus, Vladislavo Jeronimo Sanguškos brolis. Už dalyvavimą 1831 m. sukilime ištremtas į Sibirą, vėliau į Kaukazą, dėl ko gavo pravardę „Sibirietis“. Į gimtąją Slavutą grįžo po 14 metų. Čia rūpinosi žemės ūkio modernizacija, rėmė menus, surinko puikią biblioteką ir meno kūrinių kolekciją. Savo dvare įkūrė visoje Europoje išgarsėjusį arabiškų žirgų veislyną.

⁴⁴ Natalija Potockytė (*Natalia z Potockich* arba *Potocka*, 1810-1830) – Aleksandro Potockio ir Onos Tiškevičiūtės duktė. 1829 m. ištekėjo už Romano „Sibiriečio“ Sanguškos, su kuriuo tesusilaukė vienintelės dukters Marijos Klementinos. Turėjo Žvaigždėtojo Kryžiaus ordiną, kaip ir vėliau jos duktė.

dama ir užsitarnauti itin garbingą Žvaigždėtojo Kryžiaus ordiną (il. 8), skiriamą tik labai aukštos kilmės damoms, gyvenančioms „dorą religinį ir labdaringą gyvenimą“⁴⁵. Kai iš laikino prieglobsčio „Erzherzog Karl“ (il. 9) viešbutyje buvo persikelta į apartamentus Herrngasse gatvėje, netrukus ėmė garsėti ir grafienės salonai, kuriuose ji „vienu žvilgsniu sugebėdavusi visus pastatyti į vietą.“⁴⁶

Tolesnei šio tyrimo eigai itin svarbus jos vaidmuo Lvovo rezidencijos gyvenime. Kai 1875 m. Alfredas Juozapas Potockis buvo paskirtas Galicijos vietininku, iki tol prabangius apartamentus pirmame ir antrame „Dom Hausera“ aukšte Lvove turėjusiems grafams iškilo reprezentatyvių rūmų būtinybė. Projekto autoriumi buvo pasirinktas prancūzų architektas Louisas de Verny⁴⁷, sugebėjęs sukurti stilistiškai tam regionui unikalius rūmus (il. 10). Kas reguliavo architektūrinę dalį, lieka nežinoma, tačiau anot A. Cholewiankos-Kruszyńskiej, „asmuo, kuris diktavo toną tiems namams, neabejotinai buvo ponia Alfredienė“⁴⁸. Ištaigingą rezidenciją ji pavertė aukščiausių Europos aristokratų vertais namais, kuriuose puoselėjo jiems įprastą gyvenimo būdą. Be nuolatinių priėmimų ir oficialių, vyro pareigų padiktuotų ceremonijų, čia vyko aukštuomenės pasilinksminimai, šokių vakarai. Tačiau grafienė vadovavo ne tik savo dvaro, bet ir viso Lvovo gyvenimui. Ji noriai organizavo ir dalyvavo miesto kazino rengiamuose karnavaluose, taip pat buvo itin populiarių „piknikų“, vykusių „Frohsin“ restorane, iniciatorė. Tokius renginius grafienė suvokė kaip savo priedermę mylimam miestui, o kartu ir galimybę čionykštę visuomenę pratinti prie Vakarų Europai būdingos gyvenenos. Matyt, dėl šios priežasties prie daugelio renginių ji stipriai prisidėdavo finansiškai. Pavyzdžiui, jau minėti susirinkimai „Frohsin“ restorane, nors ir be galo elegantiški, vis tik jo lankytojams buvo labai pigūs, mat mėsą, žuvį ir paukštieną grafienė parūpindavusi iš Lancuto dvaro⁴⁹. Dar viena to meto miesto pramogų – čiuožykla, į kurią Potockienė vesdavusi Klementiną. Įdomu ir tai, kad būtent Marijai Klementinai Potockienei reikėtų dėkoti už „penktos valandos arbatėlę“, prie kurios vietos aukštuomenė labai greitai priprato⁵⁰.

Grafienės duoklė miestui atsiskleidė ir jos meilėje teatrui. Reikia pasakyti, kad nuo seno jos šeimai priklausiusiame Lancuto dvare dar XVIII a. pab. buvo pastatytas atskiras vaidinimams skirtas priestatas su scena, vieta orkestrui ir ložėmis, į kurią buvo patenkama tiesiai iš pokylių salės (il. 11). Jo atsiradimą iniciavo viena garsiausių savo laiko ponių ir meno mecenačių Izabelė

⁴⁵ Žvaigždėtojo Kryžiaus ordinas (Lenk. *Order Gwiazdzistego Krzyża*, vok. *Hochadeliger Frauenzimmer-Sternkreuzorden*, veng. *Csillagkereszt-rend*, angl. *Order of the Starry Cross*) – ordinas sukurtas 1668 m. imperatorienės Eleonoros Gonzagos iš Mantujos (1630-1686). Tais pačiais metais šis išskirtinai moterims teikiamas ordinas buvo patvirtintas Popiežiaus Klemenso IX, („Order of the Starry Cross“, in: *Wikipedia*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-25], http://en.wikipedia.org/wiki/Order_of_the_Starry_Cross).

⁴⁶ Marian Rosco-Bogdanowicz, *op. cit.*, p. 72

⁴⁷ Apie šį asmenį nepavyko nieko daugiau sužinoti.

⁴⁸ Aldona Cholewianka-Kruszyńska, *op. cit.*, p. 73.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 74.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 75.

Liubomirska iš Čartoriskų.⁵¹ Na, o jau pačios grafiënės Potockos salonuose vakarais vykdavusiuose susitikimuose galėdavai pamatyti mėgėjiškus vaidinimus bei „gyvuosius paveikslus“. Ir būtent tie, kuriuos organizuodavo grafiënė, sulaukdavo didžiausio pasisekimo: būdavo išperkami visi bilietai bei prašoma pakartojimų, kas, kaip pastebi monografijos *Pani Alfredowa* autorė, žymiai stiprino labdarybės tradiciją. Iš to laiko išliko pasakojimas apie gana nuotaikingą nutikimą, puikiai iliustruojantį grafiënės įtaką: kartą populiarius dailininkas Henrykas Rodakowski⁵² ruošėsi parodyti „gyvajį paveikslą“ „Viščiukų karas“⁵³ (il. 12), tačiau niekaip negalėjo rasti aktoriaus arkivyskupo vaidmeniui, t.y. vienintelis tam tinkamas buvo mecenatas Janas Czajkowski, bet niekas nedrįso garbaus pono prašyti. Pasirodymą buvo apsiėmusi „globoti“ ponė grafiënė, tad autorius jai ir nusakęs savo problemą. Ši pasikvietė trokštamą „aktorių“ pietų ir jiems besibaigiant informavo poną Czajkowskį, kad šis atliksiąs arkivyskupo vaidmenį. Ir tai pasakiusi tokiu tonu, kad pastarajam beliko su tuo tik susitaikyti⁵⁴. Reikia numanyti, kad grafiënė lankydavosi ir XIX a. pab. pastatydamė Didžiajame Lvovo teatre (il. 13).

Ištaigingas gyvenimas Lvove bei imperatoriaus pašonėje, priklausymas jau ne tik buvusios LDK, bet ir Vakarų Europos elitui savai me reikalavo tokiai kasdienybei tinkamai paruošti ir savo vaikus. Jų išsilavinimui Potockiai skyrė ypatingą dėmesį, nors Ipolitas Korvin-Milevskis, pasakodamas jau apie kur kas vėlesnį aristokratės gyvenimo tarpsnį, užsimena, jog ši buvusi „be išsilavinimo, nevaldoma akiplėša, pats tikriausias gamtos vaikas, valdomas instinktų“⁵⁵. Vis dėlto galima daryti prielaidą, kad toks pareiškimas greičiausiai buvo sąlygotas įtemptų santykių (apie juos bus pasakojama vėliau), sudėtingos paties I. Korvin-Milevskio asmenybės, ir todėl neturėtų būti suprastas tiesiogiai.

Persikeliant į Vieną su tėvais vyko tik dukterys, mat Romanas turėjo pabaigti mokslus Lvove. Tuo tarpu mergaitės įgijo tradicinį saloninį, tačiau aukštos kokybės išsilavinimą. Mergaites auklėjo dvi guvernantės anglės⁵⁶: panelės Rawson ir Brasen bei Vienoje gyvenanti ponė Heinig⁵⁷. Reikia

⁵¹ Jarosław Komorowski, „Teatr na zamku w Łańcucie“, in: *Theater Architecture*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-27], <http://www.theatre-architecture.eu/pl/db/?theatreId=231>.

⁵² *Henryk Hipolit Rodakowski* (1823-1894) – žymus XIX a. lenkų kilmės dailininkas, labiausiai išgarsėjęs portretais. Vykdydamas šeimos valią išvyko studijuoti Teisės į Vieną. Kartu čia ėmė mokytis tapybos pas garsius to meto dailininkus Josephą Danhauserą (1805-1845), Franzą Eyblą (1806-1860). Vėliau išvyko į Paryžių, kur lankė paties Eugène'o Delacroix (1798-1863) studiją. Pirmą kartą rimčiau pasižymėjo Paryžiaus Salone 1852 m. generolo Henryko Dembińskiego portretu, kur laimėjo aukso medalį. Be puikių psichologinių portretų tapė istorines, animalistines scenas. Jo tapyboje itin juntama italų renesanso įtaka. Garsiausi darbai: „Generolas Henrykas Dembiński“ (1852), „Motinos portretas“ (1853), „Viščiukų karas“ (1872).

⁵³ „Viščiukų karas“ (*Wojna kokosza*) – 1537 m. įvykęs pasikėsinimas prieš Žygimantą Senajį ir Boną Sforzą.

⁵⁴ Aldona Cholewianka-Kruszyńska, *op. cit.*, p. 75.

⁵⁵ Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 237.

⁵⁶ Anglės guvernantės apskritai turėjo gerą vardą ir buvo gana populiarios lenkų kilmės aristokratų šeimose. V. Meištavičius užsimena, kad anglės ir prancūzės auklėjo ir jo motiną Sofiją „Zinką“ Kosakovskytę (in: Meysztowicz, p. 59.)

⁵⁷ Aldona Cholewianka-Kruszyńska, *op. cit.*, p. 66.

numanyti, kad panaitės tokiuose turtinguose namuose gavo kur kas geresnį išsilavinimą nei daugelis kitų, lankiusių pensionus⁵⁸. Akivaizdu, kad dukterų švietimu rūpinosi ne tik motina, kas būtų įprasta, bet ir angliškas tradicijas puoselėjęs tėvas. Tą liudija išlikę Klementinos bei jos vyresnės sesers Julijos tėvui vaikystėje angliškai rašyta korespondencija. Galima paminėti Klementinos laišką, adresuotą tėvui 1867 m⁵⁹. Jame tuomet vienuolikametė grafaitė kasdienes smulkmenas dėsto anglų kalba, tikriausiai norėdama pamaloninti anglišką kultūrą pamėgusį tėvą bei pademonstruoti įgytas žinias.

Be anglų ir, reikia numanyti, vokiečių, grafaitės tradiciškai buvo mokomos ir prancūzų kalbos, muzikos. Kiek ūgtelėjęsios dukterys kartu su tėvais dažnai dalyvaudavo nuolat vykdavusiuose pokyliuose, taip pristatydamos save aukštuomenei bei perimdamos jos diktuojamas taisykles.

Apskritai reikia pasakyti, jog Potockių tarpusavio santykiai buvo ypač glaudūs ir, pastebėtina, atviri. Išlikusi gausi korespondencija atspindi nuolatinį domėjimąsi vienas kitu net iki smulkmenų, joje rasime minint nedideles dovanėles, siunčiamas ar parvežamas iš tolimų kraštų.

Kalbant apie santykius su broliais, panašu, kad jie taip pat buvo geri. Nors jei remtumėmės išlikusios korespondencijos kiekiu, pamatytume, kad didžioji dalis jos apima susirašinėjimą su vyresniuoju Romanu. Be to, „Romcio“, kaip jį vadino sesuo, bei jo vizitai kur kas dažniau minimi laiškuose. Gali būti, kad ne tokį artimą kontaktą su Juozapu Mikalojumi lėmė amžiaus skirtumas. Nors tai, žinoma, tik hipotezės, nes vėliau, kaip matysime, būtent jaunėlis prisidėjo prie Lenkų teatro Vilniuje projekto.

⁵⁸ Dainius Rakutis, *op. cit.*, p. 127.

⁵⁹ Klementinos Potockytės laiškas tėvui Alfredui Juozapui Potockiui, Lancutas, 1867 liepos 20 d., in: AGAD, APL, t. 1, nr. zesp. 350, sygn. 2647, mf. A. 72161, l. 1,

1. Teodor Szajnok, *Alfredas Juozapas Potockis*, fotografija, apie 1875, Lvovas, Nacionalinė Lenkijos biblioteka.

2. Teodor Szajnok, *Marija Klementina Potocka*, fotografija, apie 1875, Lvovas, Nacionalinė Lenkijos biblioteka.

3. Teodor Szajnok, *Julia Potockytė*, fotografija, apie 1875, Lvovas, Nacionalinė Lenkijos biblioteka.

4. Fritz Leyde & Co, *Romanas Potockis*, fotografija, XIX a. II p., Berlynas, Januszo Przewłockio rinkinys (Varšuva).

5. M. M. Bojowicz, *Juozapas Potockis*, fotografija, 1906, Maskva (?), dab. originalo vieta nežinoma.

6. Teodor Szajnok, *Klementina Potockytė*, fotografija, apie 1875, Lvovas, Nacionalinė Lenkijos biblioteka.

7. *Lancuto rūmai*, XVIII a., fotografija, apie 1911 m., Lancutas, autorius ir dab. originalo vieta nežinoma.

8. Žvaigždėtojo kryžiaus ordinas, Garitano fotografija, 2011, dab. originalo vieta nežinoma.

9. Erzherzog Karl viešbutis Vienoje, atvirukas, apie 1910, privati kolekcija Kroatijoje.

10. Potockių rūmai Lvoje, arch. Louis de Verny, 1888-1890, Russianname fotografija, 2007.

11. *Lancuto dvaro teatras*, XVIII a. pab., Martinos Novozemskos fotografija, 2009.

12. Henryk Rodakowski, *Viščiukų karas*, drobė, aliejus, 1872, 190x265, Varšuvos Nacionalinis muziejus, Maciejaus Szczepańczyko nuotrauka.

13. *Lvovo miesto teatras*, arch. Zygmunt Gorgolewski, 1897, atvirukas, iki 1918 m., išleido: Eckknick und Papierabriß rechte obere Ecke, privati kolekcija Vokietijoje.

2. Jaunystės metai

Aiškliai lyderiaujanti, veikli motina, atviri, laisvi tėvų ir likusių šeimos narių tarpusavio santykiai, nuolatiniai vizitai didžiųjų Europos miestų salonuose, taip pat nuo mažų dienų skiepytos aristokratiškos vertybės išugdė aikštingą, be galo išdidžią, dėmesio ir prabangos reikalaujančią, o kartais net gruboką asmenybę. Bet be viso to, grafitė prisimenama kaip puiki, nuobodžiauti neleidžianti ir labai juokauti mėgstanti pašnekovė (nepaisant to fakto, kad labausiai, anot K. Chłędowskio, mėgdavusi kalbėti apie save⁶⁰). Įdomiai Klementiną charakterizuoja ir Z. Potocka, teigdama, kad ši buvusi „visuomet nuostabi, kalbinama sugebėdavusi atsakyti taip netikėtai, taip juokingai ir tokiu savitu tonu, kad kur tik atsirasdavo, ne tik sužibėdavo savo sąmoju ir protu, bet ir kitus sugebėdavo įtraukti į žaidimą „kas geriau [daugiau] pasakys“.⁶¹ Tokie autorių pastebėjimai leidžia manyti, kad tai būtų apsiskaičiusios didikės, mat sugebėti kalbėti visomis temomis bei įtikti labai skirtingiems pašnekovams sugebėdavo toli gražu ne kiekviena saloninį auklėjimą turėjusi mergina. Šiuo aspektu grafitės bendravimo kultūrą būtų galima palyginti su žinomos dailininkės Sofijos Romerienės jaunystės prisiminimais:

Pamenu – mokėjau gerai kalbėti, mano protas buvo gerai ištreniruotas, nekalto flirto atmosfera mane visados uždegdavo, o kadangi labai daug skaičiau, turėjau apie ką kalbėtis. Ir žinojau, su kuo ir apie ką reikia kalbėti, o tai svarbu!⁶²

Be abejo, prie jos populiarumo nemaža turėjo prisidėti ir išorinis patrauklumas, kurio nesidrovi pabrėžti nė vienas apie ją rašęs: Potockytė buvusi gana aukšto tiems laikams ūgio, puikiai sudėta, ilgais šviesiais plaukais, anot M. Rosco-Bogdanowicziaus, „nuostabaus grožio“⁶³ (il. 14). Graži, charizmatiška didikė turėjusi būti tikra to meto salonų bei nuolatinių pokylių puošmena. Dar 1874 m. Paryžiuje vykusias giminaitės Rožės Marijos Branickos⁶⁴ ir Stanislovo Tarnovskio⁶⁵ vestuves laiške tetai Sofijai Potockai⁶⁶ aprašiusi Eliza Krasinska⁶⁷ mini, kad: gražioji Julija pasirodė

⁶⁰ Kazimierz Chłędowski, *Pamiętniki: Galicja*, p. 348.

⁶¹ Zofia Potocka z Tyszkiewiczów, t. 8, p. 142.

⁶² Jolanta Širkaitė, *Dailininkė Sofija Romerienė (Zofia Romer, 1885-1972)*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 28-29.

⁶³ Marian Rosco-Bogdanowicz, *op. cit.*, p. 70.

⁶⁴ Rožė Marija Branicka (*Róża Maria Augusta hr. Branicka*, 1854-1942) – Konstantino Gregoro Branickio ir Jadvygos Potockos duktė, 1874 balandžio 16 d. Paryžiuje ištekėjusi už Stanislovo Kostkos Tarnovskio. Susilaukė dukterų Elžbietos ir Elizos bei sūnaus Jono Jeronimo.

⁶⁵ Stanislovas Tarnovskis (*Stanisław Kostka hr. Tarnowski*, 1837-1917) – Jono Bogdano Tarnovskio ir Gabrielos Malachowskos sūnus.

⁶⁶ Sofija Potocka iš Branickių (*Zofia Potocka z Branickich*, 1790-1879) – Artūro Stanislovo Potockio žmona, meno kūrinių kolekcionierė.

⁶⁷ Eliza Krasinska iš Branickių (*Eliza Krasinska z Branickich*, 1820-1876) – garsaus romantizmo poeto Zigmunto Krasinskio žmona. Daugiau žinoma dėl vyro romano su Delfina Potocka. Pasakoja, kad Z. Krasinskis yra net

su melsva, nuostabiais nėriniais puošta suknele, Klementina vilkėjo rausvą, o jų motina, kaip ir vyresnioji duktė, buvo apsirėdžiusi melsvai⁶⁸.

Gali būti, kad jau minėtas drąsus I. Korvin-Milevskio pareiškimas nebuvo be pagrindo. Kad tai būta išties tam laikui ekscentriškos asmenybės, rodo pastarojo prisiminimuose minimas pozavimas vienam garsiausių Hanso Makarto paveikslų „Karolis V įžengia į Antverpeną“ (il. 15). Savo laiku gausias diskusijas sukėlusio drobė šiame kontekste įdomi tuo, jog, anot autoriaus, pačiame jos viduryje, pirmame plane, tarp Karolį V lydinčių apsinuoginusių merginų pamatysime ir pačią Klementiną Potockytę⁶⁹. Tiesa, tokius teiginius derėtų vertinti atsargiai, juolab, kad M. Rosco-Bogdanowiczius mini tik kur kas „kuklesnį“ grafaitės portretą, tapytą to paties autoriaus ir kabėjusį Lvovo rūmuose⁷⁰ (il. 16) (šiandien šio puikaus portreto mažesnę kopiją galima pamatyti M. K. Čiurlionio muziejuje Kaune).

Apskritai reikia pasakyti, kad tiek Klementinos, tiek jos motinos išsiugdytas savarankiškumas, laisvumas ir visuomeninis aktyvumas turėjo gerokai kirstis su iki tol vyravusiu moters, kaip kuklios namų židinio sergėtojos, vaidmeniu. Žinoma, Viena, Paryžius ar Berlynas šiuo klausimu jau buvo kur kas toliau pažengę, nei buvusios LDK visuomenė. Čia, nepaisant vis dažniau pasigirstančių moterų emancipacijos idėjų, tradicinis moters įvaizdis ne tik XIX a. viduryje, bet ir visą XIX a. II pusę vis dar buvo užėmęs tvirtas pozicijas. Galbūt tuo būtų galima paaiškinti tokių asmenų, kaip Kazimieras Chłędowski ar Ipolitas Korvin-Milevskis, pasipiktinimą aptariamų moterų elgesiu.

Pirmojo aštri kritika siekia dar grafaitės jaunystės laikus, tiksliau, savotiška giminės legenda tapusį Klementinos ir kronprinco Rudolfo⁷¹ (il. 17) romaną. Kiek reali ši istorija, sunku pasakyti, tačiau neginčyjama tai, jog grafaitė iš tiesų buvusi dažna viešnia imperatoriaus rūmuose. Ji iki pat mirties artimai draugavo su minėto kronprinco seserimi Gizela⁷² (il. 18), kurią lankydavo jau gerokai po gyvenimo Vienoje. Viename laiške sesuo Julija broliui Romanui rašo, kad: „Klima

atostogavęs kartu su meiluže ir jau antrojo vaiko besilaukiančia žmona. Po pirmojo vyro mirties ji ištekėjo už Liudviko Juozapo Krasinskio.

⁶⁸ Aldona Cholewianka-Kruszyńska, *op. cit.*, p. 72.

⁶⁹ Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 237.

⁷⁰ Marian Rosco-Bogdanowicz, *op. cit.*, p. 70.

⁷¹ Kronprincas Rudolfas (*Rudolf Franz Karl Joseph, Kronprinz von Österreich-Ungarn, 1858-1889*) – Austrijos-Vengrijos imperatoriaus Pranciško Juozapo I ir imperatorienės Elžbietos „Sisi“ sūnus. Paprastai vertinamas kaip ganėtinai silpnas sosto paveldėtojas, pernelyg jausmingas valdymui. Priešingai nei konservatyvus tėvas, buvo labai liberalių pažiūrų. Buvo išsilavinęs, puikus gamtos mokslų žinovas, surinkęs išpūdingą mineralų kolekciją. Vedė Belgijos princesę Sofiją, su kuria susilaukė vienintelės dukters Elžbietos. Vis dėlto labiausiai žinomas dėl savo romano su septyniolikamete Marija Vetsera, kuris baigėsi abiejų savižudybe Majerlingo (*Mayerling*) medžioklės dvare. Pagal jų istoriją yra parašytas ne vienas romanas ir pastatyta daugybė meninių filmų.

⁷² Kronprincesė Gizela (*Gisela Louise Marie Erzherzogin von Österreich, Prinzessin von Bayern, 1856-1932*) – antroji Austrijos-Vengrijos imperatoriaus Pranciškaus Juozapo I ir imperatorienės Elžbietos „Sisi“ duktė. Augu kartu su broliu Rudolfu, todėl iki pat šio mirties išliko labai artimi. Gizela 1873 m. ištekėjo už Bavarijos princo Leopoldo, savo antros eilės pusbrolio, su kuriuo susilaukė keturių vaikų. Po vedybų gyveno Miunchene, kur ilgainiui dėl savo aktyvios labdaringos, socialinės veiklos užsitarnavo *Gerojo Angelo iš Vienos* pravardę.

pakviesta pas mažąją imperatoriene, kaip kad ją vadina Juzio, kronprincesę Gizelą <...>⁷³. Vis dėlto dažniau sutiksime pasakojant, kad porą metų jaunesnis kronprincas buvo kaip reikiant išžiūrėjęs gražiąją grafaitę ir net buvo pasiryžęs dėl jos atsisakyti sosto. Be abejo, vienintelį vyriškosios lyties įpėdinį teturintis Pranciškus Juozapas I negalėjęs to leisti, tad nuvyko pas kaltininkės tėvą grafą Juozapą Alfredą Potockį ir nusakęs problemą pasiūlė išeitį – kiek įmanoma greičiau ištekinti dukterį. 1878 m. Klementina Potockytė tapo Jono Leono Tiškevičiaus žmona, tačiau apie šių vedybų detales bus kalbama vėliau. Šiuokart įdomu tai, kad šią tikrą ar tariamą istoriją kiekvienas apie ją rašęs autorius traktuoja skirtingai: Zofija Potocka perpasakoja M. Rosco-Bogdanowicziaus papasakotą istoriją kaip savotišką giminės legendą, pastarasis ją dėsto su neslepiančiu žavesiu, o tuo tarpu K. Chłędowski ją paneigia. Maža to, jis gana pagiežingai įrodinėja, kad romanas su sosto įpėdiniu tebuvo motinos sugalvotas blefas, kuriuo norėta paslėpti tikrąją „nuodėmę“:

Tačiau tiesa ta, kad Klementina, tuo metu, kai ponja Potockienė gyveno *Erzherzog Karl* viešbutyje Vienoje, turėjo ryšių su savo pusbroliu, kunigaikščiu Henriku Lichtenšteinu<...>. Ponia Alfredienė, galvodama tik apie savo romanus, nenusaugojo dukters ir vieną rytą pastebėjo, kad dukteriai gresia katastrofa. Kaltei išpirkti buvo reikalingas vyras ir todėl atsirado Tiškevičius iš Lietuvos.<...> Klementina, kuri Paryžiuje ir Nicoje tapo žinomiems ir turtingiems žmonėms prieinama liūtė, po pirmosios savo išdaigos su Lichtenšteinu taip į linksmybes įklimpo, kad seni tarnai <...> puolė ponui Alfredui po kojomis sakydami „gaila mergaitės“. Dėl tarnų kalbų tėvas nuėjo naktį pas dukterį, kur tuo metu turėjo būti jaunasis Zamoiskis <...>. Susisielojęs tėvas su jam įgimtu delikatumu viską apžiūrėjo, bet taip ir nesuprato, kad tuo metu Zamoiskis tupėjo spintoje ir vos laikėsi nenusičiaudėjęs, mat tiek buvo prikėpintos suknelės⁷⁴.

Kaip ir daugelį tokio pobūdžio užrašytą istoriją, šios nereikėtų vertinti tiesiogiai, mat ji, kaip ir kitos, pagrįstos apkalbomis ir asmeniniu autorių santykiu su pasakojimų veikėjais. Panašu, kad Chłędowski, lygiai kaip ir Benediktas Tiškevičius, kurio nuomonė bus aprašyta vėliau, nors ir buvo už grafaitę vyresni tik geru dešimtmečiu, vis tik atstovavo tą tradicinę, grynai patriarchalinę mąstyseną, kuriai vis dar buvo svetimos savarankiškos, hedonistiniais principais besivadovaujančios moters idėja.

⁷³ Julijos Branickos laiškas broliui Romanui Potockiui, [Viena], 1869 (?), in: AGAD, APL, t. 1, nr. zesp. 350, sygn. 2946, mf. 72460, l. 15.

⁷⁴ Kazimierz Chłędowski, *Pamiętniki: Galicja*, p. 348-349.

14. Camille Brion, *Klementina Tiškevičienė iš Potockių*, fotografija, apie 1880, Marselis, Januszo Przewłockio rinkinys (Varšuva).

16. Hans Makart, *Klementina Potockytė*, kartonas, aliejus, apie 1875, 45,7x28,7, dab. originalo vieta nežinoma, fotografuota apie 1929 m., ČDMA

15. Hans Makart, *Karolio V įžengimas į Antverpeną*, drobė, aliejus, 1878, Hamburgo Kunsthalle, Brian Shapiro fotografija, 2004.

17. Johann Knizek, *Austrijos kronprincas Rudolfas*, fotografija, 1877, Austrijos Nacionalinė Biblioteka.

18. Josef Albert, *Austrijos kronprincesė Gizela*, fotografija, XIX a. II p., Austrijos Nacionalinė biblioteka.

3. Grafienė

Dėl vieno K. Chłędowskiis tikrai neklydo – grafaitės vedybos su Biržų ordinato savininku, grafu Jonu Leonu Tiškevičiumi (1851 – 1901), tikrai įvyko. Sprendžiant iš A. Snitkuvienės pateiktos medžiagos⁷⁵ bei amžininkų prisiminimų, interesas sutuokti vaikus buvo abipusis. Tuo, kaip ir visais laikais, rūpinosi moteriškoji pusė. Jono Leono Tiškevičiaus motina Marija Radvilaitė Tiškevičienė⁷⁶, arba „teta monstras“, kaip ją vadino Benediktas Tiškevičius⁷⁷, buvo itin suinteresuota „naudinga“ savo atžalų apvedinimu, tad jau turėdama tikslą nuvyko pas Klementinos tėvus į Lancutą. Šansai, jog Klementinos tėvai pasiūlymą priims, buvo dideli, nes Jonas Leonas neoficialiai jau buvo laikomas Biržų majorato savininku⁷⁸, o tai turėjo jį padaryti labai turtingu žmogumi. Įdomu, kad būtent sandėris dėl šių vedybų pagreitino majorato perdavimo procesą.

Apie tai, kaip atrodė būsimasis Potockių žentas, šiandien liudija išlikusios fotografijos, portretai (il. 19) ir amžininkų prisiminimai. Tai būta išvaizdaus vyriškio, apie kurį I. Korvin – Milevskis savo prisiminimuose ne be pompastikos yra pasakęs „gražus kaip Apolonas, pasaulio matęs“, o vėliau dar pridūręs, jog tai būta „tikro sibarito, į viską žiūrėjusio lengvabūdiškai, pasišvilpaujant [*na wszystko gwizdzącego*]“⁷⁹. Panašiai kalba ir Z. Potocka, dar pridėdama, jog šis buvęs labai ambicingas, „pačiame gražume“. Tiškevičius jaunystėje tarnavo Peterburgo kavalerijos pulke, kur buvo leibgardijos raitininkų pulko jaunesnysis poručikas.

Kad Jonas Leonas turėjęs būti puiki partija, įrodo ir pačios Klementinos tėvui rašyti laišakai. Viename jų būsimoji grafienė neslepia, jog Tiškevičius jai „patinka labiau nei prieš du metus“ ir kad ji šiek tiek baiminasi artėjančio susitikimo su Tiškevičiaus motina, seserimi ir broliu. Taip pat ji labai norinti būsimą žentą „parodyti“ tėvui⁸⁰. Tiesa, duoti atsakymą Tiškevičiui ji gerokai delsė, nes be tėvo pritarimo šio žingsnio žengti nenorėjo. O šis, kaip tyčia, susirūpinusiais, patarimo prašančiais dukteriai atsakyti delsė. Tuo tarpu motina, nors „šiuo klausimu davusi visišką laisvę“, akivaizdžiai dukterį skubino ir ragino atsakymą duoti dar viešint Karlsbado kurorte (il. 20)⁸¹.

⁷⁵ Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai*, p. 98.

⁷⁶ Marija Radvilaitė Tiškevičienė (1830-1902) – pirmoji garsiojo archeologo, kolekcionieriaus ir keliautojo Mykolo Tiškevičiaus žmona. Vėliau dėl vyro neištikimybės (šis turėjo romaną su prancūze Juliette de Beaux, kurią vėliau vedė) su juo išsiskyrė.

⁷⁷ Benedykt hr. Tyszkiewicz, *op. cit.*, visame tekste.

⁷⁸ Tikrasis Biržų majorato paveldėtojas buvo vyriausiasis Mykolo ir Marijos Tiškevičių sūnus Juozapas. Majoratas negalėjo būti perduotas, o tik paveldėtas, todėl kai Marija Tiškevičienė tokiu prašymu kreipėsi į Rusijos carą Aleksandrą II, šis jos prašymo nepatenkino. Ir tik vėliau, padedant A. Potapovui, buvo leista padaryti išimtį.

⁷⁹ Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 237.

⁸⁰ Klementinos Tiškevienės laišakai tėvui Alfredui Juozapui Potockiui, Karlsbadas, 1878 (?), in: AGAD 350, APL, sygn. 2467, mf. A. 72161, l. 21-27.

⁸¹ *Ibid.*, l. 27.

Neatsiliko ir pats Tiškevičius, rodydamas dėmesį dažnais vizitais, ir anot jos pačios, „atvykęs čia ne dėl vandens, o dėl mūsų, ir prašas atsakymo“⁸².

Galiausiai motina savo įgaliotiniui Francziszekui Szczerbickiui parašiusi: „pranešu Jums, kad mano dukra Klementina yra susižadėjusi su grafu Jonu Tiškevičiumi iš Lietuvos ir siunčiu Jums savo būsimo žento nuotrauką“⁸³. Vestuvės numatytos Lvove. Savaime suprantama, pagrindiniai organizaciniai darbai gulė ant motinos pečių. Kaip ir ruošiant vyresnėlės Julijos sutuoktuves, šioms daug kas buvo užsakoma Vienoje. Už artimiausių giminaičių apgyvendinimą Potockienė atsakingu paskyrė minėtą Szczerbickį, tačiau kuris, panašu, ne iki galo gerai susidorojo su užduotimi, mat šeimininkės žodžiais tariant, kilo tikra sumaištis: „mano tėvas Juzio kambaryje, nes šalia salono jam nepatiko <...> Juzio su ponu Ambrozevičiumi Ambrozevičiaus kambaryje, ponui Tiškevičiui tenka salonas ir garderobas pirmame aukšte <...>, panelė Pelagija kituose dviejuose pirmame aukšte, ponija Julcia pono grafo miegamajame“⁸⁴.

Dieną prieš vestuves grafų rūmuose vyko iškilminga vakarienė, kurios metu grojo karinė muzika. Galiausiai 1878 m. rugsėjo 4 d. Lvove įvyko Klementinos ir Jono Leono jungtuvės. Viską savo akimis matęs M. Rosco-Bogdanowiczius pasakoja, jog vestuvės buvusios be galo prabangios, jas stebėjusi minia žmonių, o vestuviniai rūbais pasipuošusių ir išpūdinga, dar Stanislovo Liubomirskio laikus menančia, karieta iš motinos rūmų atvykstančią nuotaką pasitikusi minia žmonių⁸⁵. Populiariame to meto laikraštyje *Gazeta Lwowska* rasime ir pačių vestuvių aprašymą:

Šiandien 12 val. arkikatedroje⁸⁶ įvyko iškilmingos grafo Jono Tiškevičiaus ir grafitės Klementinos Potockytės vestuvės. Bažnyčios frontone buvo įtaisyti skydai su jaunosios poros herbais, Potockių PILAWA ir Tiškevičių LELIWA, apsupti ažuolo vainikų ir mėlynai geltonų šeimos vėliavų, o pati šventyklą išpuošta vaizdingai ir ištaigingai. Vainikai, girliandos, gelės ir žaliuojančios šakos dailiai papuošė sienas, eglė ir ažuolų girliandos – keturias milžiniškas navos kolonas. Visa presbiterija išklota kilimais. Apie 12 val. ištaiginga ir gausi vestuvių procesija pajudėjo iš grafų rūmų į bažnyčią. Iš visos vežimų eilės išsiskyrė puiki geltona jaunosios karieta su XVIII a. prancūzų stiliaus kostiumais aprengtais tarnais. Jau aplink rūmus susirinko didelė minia, o pati bažnyčia ir prie jos esanti aikštė buvo sausakimša susirinkusiųjų. Einant į šventyklą jaunosius vestuviniu maršu sveikino orkestras. Į presbiteriją išėjo Jo Ekselencija kunigas Arkivyskupas Wierzchlejskis⁸⁷ asistuojamas kunigų prelatų Mossingo ir Morawskio, taip pat daugybe kitos dvasininkijos ir kalbėjo jauniems širdingais, laiminančiais

⁸² *Ibid.*, l.33.

⁸³ Aldona Cholewiańska-Kruszyńska, *op. cit.*, p. 78.

⁸⁴ *Ibid.*, p. 79.

⁸⁵ Marian Rosco-Bogdanowicz, *op. cit.*, p. 70.

⁸⁶ Švč. Mergelės Marijos Ėmimo dangun arkikatedra bazilika (arba Lotynų katedra) – pirmasis medinis pastatas šioje vietoje pastatytas 1344 m. 1360 m. Kazimieras III fundavo naujos gotikinės bažnyčios statybą. Po 1761-1776 m. rekonstrukcijos maldos namai įgavo barokinį pavidalą.

⁸⁷ *Franciszek Ksawery Wierzchlejski* (1803-1884) – į kunigus išventintas 1826 m. Buvo itin lojalus Austrijos valdžiai. Lvovo arkivyskupo pareigas ėjo 1860-1884 m.

žodžiais. Paskui Jo Šventenybė vyriausiasis ganytojas atliko santuokos ceremoniją ir palaimino jaunuosius. Muzikos draugijos vyrų choras atliko Dobrzyńskio⁸⁸ sukomponuotą kantatą *Veni Creator*.⁸⁹

Mūsų dienas pasiekė ir raštiškas šios santuokos įrodymas: liudijimas, išrašytas keliais egzemplioriais lotynų, lenkų ir rusų kalbomis⁹⁰(il. 21). Jame taip pat nurodoma, kad Jono Leono ir Klementinos Juzefos Marijos Jadvygos vedybų liudininkais tapo jaunosios tėvas Alfredas Juozapas Potockis, R[omanas] Potockis ir J[?]. Branickis.

Kitą rytą buvo suorganizuoti pusryčiai keturiasdešimčiai žmonių, kurie turėjo tęstis iki trečios valandos popiet. Vėliau, septintą valandą, buvo numatyta arbata, o aštuntą jaunieji jau turėjo išvykti į Lietuvą. Jaunuosius lydėjo šeimos nariai: pirmojoje, paradinėje karietoje pakinkytoje ketvertu arklių sėdėjo nuotaka su motina, o kitoje, safyrinėje, važiavo jaunikis su uošviu. Potockos reikalavimu, arklių pakinktai buvo puošti gėlių žiedais. Toje pačioje svitoje vyko Klementinos brolis bei sesuo Julija su šeima. Taip pat jaunuosius grafus lydėjo senelis iš motinos pusės Romanas Sanguška su savo globotine panele Pelagija Potockyte⁹¹.

Neaišku, kiek sutuoktiniai užtruko Lietuvoje, tačiau žinoma, kad netrukus jie leidosi į kelis mėnesius trukusią kelionę po Europą. Laiškuose tėvams minimi Roma, Florencija, Neapolis. Taip pat nemažoje dalyje nedatuotų laiškų grafienė aprašo išpūdžius iš Barselonos, pasakoja apie savo planus toliau keliauti į Valensiją, Seviliją ir Alikantę⁹². Gali būti, jog tai tos pačios povestuvinės kelionės dalis.

Galiausiai jaunieji apsistojo Paryžiuje, kuris Klementinai jau buvo pažįstamas nuo mažų dienų ir apskritai visai lenkiškos ir lietuviškos kilmės jaunajai aristokratijai tapęs antraisiais namais. Suvilioti švelnesnio klimato, gimtuosius miestus lenkiančios kultūrinės įvairovės, pramogų, bei tiesiog pasiduodami nuo mažų dienų skiepytai prancūziškajai tradicijai, kai kurie jų čia praleisdavo ne tik keletą mėnesių (neretai žiemos sezoną), bet ir ištikus metus. Taigi atvykę čia jaunieji Tiškevičiai tikrai nesijautė svetimi. Paryžiuje pora praleido beveik ketvirtą metų, kur gyveno viename prabangiausių to meto Prancūzijos sostinės rajonų Jean Goujon gatvėje. Viename iš laiškų ant popieriaus yra atspausintas adresas *4 Rue Jean Goujon, Paris*⁹³, matyt, žymintis tiksliai

⁸⁸ Ignacy Feliks Dobrzyński (1807-1867) – kompozitorius, pianistas ir pedagogas, daugiausia dirbęs Varšuvoje. *Veni Creator* sukūrė apie 1857 m.

⁸⁹ *Gazeta Lwowska*, 1878, nr. 219, p. 3.

⁹⁰ Jono Tiškevičiaus ir Klementinos Potockytės santuokos liudijimas, Lvovas, 1878 m., in: LMAVB RS, f. 20-5869.

⁹¹ Aldona Cholewiańska-Kruszyńska, *op. cit.*, p. 79.

⁹² Klementinos Tiškevienės laiškas tėvui Alfredui Juozapui Potockiui, [s.l.], [s.a.], in: AGAD 350, APŁ, sygn. 2467, mf. A. 72161, l. 121-122.

⁹³ Klementinos Tiškevienės laiškas motinai Marijai Klementinai Potockai, Paryžius, [s.a.], in: AGAD, APŁ, tom I, zesp. 350, sygn. 2879, mf. A. 72333, l. 36.

gyvenamąją vietą⁹⁴. Jei remsimės Zofijos Potockos prisiminimais, XX a. pradžioje šis *pied – a – terre* vis dar priklausė Tiškevičiams, nes anot autorės, po Jono Leono mirties čia buvo pervežta nemaža dalis jo sukauptų rinkinių⁹⁵.

Grafai buvo dažni svečiai populiariose operose, vykdavo į Rytų Europos aristokratijos pamėgtą Monte Karlą (dab. Monakas), kurio kazino jau nuo XIX a. 7 deš. pritraukdavo begales pasiturinčių keliautojų (il. 22, 23), arba Nicą (il. 24, dab. Prancūzija). Vis dėlto viena mėgiamiausių pramogų buvo apsilankymai garsiajame *Longchamp* hipodrome (il. 25). Jonas Leonas buvo aistringas žirgų sporto gerbėjas: jo pavardę dažnai rasime to meto *La Figaro* ar *Le Gaulois* sporto skiltyse, kur būdavo skelbiami žirgų lenktynių rezultatai. Beje, panašu, kad grafo žirgai neretai pelnydavo apdovanojimų. Pavyzdžiui, 1887 m. lapkričio 2 d. numeryje rasime žinutę, jog Tiškevičiaus žirgui teko Borely prizas⁹⁶. Jono Leono brolis Juozapas Tiškevičius taip pat užsimena, kad jaunėlis Paryžiuje turėjęs nuosavas lenktyninių žirgų arklides⁹⁷.

Iš I. Korvin-Milevskio sužinome, kad kartu su vyru hipodromuose lankydavosi ir jaunoji grafiėnė. Užgauto vyriško orumo tonu autorius taip atpasakoja pirmąjį susitikimą su bičiulio žmona, įvykusį Paryžiuje tuoj po vestuvių:

Susitikau jį [Joną Leoną] ant laiptų lenktynėse, kuriose bėgo jo žirgas. Šis griebė man už rankos ir pasisuko į žmoną, būdamas tikras, jog [žmona] džiaugsis mane matydama. O ji, tik sulaukusi, kol vyras išeis ir gerai papusryčiausi tik pasijuokė iš savo nepageidaujamo palydovo, ir nė negalvodama paspruko.⁹⁸

Toliau pasakojama, kad nepaisant šios atsiprašymo, jų santykiai liko įtempti ir kuomet susitikdavo, Tiškevičienė ir Korvin-Milevskis labiau priminė „dvi porceliano figūrėles“, nei bičiulius. Vis dėlto, nuolat pasikartojantis kiek įžeidus ir ciniškas prisiminimų autoriaus tonas labiau panašėja į slaptas džentelmeno simpatijas, paženklintas kažkada įžeistu vyriškumu. Juolab, kad vėliau I. Korvin-Milevskis nesigėdydamas grafiėnę vadina „mano viliotoja“⁹⁹.

Beje, čia galima padaryti pastabą, kad grafiėnė nebuvo tik pasyvi vyro hobio stebėtoja: ji pati turėjusi nemenkai nusimanyti apie žirgus, mat jos motinos kraitinis dvaras Antoninuose (dab.

⁹⁴ Panašu, kad šiandien šis pastatas yra gerokai pakitęs: pakeistu fasadu arba visai perstatytas, nes literatūroje šiuo adresu pažymėtas namas priskiriamas 1894 m. jį projektavusiam architektui Boussardui, kai tuo tarpu Tiškevičiai čia jau gyveno XIX a. 8 deš. pabaigoje.

⁹⁵ Zofia Potocka z Tyszkiewiczów, t. 13, p. 5.

⁹⁶ „Sport“, in: *La Figaro*, 1887 11 02, [be nr.], p.6. Įdomu, kad kitame, 1889 08 30 numeryje, kur informuojama apie Andriaus Potockio ir Kristinos Tiškevičiūtės vestuves, užsimenama ir apie pastarosios pusbrolių Tiškevičių (vardas nenurodytas), kuris įvardijamas kaip puikus žirgų sporto atstovas, visur pasižymintis didele sėkme.

⁹⁷ Józef hr. Tyszkiewicz, *Tyszkiewicziana: Militaria, bibliografia, numizmatyka, ryciny, zbióry, rezydencye etc. etc. etc.*, t. 1, Poznań: Drukarnia św. Wojciecha, 1903, p. 50.

⁹⁸ Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 237.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 238.

Ukraina) nuo seno garsėjo puikiais žirgynais, o tėvas, kaip jau minėta, taip pat buvo aistringas žirgų žinovas. Taipogi iš vėlesnio laiko, kuomet grafienė visam laikui išvyko iš Vilniaus, spaudos sužinosime, kad net ir po vyro mirties ji buvo aktyvi žirgų lenktynių Paryžiaus hipodrome lankytoja.

Taigi iš pažiūros jaunavedžiai dėl savo gyvenimo būdo ir pažiūrų turėję puikiai vienas kitam tikti: abu panašaus amžiaus, be galo išvaizdūs, pasiturintys, gyvenantys vakarietišku ritmu, turintys bendrą pažįstamą, pakankamai svetimi tuometinėje Lietuvoje tebeegzistavusiam moters, kaip nuolankios vyro tarnaitės ir namų židinio saugotojos, suvokimui. Vis dėlto, iš vėlesnių laiškų turinio aiškėja, kad santykiai ne visuomet buvo darnūs. 1895 m., kaip tik tuo metu, kai šeimą ištiko finansinė krizė, sesers Julijos Branickos motinai rašyti laišakai¹⁰⁰ išduoda pasikeitusią padėtį šeimoje. Pasakojama, kad sesers padėtis daugiau nei nepavydėtina, bandymas bendrauti neretai perauga į nesibaigiančius kivirčius. Jonas Leonas esąs nepatenkintas žmonos gyvenimo būdu ir, maža to, turi problemų su alkoholiu ir akivaizdžiai vengia susitikti su žmonos seserimi. Čia užsimenama, kad Klementina galvojanti apie separaciją, t.y. vienintelį įstatymiškai įteisintą skyrybų atvejį esant gyviems abiems sutuoktiniams. To meto visuomenėje toks kurio nors iš poros sprendimas buvo pagrindžiamas antrojo neištikimybe, žiauriu elgesiu, smurtu ar įkalinimu¹⁰¹. Neaišku, kuri argumentą būtų pasirinkusi grafienė, tačiau motinai ir seseriai nepritariant, toks sprendimas nebuvo priimtas. Panašu, kad tam ypač priešinosi ir grafienės anyta, kurios santykiai su marčia ir taip nebuvo patys geriausi. Marija Radvilaitė Tiškevičienė taip pat buvo išsiskyrusi su savo vaikų tėvu Mykolu Tiškevičiumi. Ji iš savo patirties žinojo, kad skyrybų procesas būna be galo ilgas, neretai trunkantis kelerius metus, juolab reikėdavę pateikti akivaizdžių neištikimybės ar smurto įrodymų, kas neabejotinai būtų sukėlę skandalą, užtrauktų jos šeimai gėdą ir ilgai netylančias apkalbas. Maža to, tokiu atveju motina galėjusi bent keleriems metams, t.y. tol, kol vyks separacijos įteisinimo procesas, prarasti vaikus, jei tik į juos pareikš teisę tėvas. Taip pat ši situacija abi puses paveiktų finansiškai, kas ir taip kylant bankroto grėsmei būtų buvę daugiau nei nepalanku.¹⁰²

Bet kuriuo atveju, sutuoktiniai išgyveno kartu iki pat Jono Leono mirties 1901 m.

¹⁰⁰ Julijos Branickos laišakai motinai Marijai Klementinai Potockai, 1895, AGAD, APL, t. 1, zesp. 350, sygn. 2713, mf. A. 72227,

¹⁰¹ Dalia Marcinkevičienė, *op. cit.*, p. 146-148.

¹⁰² *Ibid.*, p. 149.

19. Nežinomas Paryžiaus tapytojas, *Jonas Leonas Tiškevičius*, drobė, aliejus, 1877, A. Kapčiaus nuotrauka, saugoma Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje Kaune, dab. originalo vieta nežinoma.

20. Karlsbado gydomasis kurortas, atvirukas, 1901, privati autorės kolekcija.

Imperium Austriae:
Regnum Galiciae:
Nrus: 443/886

Dist. setus: }
As. Diocesis: } Leopoliensis
Parochia: }

Explicatum
TESTIMONIUM COPULATIONIS

Ex parte officii parochialis r. lat. Ecclesiae ad s. Andream Apostolum
testatumque fit, in libro metriculibus copulationum huius Ecclesiae Tom. 18 pag. sequenti sequentia:
80.

Annus	Sponsus			Sponsa			Testes
Mensis	Nomen	Religio	Aetas	Nomen	Religio	Aetas	Nomen et conditio
Dies copulationis							
1878 Septembris 4							
Anno Domini Milliesimo Octingentesimo septuagesimo octavo die quarta Septembris in Ecclesia Archicathedra dioc. r. l. Leopoli honor dicit Excellent simus Lich. praeul Franc. Lax. Worschley the presente Administratore parochia ad s. Andream ap. Leopoli.	Illustrissimus ac Magnificus S ^{ns} Joannes Leo Sivanninis Lannes Tyskiewicz ordinatus bo nor in Birié in Lithuania gubernis Kowno ri, vici natus in Gródek parochi Chelavienoi filius Ill. ac Reg. S ^{ns} Michaelis et Helena ex princip. Maria Rodzi will. —	Religio Catholica 1855. 19/IV coctas. Romani - catholice	Illustrissima ac Mag. S ^{ns} Clomen. Lina, Josepha, Maria, Hedwigis quatuor nominum comes Potocka filia d. Excellentis Alfredi Josephi bin. comitis Po tockis, gubernatoris Regni Galicis et Lithu. S ^{ns} Mariae Hedwigis binom de princip. Jar. gusko, oriundo in Antonin in Polhymia. —	Religio Catholica 1856. 17/IX Romani - catholice coctas.	Excellentissimus S ^{ns} S ^{ns} Alfredus Josephus Lannes Potocki. S ^{ns} Ivanicki R. Potocki. —		

Quas testimoniales manu propria subscribitur sigilloque ecclesiae correctore.

Leopoli

die 11° Junii A. D. 1886

fr. Norbertus Golichowski, Ord. s. Franc.
de Obere Administrator parochia. —

21. Klementinos Potockytės ir Jono Leono Tiškevičiaus santuokos liudijimas, Lvovas, 1878, LMAVB.

22. *Monte Karlo kazino*, arch. Charles Garnier, 1863, atvirukas, apie 1926 m., privati autorės kolekcija.

23. *Šokiai Monte Carlo kazino*, atvirukas, 1912, privati autorės kolekcija.

24. Nicos promenada, atvirukas, apie 1919 m., išleido: Selecta, privati autorės kolekcija.

25. Édouard Manet, *Longchamp lenktynės*, drobė, aliejus, 1867, 43,9x84,5, dab. originalo vieta nežinoma.

II. Klementinos Tiškevičienės kultūrinė veikla Vilniuje XIX a. pab.-XX a. pr.

1. Miesto rezidencija – raktas į visuomenę

Keleri metai po vedybų, 1881-1882 m. laikotarpyje į Vilnių atvykusi¹⁰³ jaunųjų grafų šeima apsigyveno ištainguose apartamentuose. Kur jie tiksliai buvo, šiandien nėra žinoma, o apie iš Paryžiaus grįžusių savininkų pastangas susikurti čia prabangą liudija tik keletas sąskaitų, saugomų Lietuvos Istorijos archyve. Iš jų matyti, kad interjeru rūpinosi garsus to meto vokiečių kilmės architektas Frydrichas Gustavas fon Šachtas¹⁰⁴, mūsų tyrinėtojams geriau žinomas kaip pirmųjų neogotikinių Lentvario rūmų projekto autorius, taip pat prisidėjęs ir prie Rokiškio Šv. Apaštalo evangelisto Mato bažnyčios statybų¹⁰⁵. Dirbdamas grafams jis rūpinosi brangių kilimų užsakymu iš užsienio¹⁰⁶.

Tais pačiais metais pora susilaukė sūnaus Alfredo, kurį pakrikštijo Šv. Jono bažnyčioje¹⁰⁷. Vis dėlto panašu, kad gausėjanti šeima, prabangus butas bei dažni vizitai į išpuoselėtą Astravą neatitiko gyvenimui Lietuvoje numatytų grafienės lūkesčių: nepraėjus nė porai metų po atvykimo Neries pakrantėje ėmė kilti lygių sau iki šiol neturintys reprezentaciniai K. Tiškevičienės rūmai. Kyla natūralus klausimas, kodėl buvo imtasi milžiniškų išlaidų pareikalavusių statybų.

Priešasčių reikia ieškoti aplinkoje, kurioje grafienė gyveno iki atvykimo į Vilnių. Visų pirma, reikėtų kalbėti apie motinos įtaką. Dokumentuotai pagrįsti šią aplinkybę labai sunku, nes išlikusioje korespondencijoje nėra jokių užuominų apie tiesioginį Potockos dalyvavimą rūmų statybų klausime. Tiesa, yra minimi jos vizitai Vilniuje netrukus po dukters atsikėlimo¹⁰⁸. Bet kuriuo atveju natūralu, kad energingos motinos pavyzdys, įtaka Lvove bei artimi tarpusavio ryšiai turėjo palikti pėdsaką dukters savimonėje. Taipogi nereikia pamiršti fakto, jog Potockytė nuo mažų dienų susidurdavo ne tik su tėvų ar giminaičių, bet ir Austrijos imperatoriškųjų rūmų gyvenamos modeliu,

¹⁰³ 1882 m. data pažymėti laišakai jau adresuojami iš Vilniaus.

¹⁰⁴ *Friedrich Gustav von Schacht* (1820-1886) – iš Prūsijos atvykęs vokiečių kilmės architektas.

¹⁰⁵ Kai kur nurodoma, kad Rokiškio bažnyčios projekto bendraautorius buvo ir Maksas Paulas Bertis.

¹⁰⁶ Tiškevičių buto įrengimo sąskaitos, Vilnius, 1882, in: LVIA, f. 716 ap. 3, b. 1218, l. 2,8,9,11,29,34,41.

¹⁰⁷ Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai*, p. 104. Monografijos autorė taip pat nurodo, kad pora dar gyvendama Paryžiuje susilaukė sūnaus Jurgio, kuris mirė 1880 m., tačiau apie tai niekur kitur duomenų nepavyko rasti, taigi šiame tekste laikomasi nuomonės, kad Alfredas buvo pirmaginis Tiškevičių sūnus.

¹⁰⁸ Klementinos Tiškevičienės laiškas tėvui Alfredui Juozapui Potockiui, Vilnius, prieš 1888, in: AGAD, t. 1, nr. zesp. 350, APL, sygn. 2467, mf. A. 72161, l. 49. Tėvui adresuotame laiške grafienė mini, kad tuo metu pas ją vieši motina. Laiške nėra nurodyta data, tačiau jis rašytas Vilniuje, o jo turinys leidžia manyti, kad rūmų dar nebuvo. Minimi kažkokie „įvairūs projektai“, dėl kurių su motina juodvi negali apsispręsti, tačiau tai nebūtinai reiškia, jog kalbama apie konkretų rūmų projektą. Veikiausiai turima omenyje numatyta veikla Vilniuje, vizitai ir pan.

o kur dar dažni šeimos vizitai Paryžiuje bei kituose didžiuosiuose Europos miestuose. Būtų keista, jei pratusi prie tokios kasdienybės ji sutiktų tenkintis prastesne.

Tam, kad šie gana žmogiški motyvai ir tikslai (net jei jų egzistavimas šiuokart gali pasirodyti pernelyg hipotetiškas) virstų realybe, reikėjo perprasti naujos aplinkos keliamas taisykles ir jomis tinkamai pasinaudoti. Juk Tiškevičiai buvo ne vieninteliai rezidavusieji mieste, o ir turtinga vietinė moteriškoji pusė jau buvo spėjusi užsiimti atitinkamas pozicijas. Zofija Horwatt-Tiškevičienė, vyresnės kartos atstovė, kartais palikusi vyro Juozapo išpuoselėtą Kretingą atvykdavo į savo namus Trakų g., taip pat Maria Oginskienė iš Skurževskių, iš Austrijos dvaro nutekėjusi į Mykolo Mikalojaus Oginskio, Plungės dvaro savininko šeimą, ir išmokiusi vilnietišką jaunimą gražių manierų, be abejo, dar Glitiškių dvaro ponia Marija Jelenska, Mečislovo Jelensko žmona, turėjusi milžinišką rezidenciją „Vatikana“ tuometiniame Šv. Jurgio prospekte. Ši ponia savo rūmus pavertė tikra kultūrine ir religine oaze, atvirai ignoravusia per prievartą brukamą carinę santvarką. Ji ne tik neleisdavusi savo namuose kalbėti rusiškai, bet ir sugebėjusi čia įkurti gimnazijai prilygstančią mergaičių mokyklą bei priėmusi seseris nazarietes¹⁰⁹. Nereikia pamiršti ir Švėkšnos dvaro valdytojo Adomo Broel-Pliaterio¹¹⁰ su žmona Genovaite Puslovskaja¹¹¹, su kuriais, anot I. Korvin-Milevskio, Biržų ordinato savininkai vos atvykę pradėjo žūtbūtinę įtakos-prabangos varžybas, kur buvo rungtyniaujama net dėl žirgų aukščio¹¹².

Taigi tam, kad juos visus palenkti į savo pusę, reikėjo sukurti naują traukos centrą. Tai paaiškina, kodėl vieta rezidencijai buvo pasirinkta ne kur nors atokiau nuo miesto ar užmiestyje (ką turint omenyje finansines jaunavedžių galimybes nesunkiai buvo galima įgyvendinti), bet pačiame miesto centre, Katedros pašonėje. Žinoma, vienas iš faktorių – pilnai suformuotas užmiesčio dvaro ansamblis Astrave. Vis tik reikia manyti, kad čia esamą ir kitų, daugiau visuomeninę, socialinę sferą liečiančių aplinkybių. Miesto rezidencija, kaip tokia, atliko visai kitokias funkcijas nei užmiesčio dvaras. Sunku būtų patikėti, kad jų nesuvokė visapusiškos įtakos Vilniaus aristokratų tarpe siekianti didikė. Toliau nuo miesto statyti stambūs sodybiniai ansambliai tuo metu nešė didelį reprezentacinį krūvį, tačiau jie daugiau buvo skirti vienai šeimai ir saugojo joje tęsiamas tradicijas. Iš esmės tai

¹⁰⁹ Walerian Meysztowicz, *op. cit.*, 292-293.

¹¹⁰ Adomas Alfredas Broel-Pliateris (*Adam Alfred Broel-Plater*, 1839-1909) – Stepono Pliaterio ir Karolinos iš Giedraičių sūnus, paveldėjęs Švėkšnos dvarą. Žinomas kaip aktyvus visuomenės veikėjas, kolekcionierius bei archeologas, savo dvarų apylinkėse, taip pat Kernavėje kasinėjęs pilkapius. 1860 m. tapo Vilniaus Laikinosios archeologijos komisijos nariu. Net ir užimdamas aukštas pareigas carinėje administracijoje (Peterburge buvo caro rūmų Didysis maršalka, vėliau Vilniaus gubernijos bajorų maršalka bei Vilniaus žemės banko pirmininkas), priešinosi rusifikacijai veždamas draudžiamą lietuvišką spaudą, sutrukdydamas cerkvės statybą Švėkšnoje. Mokėjo žemaitiškai.

¹¹¹ Genovaitė Broel-Pliater iš Puslovskių (*Genowefa Pusłowska*, g. 1852) – Vandalino Puslovskio duktė, 1872 m. ištekėjusi už Adomo Broel-Pliaterio. Su juo susilaukė dviejų sūnų: Marijono ir Jurgio. Jos vardu buvo pavadinti dvaro rūmai Švėkšnoje (Genovaitės vila).

¹¹² Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 104. Autorius pasakoja, kad šios nuolatinės kovos kulminacija buvo A. Pliaterio nupirkti kupranugariai, „su kuriais varžytis negalėjo net iš tiesų elegantiškas grafienės Klementinos kinkinys“.

buvo uždara erdvė, langas į konkrečių asmenų ar giminės pasaulėžiūrą. Tuo tarpu miesto rūmai tarsi pasuko ašį kita linkme – jie tapo būdu išeiti iš savo artimiausio rato. Nuolatiniai priėmimai, pokyliai bei platesnio masto visuomeniniai renginiai (parodos, labdaros vakarai ir t.t.) dvarą darė tiesioginiu tarpininku tarp individo ir visuomenės, į kurią buvo atsinešamos ir naudojamos samoningai atrinktos tradicijos ir vertybinės nuostatos. Viešumas ir buvo toji būtina sąlyga, kurią naujoji rezidencija galėjo suteikti Tiškevičienei.

1884 m., tepraėjus keleriems metams nuo atvykimo į Vilnių, grafienės įgaliotinis Vaclovas Bulgarovskis jau rūpinosi reikalingais statybų leidimais¹¹³. Sklypas, kuriame turėjo iškilti ambicingos užsakovės rezidencija, buvo nusipirkta 1883 12 05 iš Vladimiro Džuljanio¹¹⁴. Rūmų projekto autoriumi pasirinktas miesto architektas Kiprijonas Maciulevičius.

Poreikis reprezentuoti save, savo gyvenseną ir kilmę atsispindi jau pačioje rezidencijos architektūroje, t.y. jau pirmajame jos projekte¹¹⁵. Viešasis segmentas čia daugiau nei akivaizdus. Visų pirma – vieta (priedas nr. 1). Pačiame miesto centre, prie Neries upės, su plačiu privažiavimu prie pat paradinių durų gatvių sankryžoje (il. 26). Antra – dydis. Tokio masto miesto rezidencija vėliau niekada nebuvo pastatyta. Be išpūdingo vestibulio ir paradinių laiptų, rūmų plane išsiskiria didelės salės, tinkamos pokyliams, ir iš centrinės išeinantis balkonas tiesiai į upės ir Antakalnio pusę (priedas nr. 2). Trečia – stilistika. Reikia manyti, jog aristokratiškojo skonio etalonu tapusi renesansinė maniera K. Maciulevičiaus projekte¹¹⁶ nėra atsitiktinė.

¹¹³ Statybų leidimai K. Tiškevičienės rūmams prie Neries, Vilnius, 1884, in: LVIA, f. 938, ap. 4, b. 17, l. 15-17.

¹¹⁴ Sklypo prie Neries pirkimo patvirtinimas, Vilnius, 1883 12 05, in: LMAVB RS, f. 106-354, l. 3.

¹¹⁵ Kitame skyriuje bus plėtojama hipotezė, kad tai nėra vienintelis rūmų projektas.

¹¹⁶ Klementinos Tiškevičienės rūmų prie Neries projektas. Autorius Kiprijonas Maciulevičius, Vilnius, 1883-1884, in: LVIA, f. 938, ap. 4, b. 867.

26. *K. Tiškevičienės rūmai*, arch. Kiprijonas Maciulevičius, 1884-1888 m., atvirukas, apie 1916 m., privati autorės kolekcija.

2. Viešas ir privatus rūmų gyvenimas

2.1. Vilnietiškosios aristokratijos traukos centras – rezidencija XIX a. II p.

Tik baigus statyti rūmus 1888 m., juose pradėta vykdyti Vienos ir Paryžiaus aukštuomenei būdingo viešojo gyvenimo „programa“, diktuota ją puikiai išmanusios grafienės. Ir nors skirtingai nuo minėtos M. Jelenskos namų čia religijai teko mažiau vietos, vis tik rūmai prie Neries tapo dar viena Vilniaus erdve, kur „savų“ aristokratų tarpe išpuoselėta aukštoji kultūra buvo esminis gestas prieš rusifikaciją.

Visų pirma, buvo surengtas išpūdingas atidarymo pokylis „Crèmaillère“, į kurį, kaip savo prisiminimuose mini Z. Potocka, susirinko visa Vilniaus ir jo apylinkių lenkiškoji aukštuomenė.¹¹⁷ Vėliau grafienė dienotvarkę ėmėsi tvarkyti sau įprastu ritmu: popiet lankydavo pažįstamus, o vakare pati savo rūmuose organizuodavo vakarienę, kurioje kaskart susirinkdavo bent kelioliką žmonių¹¹⁸. Rūmai iš tiesų tapo vietinės aukštuomenės traukos centru, pagrindine pasilinksminimų vieta, o pati grafienė (il. 27), anot I. Korvin-Milevskio, „jau po poros metų <...> diktavo Vilniuje toną.“¹¹⁹ Gali susidaryti įspūdis, kad čia pokyliai būdavo rengiami vos pasitaikius progai. Šiuo atveju iliustratyvus vienas grafienės laiškas tėvui, kuriame ji pasakoja: „nuolat šokame ir čia atvyksta vis daugiau ir daugiau žmonių. Nuo rytojaus visą savaitę pas mus vyks pokylis, rengiamas Pirmosios Lietuvoje Agronomų draugijos įkūrimo proga“¹²⁰.

Kaip atrodė tokie vilnietiškojo elito pasilinksminimai tipiškoje didmiesčio rezidencijoje, kokią programą pateikdavo jų iniciatorė – nesunku nuspėti. Viskas vyko tokiu pačiu principu, kaip ir didžiųjų Europos miestų saloninės pramogos: buvo diskutuojama aktualiomis politinėmis, istorinėmis ar tiesiog kasdienėmis temomis, buvo šokama, žaidžiamas tuo metu itin populiarus biliardas, lošiama kortomis, atliekami muzikiniai, vaidybiniai pasirodymai, „gyvieji paveikslai“ (il. 28). Beje, pastaruosius, kaip ir motina, K. Tiškevičienė labai mėgusi. Štai, apleistus rūmus jau po grafienės mirties aplankęs šeimos draugas M. Rosco-Bogdanowiczius pasakoja, kad tarp čia likusių daiktų rado Lvovo muzikinės draugijos fotografijas, vaizduojančias „gyvuosius paveikslus“, kuriose visu savo grožiu puikavosi Klementina¹²¹. Reikia numanyti, kad šia pramoga grafienė turėjusi mėgautis ir savo pačios rūmuose.

Pavyko atsekti ir keletą kurioziškų ano meto kasdienybės detalių. Į Tiškevičienės organizuojamus vakarus susirinkdavo ne tik kilmingiausios miesto damos, bet ir „tuoletų

¹¹⁷ Zofia Potocka, t. 8., p. 144.

¹¹⁸ Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 237.

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ Klementinos Tiškevičienės laiškas tėvui Alfredui Juozapui Potockiui, Vilnius, [s. a.], in: AGAD, APL, tom 1, nr. zesp. 350, sygn. 2647, mf. A. 72161, l. 160.

¹²¹ Zofia Potocka z Tyszkiewiczów, t. 13, p. 7.

perpirkinėtojos“, kurios iš ponių supirkdavo nebenaudojamas puošmenas, „likučius“ ir juos parduodavo ne tokioms turtingoms moterims ir merginoms. Viena tokių „perpirkinėtojų“ buvo Sora Klok (matyt, žydų tautybės)¹²², apie kurią Michał K. Pawlikowski pasakoja:

Pamačiusi gražią [Klementinos Tiškevičienės] suknelę, ponia Sora Klok pradėjo šokinėti iš nuostabos:

- Ponia grafiene, ponia grafiene, bet kas šitą nusipirks, kas...?

- Na, gal kokia „demimondenka“ – atsakė ponia Klementina.

- Kas kas? Gal ponia grafienė pasakys adresą?

- O Dieve, na gal kokia „vištytė“¹²³ ...

- „Vištytė“? Kas tokia? Gal adresą...?

- Na gal kokia prostitutė – suprantamiau atsakiusi grafienė.

Ponia Sora Klok pakėlė akis į už ją pora galvų aukštesnę Klementiną ir tarė:

- Bet kur gi rasti tokią didelę „prostitutę“¹²⁴, kaip ponia grafienė...?! – atsiduso ponia Sora.¹²⁵

XIX a. II p. grafienės globojami kabaretinio pobūdžio pokyliai, karnavalai, vaidinami „Ach‘ais“ (il. 29)¹²⁶, padėjo nors dalimi Vilnių grąžinti į amžiaus pradžią, kuomet miestas nerūpestingai linksminosi Juzefo Franko, generolo Morykonio, Günterių namuose organizuojuose romietiškose ir turkiškose puotose¹²⁷. Posukiliminių represijų išvargintam Vilniui tokios pramogos buvo tiesiog būtinos.

Ir vis dėlto, reikia pasakyti, kad toks grafienės gyvenimo būdas ne visiems atrodė tinkamas. Jau buvo kalbėta apie K. Chłędowskio kritiką, tačiau nepalankiai atsiliepiančių taip pat buvo ir vietinių, Vilniuje gyvenusių didikų, ir net artimųjų tarpe. Grafas Benediktas Tiškevičius, atstovavęs ukrainietišką giminės šaką, kartais Vilniuje aplankydavo savo giminaičius. Tačiau čia persikėlus Jonui Leonui su ekstravangantiškąja žmona, vizitai tapo ne tokie malonūs:

Tvanku mums tapo pasaulietiškoje Vilniaus atmosferoje, kurią dar labiau nuodijo Klima [Jasiova Biržanska] savo pasileidusiomis manieromis. Sunku buvo patikėti, kad tai buvo garsiojo kunigaikščio Romano Sanguškos

¹²² Sorą Klok savo dvylikos eilėraščių poemoje „Miestas be vardo“ (1969) yra paminėjęs Czesławas Miłoszas: „Barzdota, su peruku, už prekystalio sėdi ponia Sora Klok, instruodama savo dvylika parduotuvės merginų“ (Czesław Miłosz, „City Without a Name“, in: *Poetry Foundation*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-25], <http://www.poetryfoundation.org/archive/poem.html?id=179943>). Apie ponia Klok užsimena ir J. Širkaitė. Ji nurodo, kad Sofijos Romerienės mama dažnai lankydavo prekybiniame žydų kvartale esančioje „Sora Klok“ parduotuvėje (Jolanta Širkaitė, *Sofija Romerienė*, p. 20.).

¹²³ Origin. *kokota*.

¹²⁴ Origin. *kurwa*.

¹²⁵ Michał K. Pawlikowski, „Wojna i sezon: Duch starego Wilna“, in: *Nasz Czas*, [interaktyvus], 2007, nr. 2 (696), [žiūrėta 2012-05-25], <http://www.pogon.lt/702/czas1.html>.

¹²⁶ Walerian Meysztowicz, *op. cit.*, p. 293.

¹²⁷ Jolanta Širkaitė, „XIX a. Lietuvos dvariškių menai ir pramogos“, in: *Menotyra*, nr. 2 (31), 2003, p. 32-33.

anūkė ir duktė ministro pirmininko, idealiojo pono Alfredo Potockio. Dėl smukusios Klimos kultūros derėtų gerokai kaltinti ir jos vyrą, kuris, matyt, kartu su žmona norėjo turėti ir Liudviko laikų paryžietišką „vištytę“¹²⁸.

Arba dar:

Jie tarytum norėjo karaliauti Vilniuje ir tuo tikslu pasistatyti ten rūmus, kur jiems pavyko įskiepyti madingą dykinėjimą, Vienos-Paryžiaus demimondinį Klimos ir ją mėgdžiojančių damų gyvenimo būdą. Ji kartu su savo vyru sibiritu, epikūrininku tuo pačiu stiliumi emancipavo Lietuvą.¹²⁹

Greta to ne mažiau intriguojanti atrodo ir I. Korvin-Milevskio frazė: „Jos [grafienės] salonas tapo labiau linksmybių nei pavyzdingo elgesio vieta. Kol buvau kavalierius, man tai visiškai nerūpėjo. Bet kai susižadėjau su padoria panele, mane ėmė kankinti mintis: kaip apsaugoti savąjį šeimos židinį nuo pavojingos įtakos ir pavyzdžio, [rodomo] tokios liūtės?“.

Veikli, įspūdingo stoto, demonstratyvi grafienė neretai gerokai šokiruodavo prie moterų emancipacijos idėjos bei Vakarams būdingos kasdienybės besipratinančią visuomenę. Bene labiausiai tą atskleidžia jau minėtų I. Korvin-Milevskio ir K. Chłędowskio pastabos. Savo gausiuose memuaruose aprašydami mūsų heroję, šie išsilavinę didikai nepraleisdavo progos pasišaipyti iš jų manymu pernelyg aikštingos ir savo moteriškumą bei jėgą atvirai demonstravusios K. Tiškevičienės. Nepaisant aiškių pastarosios kultūrinės veiklos pėdsakų, jie mieliau aptarinėja tikrus ar tariamus jos meilužius, užjaučia jos dorą tėvą dėl „gėdingos dukters“ bei kaip susitarę ją vadina „liūte“. Beje, įdomu tai, kad šis žodis to meto visuomenėje beveik buvo tapęs konkrečia sąvoka. Ja to meto Vilniaus spaudoje buvo apibrėžiama „pseudoemancipuota“ moteris, pernelyg laisvą, pramogų kupiną gyvenimo būdą pridengianti emancipacijos sąvoka. Tokių tekstų autorių kritikos strėlės daugiausia buvo nukreiptos į saloninį mergaičių auklėjimą, kaip išauginantį minėtąsias „liūtes“, o ne visuomenei naudingas veiklias katalikes. Panašu, kad būtent tuo tarp eilučių ir buvo kaltinama Klementina Tiškevičienė.

Iš esmės tokią nuomonę ir nepasitenkinimą grafienės atsinešta gyvenimo kultūra sąlygojo Vilniaus ir aplinkos, prie kurios buvo pratusi Tiškevičienė, skirtumai. Krokuva, Lvovas ar kiti Galicijoje esantys Lenkijos miestai buvo pavaldūs XIX a. pab. – XX a. pr. ganėtinai liberaliai nusiteikusiai Austrijos valdžiai ir todėl išsaugojo kultūrinės plėtros galimybes, kai tuo tarpu carinė Rusija Vilnių, kaip ir visą Šiaurės Vakarų kraštą, pamažu vertė eiliniu imperijos provincijos miestu. Čia buvo stengiamasi ištrinti net menkiausius didingos praeities likučius, todėl tam besipriešinanti visuomenės dalis moterų emancipacijos, jų laisvių klausimą didžiąja dalimi nagrinėjo tik naudos

¹²⁸ Benedykt hr. Tyszkiewicz, *Dumy i dumki*, t.2, p. 32.

¹²⁹ *Ibid.*, p. 22.

šioje kovoje kontekste. Apie jokiais hedonistines idėjas, o juo labiau jomis paremtą gyvenimą negalėjo būti net kalbos. Juk ne tik XIX a. II p., bet dar ir XX a. pr. tuometinės Lietuvos moterų laisvių šaukliai greta neišprusimo ne mažiau ydinga moters savybė nurodė esant hedonizmą, tuščiaagarbiškumą¹³⁰. Paprastai tariant, emancipuota moteris buvo tik ta, kuri savo teises išnaudoja tautos kovai už būvį, kai tuo tarpu Vakarų Europoje bei toje pačioje Galicijoje greta nacionalinių idėjų savo vietą rado ir platesnė žmogaus, kaip asmenybės, raiškos sąvoka.

Bet grįžkime į XIX a. pabaigą. Reikia pasakyti, kad nuolatinės puotos ir kelionės į užsienį gerokai nualino grafų biudžetą, ir lyg to būtų maža, paskutiniajame XIX a. dešimtmetyje šeima ėmė patirti vieną finansinį nuostolį po kito. Stipriai kritus žemės ūkio produktų kainoms, dvaro žemių, palivarkų arendininkai nebeišgalėjo mokėti nuomos. Tai žymiai sumažino Tiškevičių dvaro įplaukas. Kadangi kartu su majorato perdavimu Jonui Leonui teko ir nemenki finansiniai įsipareigojimai likusiems šeimos nariams, o 10 deš. pradžioje nepaprastai daug buvo investuota į naujus, modernius žemės ūkio padargus, tokia padėtis ištūmė Biržų savininką į labai keblią padėtį. Vienintelė išeitis atrodė paskolos ėmimas, tačiau ir tai nepadėjo. 1898 m. jis jau nebeįstengė sumokėti prievolės valstybei už Biržų majoratą. To pasekoje Panevėžio apskrities policijos administracija paprašė Kauno gubernijos administracijos leidimo aprašyti kilnojamąjį Tiškevičiaus turtą (medieną) ir parduoti, kad būtų padengtos skolos. Mėgindamas suktis iš padėties, grafas Šleiderišio kaime sumanė statyti degtukų fabriką. Vis dėlto, nepaisant užsienietiškos įrangos ir išsvetur atvykusių inžinierių, šis sumanymas taip ir liko neįgyvendintas, nes rusų inžinieriai statinius išbrokavo¹³¹. Tokiu būdu iki tol buvę vienais turtingiausių tuometinės Lietuvos žmonių, grafai ėmė baimintis bankroto. Tai negalėjo nepaliesti šeimos buitės. Panašu, kad sunkėjanti materialinė padėtis galėjo būti viena iš priežasčių blogėjantiems sutuoktinių tarpusavio santykiams. Matyt, didžiulių rūmų savininkei buvo sunku atsisakyti įprastų linksmybių, o kaip ji pati 1895 – 1897 m. laikotarpyje motinai rašytame laiške teigia, „gyvenimas, pokyliai ir iškilmingi pietūs Vilniuje labai brangiai kainuoja“¹³².

Lyg to būtų maža, šeimos narius viena po kitos užgriuvo sveikatos problemos. Iki tol laiškuose gana dažnai užsimenama apie išvykavimą į pamėgtą Karlsbadą, nuolatinį daktarų lankymąsi, gana dažnus grafienės negalavimus ir nuo pat gimimo vis pasikartojančias sūnaus Alfredo ligas. Vis dėlto, vėliau padėtis tapo kur kas rimtesnė. Be to, kad sunkiai bepakeldamas užgriuvusias bėdas susirgo vyras, negaluoti ėmė ir vienintelė grafų dukra Klementina, namiškių vadinta „Klimcia“

¹³⁰ Jurga Miknytė, „Moterų kritika Lietuvoje XIX a. pab.-XX a. pr.“, in: *Klėja*, [interaktyvus], nr. 8, [žiūrėta 2012-05-27], http://www.lsc.vu.lt/assets/leidiniai/index3c4c.html?show_content_id=615.

¹³¹ Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai*, p. 101.

¹³² Klementinos Tiškevičienės laiškas motinai Marijai Klementinai Potockai, Vilnius, [s.a.], in: AGAD, APL, t. 1, zesp. 350, sygn. 2879, mf. A. 72333, p. 20.

(1884-1901). Iš pradžių, kaip rašo pati Tiškevičienė, po vienos išvykos į Klementinuvą¹³³, kur šeima ketinusi pamedžioti, mergaitei be jokios priežasties stipriai ištino keliai. Dukterį apžiūrėję daktarai neslėpė, jog prognozės liūdnos. Buvo išmėginti įvairūs gydymo metodai: tepimas jodu, gipsavimas, o jei šie būdai neduotų rezultatų, planuota vykti gydytis į Berlyną arba Vieną¹³⁴. Neaišku, kiek ir kuriam laikui pasiteisino išsigandusios ir slogia nuotaika gyvenančios grafienės pastangos pagydyti paauglę dukterį, tačiau netrukus jaunoji Tiškevičiūtė susirgo sunkia plaučių liga (tikriausiai, plaučių uždegimu).

1901 m. grafienės gyvenimą pažymėjo dviguba tragedija – ji beveik tuo pat metu ėmė gedėti vyro ir dukters¹³⁵. Paryžiuje mirusio Jono Leono Tiškevičiaus kūną į Biržus parvežė cinkuotame karste. Vyro ir dukters laidotuvės vyko tą pačią 1902 m. gegužės 2 d. Remiantis liudininkų pasakojimais, palydos į amžinojo poilsio vietą buvusios labai ištaigingos: karstus į Biržus lydėjo dešimt ar dvylika eigulių, aprėdytų ta proga pasiūtomis uniformomis, šalia grafitės joda baltais, o šalia grafo – juodais žirgais, visame kelyje buvo išpintos „bromos“, atėjusius palydėti grafo ir jo dukters gausiai vaišino, o tvarką prižiūrėjusi pati grafienė.

Bet nelaimės tuo nesibaigė – nepraėjus nė porai metų, 1903 m. spalio 17 d. Klementina neteko ir motinos Marijos Klementinos Sanguškaitės Potockienės, mirusios savo dvare Lvove.

Šios asmeninės netektys nepraėjo be pėdsakų – po vyro ir dukters mirties 1901 m. rūmai buvo uždaryti, o grafienė Vilniuje ėmė lankytis tik porą mėnesių per metus, daugiausia laiko praleisdama Paryžiuje.

2.2 Pokyčiai – rūmų gyvenimas XX a. 1-2 deš.

Nepaisant to, poreikis dalyvauti čionykštės visuomenės gyvenime išliko. Būtent XX a. pr. 1-2 deš. ženklina K. Tiškevičienės, kaip aktyvios, nors neretai ir „per atstumą“ veikusios mecenatės laiką. Rūmai iš esmės išlaikė pirminę paskirtį suburti žmones, tačiau čia teberengiami pokyliai bei kitokia visuomeninė veikla ėmė keisti savo pobūdį. Tai sąlygojo bendros miesto, o kartu ir viso krašto permainos. 1905 m. spalio 17 d. caro Nikolajaus II išleistas manifestas, suteikiantis „liaudžiai pilietinės laisvės pagrindus, grįstus asmens neliečiamybės, tikėjimo išpažinimo, žodžio, susirinkimų ir draugijų laisve“¹³⁶ tapo pretekstu draugijų, organizacijų, visuomeninės veiklos ir nacionalinių

¹³³ Daugiau duomenų apie šią vietovę kol kas nepavyko rasti, tačiau panašu, jog tai yra netoli Astravo dvaro buvęs smulkus dvarelis, palivarkas, matyt, pavadintas pačios grafienės arba jos dukters vardu.

¹³⁴ Klementinos Tiškevičienės laiškas motinai Marijai Klementinai Potockai, [s.l.], [s.a.], in: AGAD, APL, t. 1, zesp. 350, sygn. 2879, mf. A. 72333, p. 24.

¹³⁵ Jonas Leonas Tiškevičius mirė 1901 m. birželio 5 d., o dukterė Klementina tais pačiais metais (neaišku, kurį mėnesį).

¹³⁶ Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė*, p. 18.

idėjų sklaidos aukso amžiui. Tuo pačiu kaip niekada sparčiai kelią į visuomenės mentalitetą skynėsi socialinė atsakomybė bei moters teisių suvokimas.

Viso to pasekoje iki tol buvę skirti uždarai socialinei grupei ir jos poreikiams, įvairūs vakarai bei pokyliai ėmė tarnauti visuomenei, platesniam jos narių ratui. Daugelis tokio pobūdžio renginių ėmė aktyviai vystyti labdaros tradiciją, pokylių metu surinktas lėšas skiriant įvairioms šalpos organizacijoms. Puikus to pavyzdys – rūmuose prie Neries 1909 m. K. Tiškevičienės vadovaujamos Moterų globos draugijos surengtas šokių vakaras „Vaivorykštė“¹³⁷.

Tuo pat metu grafienė ima rūpintis išskirtinai lenkų kultūros sklaida. Visų pirma, dar 1904 m. žiemą ji į savo rūmus priėmė Ema Jelenską ir jos mėgėjiško teatro trupę, kuri, gavusi išimtinį valdžios leidimą čia surengė viešą pasirodymą¹³⁸. Rūpintąsi ir lenkų kilmės dailininkais. Jau 1907 m. jos rūmuose, erdviame vestibulyje, buvo surengta Verkiuose dirbusių Varšuvos dailės mokyklos mokinių kūrybinių paroda, kurios pagrindinis sumanytojas buvo profesorius K. Kžižanovskis (*Krzyżanowski*)(il. 30)¹³⁹. Neilgai trukus, 1908 m. kovo mėn., rūmuose buvo galima išvysti dar vieną, vietinių ir Lenkijoje gyvenančių lenkų dailininkų darbų ekspoziciją¹⁴⁰.

Apskritai XX a. 1 deš. pabaigoje rezidencija prie Neries tapo tikru meno prieglobsčiu, mat tuo pačiu metu, kai pirmame aukšte buvo organizuojamos minėtos parodos, antrajame grafienė sutiko priglauti vyro giminaičių, Vladislovo ir Antano Tiškevičių, įkurtos Vilniaus meno ir mokslo muziejaus draugijos rinkinius. Jie čia buvo perkelti 1907 m. iš grafų motinos Sofijos Horwatt-Tiškevičienės namų Trakų g. Viename iš pirmojo aukšto kambarių įsikūrė ir draugijos kanceliarija. Šiai organizacijai priklausė aristokratijos atstovai, savo dvaruose ir dvareliuose sukaupe vertingas numizmatikos, tapybos, skulptūros, grafikos, dokumentų bei knygų kolekcijas, taigi ir muziejaus rinkiniai buvo sudaryti iš privačių lobynų. Pagal savo turimus rinkinius ir konkrečios srities išmanymą draugijos nariai pasiskirstė, kas už kokį konkretų muziejaus skyrių bus atsakingas. Tapybos sekciją tvarkė draugijos pirmininkas lentvariškis Vl. Tiškevičius, skulptūrą – E. Bułhakas, architektūrą – draugijos sekretorius T. Rostvorovskis, biblioteką ir grafiką – M. Pliateris, krašto paminklus – L. Uzembla, archeologiją – V. Šukevičius, gamtą – J. Petraškevičius, porcelianą – V. Slizienis, taikomąją dailę – Vladislovo Tiškevičiaus brolis Antanas, heraldikos rinkinius – T. Vrublevskis, numizmatiką – S. Gavronskis. Iš svarbesnių eksponatų galima paminėti kontušo juostas, Vilniaus cechų tris XVIII a. sidabrinės taures, taip pat sidabrinę taurę su J. Sobieskio

¹³⁷ Walerian Meysztowicz, *op. cit.*, p. 171.

¹³⁸ Andrzej Romanowski, *Młoda polska wileńska*, Kraków: 1999, p. 23-24.

¹³⁹ Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė*, p. 33.

¹⁴⁰ *Ibid.*, autorė nurodo šaltinį: Vilniaus meno ir mokslo muziejaus draugijos posėdžių protokolai, 1908 m., in: LMAVB RS, f. 151, b. 289, l. 4.

atvaizdu, 1642 m. J. Gerko laikrodį, auksinių monetų rinkinius¹⁴¹. Didžiausią muziejaus dalį sudarė tapyba. Itin žymus buvo nuosavą Europos meistrų kolekciją Lentvaryje turėjusio VI. Tiškevičiaus indėlis. Jis muziejui dovanavo vertingus Gerbrando Van Den Eeckhauto¹⁴², Joachimo Beuckelaero¹⁴³, Salvatoro Rosos¹⁴⁴ ir kitų žinomų autorių darbus. L. Uzembla paskyrė Rafalovičiaus portretą, Peškos autoportretą, J. Kossako kūrinį. Daugelis tapybos sekcijos darbų buvo įvertinti keliomis dešimtėmis tūkstančių rublių. Turtinga buvo ir bibliografijos bei senųjų dokumentų kolekcija, kurių tarpe buvo Raudondvario savininko grafo Benedikto Tiškevičiaus įnešti egzemplioriai, daugiau nei šimtas A. Tiškevičiaus padovanotų eksponatų.¹⁴⁵

Deja, sąlygos čia nebuvo pačios geriausios: patalpos buvo beveik nešildomos, drėgnos¹⁴⁶. Žiemą muziejus nebuvo prieinamas lankytojams, o vasarą būdavo atidarytas tik pusantros valandos per dieną¹⁴⁷. Nepaisant šio fakto, tomis trumpomis valandomis čia spėdavo apsilankyti garsiausi to meto visuomenės veikėjai. Muziejaus lankytojų parašų knygoje¹⁴⁸ rasime Marijos Tiškevičiūtės, Liudviko Abramovičiaus, Boleslovo Stanislovo Balzukevičiaus, Bronislovo Umiastovskio, Juozapo Kostrovickio, Władysława Tatarkiewicziaus, bei kitų asmenų vardus bei atsiliepimus. 1909 m. savo rūmuose įrengtą muziejų apžiūrėjo ir pati savininkė¹⁴⁹. Kaip atrodė muziejus, galima spręsti iš mūsų dienas pasiekusio Vladislovo Leščinskio kūrinių, vaizduojančio vieną iš salių 1914 m., t.y. prieš pat draugijai nutraukiant savo veiklą (il. 31).

1914 m. draugijai nutraukus savo darbą ir susijungus su Vilniaus mokslo bičiulių draugija visi 3900 eksponatų depozito teise buvo perkelti į patogesnes patalpas prie Žaliojo tilto¹⁵⁰.

¹⁴¹ Vincas Žilėnas, „Lietuvos kolekcininkai ir muziejininkai: Liucijonas Uzembla ir Mykolas Eustachas Brenšteinas“, in: *Kultūros barai*, 1983, nr. 8, p. 64.

¹⁴² *Gerbrand Janszoon Van Den Eeckhout* (1621-1674) – Nyderlandų tapytojas, piešėjas, grafikas ir poetas. Labiausiai žinomas dėl savo portretų ir biblijinio siužeto kūrinių. Mokėsi ir artimai bendravo su Rembrandtu, iš kurio perėmė efektingą šviesotamsą. Garsiausi jo kūriniai yra „Paskutinė vakarienė“ (1664), „Šv. Petro gydymas“ (1667), „Muzikos pamoka“ (1655)“.

¹⁴³ *Joachim Beuckelaer* (1533-1574) – Flamantų tapytojas, kilęs iš Antverpeno. Mokėsi pas savo dėdę Pieterį Aertseną. Daugiausia tapė tokias buitines, turgaus ir virtuvės scenas su religine potekste. Garsiausias jo darbas yra ciklas „Keturi elementai“.

¹⁴⁴ *Salvator Rosa* (1615-1673) – italų kilmės baroko epochos tapytojas, grafikas ir poetas, daugiausia dirbęs Neapolyje, Romoje ir Florencijoje. Tapė peizažus, biblines ir alegorines scenas, religinius paveikslus, paliko ne vieną autorportretą. Garsiausi jo darbai yra „Peizažas su Tobitu ir angelu“ (1670), „Vakaro peizažas“ (apie 1643), „Fortūnos alegorija“ (apie 1658).

¹⁴⁵ E. Barwiński, „Muzeum nauki i sztuki w Wilnie“, in: *Kwartalnik historyczny*, Lwow, 1907, p. 742.

¹⁴⁶ Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė*, p. 50.

¹⁴⁷ Vincas Žilėnas, *op.cit.*, p. 65.

¹⁴⁸ Vilniaus meno ir mokslo draugijos apsilankiusių parašų knyga, Vilnius, 1907-1914, in: LMAVB RS, f. 75-251.

¹⁴⁹ *Ibid.*, l. 2.

¹⁵⁰ „Tow. Muzeum Nauki i Sztuki a Tow. Przyjaciół Nauk“, in: *Kurjer Krajowy*, 1913 10 02, nr. 234, p. 3.

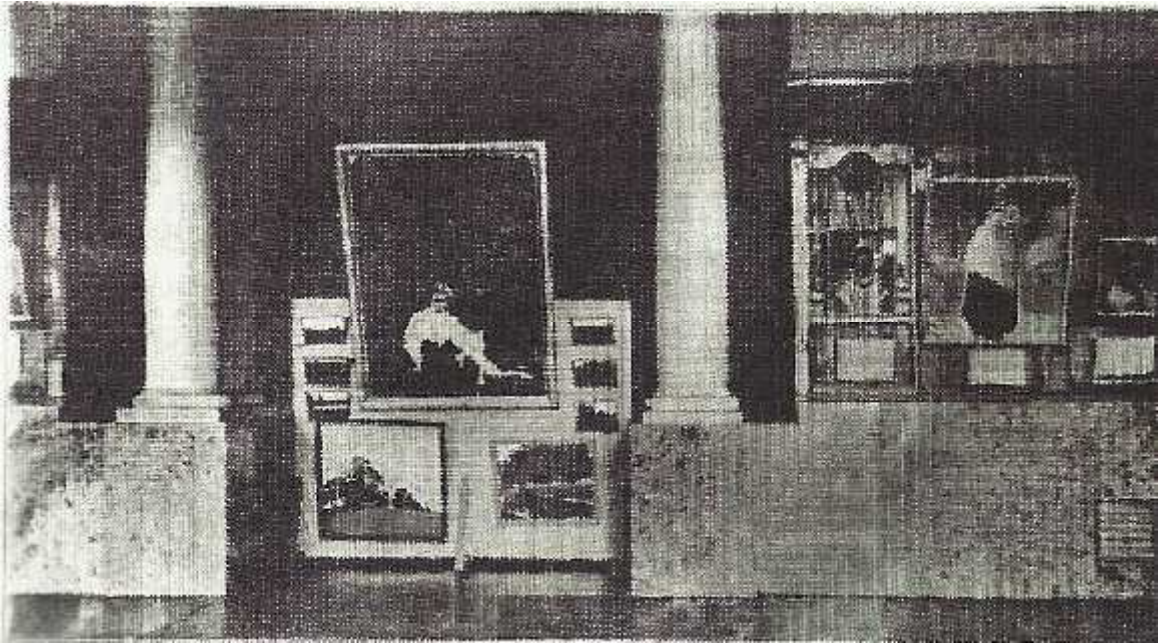
27. Alfredas Romeris, *Grafiė Klementina Tiškevičienė*, popierius, tušas, XIX a. 9 deš, LMAVB.

28. Gyvasis paveikslas „Menuetas pas karalių Stanislovą Augustą“ Krokuvoje, fotografija, 1909, Januszo Przewłockio rinkinys (Varšuva).

29. Stanislovas Bohušas-Siesčencevičius, *Kabaretas „Ach“*, 1911, dab. originalo vieta nežinoma.

30. *Varšuvos dailės mokyklos mokinių paroda K. Tiškevičienės rūmuose*, fotografija, 1907, autorius ir dab. originalo vieta nežinoma.

31. Vladislovas Leščinskis, *Vilniaus meno ir mokslo muziejaus interjeras*, popierius, tušas, 1914, 30,7x48, LMAVB.

3. K. Tiškevičienės visuomeninė veikla už rezidencijos sienų: lenkų teatras Vilniuje.

Nesunku numanyti, kad energingos grafičienės veikla neapsiribojo jos rezidencija. Ji, kaip ir daugelis XIX a. pab. – XX a. pr. moterų, aktyviai reikėsi įvairių draugijų, organizacijų veikloje. Štai, vienu ankstyviausių visuomeninės veiklos gestu galima laikyti jos dalyvavimą 1888 m. Vilniuje vykusioje Žemės ūkio parodoje, kur kartu su grafičiene S. Mostovska, Stefanija Porazinska, taip pat vilnietėmis Vojevudska ir Bak, demonstravo savo pačios kurtus nėrinčius¹⁵¹. XX a. pr. veiklių miesto ponių ir kartais ponų iniciatyva vienai po kitos atsirandant įvairioms labdaros organizacijoms, grafičienė išitraukė ir į jų darbą: stambias kasmetines sumas¹⁵² nuo 1903 m. skirdavo 1901 m. įkurtai Vaikų Globos draugijai, bei atskirą, net 10 000 rublių paramą skyrė šios draugijos incijuotoms Globos namų statyboms 1913 m.¹⁵³. Būtina paminėti, kad K. Tiškevičienė pati nuo 1908 m. buvo 1904 m. įkurtos Moterų Globos draugijos Vilniaus skyriaus prezidentė¹⁵⁴.

Vis dėlto, išimintiniausias ir neabejotinai didžiausią reikšmę to meto Vilniaus miesto kultūrai turėjęs grafičienės gestas buvo Lenkų teatro įkūrimas. Ši institucija ne tik papildė „Liutnios“ draugijos veiklą, bet ir tapo visos lenkiškosios Vilniaus kultūros ašimi. Nesunku numanyti, jog poreikis įkurti teatrą, kaip ir pasistatyti rezidenciją, atėjo iš grafičienės jaunystės bei motinos pavyzdžio – juk tiek Viena, tiek Lvovas, kuriame grafičienė bent porą kartų per metus aplankydavo motiną, o juo labiau Paryžius garsėjo savo teatrais ir operomis.

Iš pradžių Klementina Tiškevičienė įkūrė Scenos meno rėmimo draugiją, kurios garbės pirmininke buvo nuo 1909 m.¹⁵⁵. Neilgai trukus iškėlė pastovaus lenkiškojo teatro būtinybės klausimą ir sugebėjo į tai įtraukti kitus minėtos draugijos narius: brolių Juozapą Potockį, svainį Vladislovą Branickį, tą patį Ipolitą Korvin-Milevskį, Mečislovą Bohdanovičių, Tadeušą Dembovskį¹⁵⁶ bei kitus. Kad tokia institucija buvo reikalinga, nekilo abejonių. I. Korvin – Milevskio žodžiais tariant, vilniečiai praktiškai nematydavo nieko kito, kaip tik atvykstančių artistų pasirodymus, o jau egzistavusios institucijos savo kokybe nepasizymėjo¹⁵⁷. Kita vertus, žinant grafičienės būdą, nesunku numanyti, kad teatro įkūrimas turėjo ir savo žmogiškąją pusę – poreikį įsitvirtinti vietinio elito tarpe, juolab, kad Tiškevičienė nebuvo vienintelė aristokratė šioje srityje –

¹⁵¹ Jolita Mulevičiūtė, „Moderniojo amatininko idėja pobaudžiavinėje Lietuvoje“, in: *Lietuvos menas permainų laikais*, (ser. Kultūrologija 9), Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002, p. 236.

¹⁵² Michał Brensztejn, *Informator o towarzystwach*, p. 136.

¹⁵³ *Ibid.*, p. 139.

¹⁵⁴ *Ibid.*, p. 183.

¹⁵⁵ *Ibid.*, p. 13.

¹⁵⁶ Tadeušas Dembovskis (*Tadeusz Dembowski*, 1856-1930) – gydytojas, visuomenės veikėjas, dailininkės Sofijos Romerienės tėvas.

¹⁵⁷ Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 235.

tuo metu Vilniuje jau veikė tos pačios Scenos meno rėmimo draugijos garbės narės Nunos Młodziejowskos Szczurkiewiczowos¹⁵⁸ vadovaujamas Lenkų teatras, tiesa, neturėjęs nuolatinių patalpų¹⁵⁹. Mūsų dienas pasiekė Klementinos inicijuoto teatro kūrimo aplinkybės, už ką reikėtų dėkoti Tiškevičienės portretą išraiškingai nupiešusiam I. Korvin-Milevskiui. Kaip ir reikia manyti, mėginimas įgyvendinti šį sumanymą nepraėjo be nesusipratimų.

Autorius pasakoja:

Maniau, kad kai tik mūsų garbės pirmininkei patvirtinsiu, jog Lenkų teatrui skiriu 20 000 rub., viskas tuo ir pasibaigs. Tačiau ponina Klementina, matyt, tą supratusi kitaip, ir buvusi tikra, jog aš savo seniai duoto žodžio neatsizadėsiu <...>. Duoti pinigų teatrui tai viena (kas jau ir buvo padaryta), tačiau jį pastatyti, turint omeny visus organizacinius darbus ir panašiai, yra visai kas kita. Ir būtent tokia rolė man su malonumu buvo perleista.¹⁶⁰

Toliau nelaimingas grafienės gudrybių įkaitas užsimena, kad pastaroji, nuolat primindama savo nuopelnus, užkrovusi visus organizacinius rūpesčius Korvin-Milevskiui ir kitiems, paprasčiausiai išvyko į užsienį.

Kalbant apie statybų biudžetą, Klementina Lenkų teatro statyboms išskyrė 10 000 rub., brolis Juozapas ir svainis Vladislovas Branickis – 2 000 rub., M. Bohdanovičius – 10 000 rub., F. Zavadzki – 10 000 rub., I. Korvin – Milevskis skyrė daugiausiai – net 20 000 rub.

Nepaisant visų organizacinių peripetijų, 1910 m. buvo paskelbtas teatro projekto konkursas, kurį laimėjo Vaclovas Michnevičius¹⁶¹ ir Aleksandras Parčevskis¹⁶². Beje, iš viso užsakovams buvo pateikti trys projekto variantai¹⁶³. 1912 balandžio 17 (29) d. buvo padėtas kertinis akmuo. Teatro interjerą kūrė varšuvietis Edwardas Trojanowski¹⁶⁴. 1913 m. statybos jau buvo baigtos (il. 32).

¹⁵⁸ Michał Brensztejn, *Informator o towarzystwach*, p. 13.

¹⁵⁹ Mirosława Kozłowska, „Lenkų teatras Vilniuje vadovaujant (1906–1910) Nunai Młodziejowskai-Szczurkiewiczowai“, in: *Menotyra*, 2005, nr. 4, p. 21-26.

¹⁶⁰ Hipolit Korwin-Milewski, *op. cit.*, p. 239.

¹⁶¹ Vaclovas Michnevičius (*Wacław Michniewicz*, 1866-1947) – lietuvių inžinierius ir architektas, gimęs aristokratų šeimoje. 1893 m. baigė Sankt Peterburgo civilinių inžinierių institutą. Iškart po studijų Juozapo Montvilos iniciatyva atvyko į Vilnių ir dirbo miesto architekto ir inžinieriaus padėjėju. 1904-1912 m. ėjo Vilniaus miesto architekto pareigas. 1911 m. su A. Parčevskiu įkūrė projektavimo ir statybos biurą „Architekt“. Buvo labai produktyvus ir sėkmingas architektas, vienas populiariausių tuometinių bažnyčių projektų autorių. Garsiausi ji darbai yra Vilniaus turgaus halė (1904-1906), kartu su Vilniaus namų statybos ir įrengimo draugija pastatyta „Montvilos kolonija“ (1911-1912), Birštono Šv. Antano paduviečio bažnyčia (1909), miesto salės (dab. Nacionalinė Filharmonija) rekonstrukcija po 1910 m. gaisro, Felicijos Swolken namas Vilniuje, Kaštonų g. 1 (1913), Raudondvario Šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės bažnyčia (1938).

¹⁶² Aleksandras Parčevskis (*Aleksander Parczewski*, 1848 – 1947) – architektas, kartu su Vaclovu Michnevičiumi įkūręs biurą „Architekt“.

¹⁶³ Lenkų teatro Vilniuje projektas [nerealizuotas], Vilnius, 1910-1911 m., in: LMAVB RS, f. 229-349 (Da 108).

¹⁶⁴ *Edward Trojanowski* (1873-1930) – lenkų tapytojas modernistas. Nuo 1904 m. buvo Varšuvos dailės mokyklos profesorius. Sukūrė Senojo Krokuvos teatro kavinės interjerą (1906), daugelį bažnyčių ir kitokių visuomeninio pobūdžio įstaigų interjerus.

Lukšionytė-Tolvaišienė, aptardama teatro vietą visuomenėje pastebėjo, kad tokio pobūdžio statinių, o ypač teatrų, architektūra glaudžiai siejosi su architekto ir užsakovų dvasinėmis vertybėmis, todėl visuomet dera atkreipti dėmesį į atskiras architektūrinės detales, kaip nešančias tam tikrą simboliką¹⁶⁵. Remdamasi to meto spauda ji daro prielaidą, kad ir šio projekto sprendimas nebuvo atsitiktinis: autoriai harmoningai suderino Krokuvos ir Vilniaus tradicijas atspindinčias detales. Greta vienas kito čia puikiai derėjo romaninės „pavyslio stiliaus“ reminiscencijos, renesansinis vilnietiškas atikas su voliutomis, krokuvietiškas dvipakopis stogas, dengtas čerpėmis¹⁶⁶. Tokia architektūrinė visuma turėjusi įprasminti ne ką kitą, o užsakovų, atstovavusių kažkada bendros valstybės aristokratiją, deklaruojamas nacionalines vertybes, jų pačių puoselėjamą identitetą. Apskritai vertindami K. Tiškevičienės visuomeninę veiklą galime pastebėti, kad priešingai nei jau minėta M. Jelenska, ji, bent jau žinomais duomenimis, nedalyvavo religinių pobūdį turinčių organizacijų veikloje, nesistengė viešai deklaruoti katalikybės kaip vieno iš būtinausių moters, luomo ir tautos (iš)gyvenimo priemonės. Visa grafienės iniciatyva atsiskleidžia grynai filantropinėje ir kultūrinėje veikloje. Tai, kaip pastebi Virginija Jurėnienė, galima traktuoti kaip vieną būdingiausių Austrijos įtakoje gyvenusių moterų visuomeninės veiklos bruožų¹⁶⁷.

¹⁶⁵ Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, „Meno šventovės“ vaizdinys XX a. pradžios Vilniaus pastatuose“, in: *XX a. pradžios Vilnius: Modernėjančios kultūros židinys*, (ser. Dailės istorijos studijos), t. 1, sudarė Laima Laučkaitė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004, p. 100-107.

¹⁶⁶ *Ibid.*, p. 104.

¹⁶⁷ Virginija Jurėnienė, *Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje-XX amžiaus pirmojoje pusėje*, Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2006, p. 22.

32. *Lenkų teatras Poguliankoje*, arch. Vaclovas Michnevičius ir Aleksandras Parčevskis, 1912-1913, atvirukas, XX a. I p., išleido: Salon Malarzy Polskich „Akropol“ (Krokuvoje), Jurgio Giedraičio Universiteto Bialostoke biblioteka.

4. Palikus Vilnių – paskutiniai gyvenimo metai

Vilniuje grafienė reiškėsi iki 1913 m., kuomet staiga visam laikui išvyko į Paryžių. Iki šiol nebuvo įvardinta tokio spontaniško sprendimo priežastis. Gali būti, kad į klausimą padės atsakyti dar viena keista Tiškevičienės biografijos detalė. 1913 m. gruodžio 2d. *Kurier Krajowy* pasirodė žinutė apie grafienės rūmuose įkalintą Anną Sahut. Anot laikraščio korespondentų, prancūzų kilmės panelė Sahut su grafine susipažino Paryžiuje. Pastaroji už tam tikrą mokestį merginai pasiūlė ją lydėti kelionėse ir tapti jos *dame de compagnie*. Anot nukentėjusios, ilgą laiką grafienės elgesys nesukėlė įtarimų, tačiau vos atvykus į Vilnių, t.y. prieš mėnesį nuo aprašomų įvykių, jų santykiai kardinaliai pasikeitė. Ponia savo palydovę ėmusi nuolat žnaibyti bei liepusi pildyti keisčiausias savo užgaidas. Vieną dieną tarp jų kilęs konfliktas ir panelė Sahut buvusi užrakinta pirmojo aukšto kambaryje. Čia ji buvo palikta be maisto ir tik kartais gaudavusi duonos bei vandens. Prancūzė mėginusi išsilaisvinti, parašiusi pagalbos raštelį ir išmetusi jį pro langą. Tačiau tąkart jai nepasisekė, Galiausiai parašius antrąjį pavyko ir penktadienį 9 val. pro šalį ėjęs žmogus išgirdo pagalbos šauksmus ir pamatė laišką. Šis buvo rašytas prancūziškai ir nedelsiant buvo atiduotas į vietos pareigūnų rankas. Jį nelaimingoji adresavusi Prancūzijos konsulatui Varšuvoje, aprašiusi savo bėdą ir net grąšiusi atimti sau gyvybę, jei nebus imtasi atitinkamų veiksmų. Pagalbos šauksmas buvo išgirstas ir jau kitą dieną Anna Sahut, išvargusi ir sulysusi, buvo išlaisvinta. Įdomu tai, kad dėl šio įvykio apklausiant pačią rūmų savininę, ji savo kaltę neigė ir mėgino įrodyti, jog tai „prieš lenkų didikus nusiteikusių žydų sąmokslas“ ir kad panelė Sahut yra papirkta. Kaip teigia laikraščio korespondentas, ponia net siuntusi savo liokajų su pinigais, už kuriuos Anna Sahut turėjusi neduoti skundo ir išvykti iš šalies. Prancūzė vis dėlto skundą padavė, tačiau byla buvo nutraukta, o Klementina Tiškevičienė pati išvyko iš Lietuvos¹⁶⁸.

Beje, istorija įdomi ir kitu aspektu. Tai, jog šio skandalo kaltininkais buvo laikomi žydai, leidžia įžvelgti vis aštrėjančios tautinės nesantaikos bruožus, be visuomeninio aktyvumo tapusios dar vienu XX a. pr. Vilniaus bruožų. Galima pastebėti, kad antisemitizmas buvo vienas iš čia aktyviai besireiškusių endekų, arba tautinių demokratų, pozicijos požymių. Žinoma, teigti, kad grafienė būtų buvusi grynai endekiškų pažiūrų, kiek per drąsu. Vis dėlto, I. Korvin-Milevskio užuomina, kad K. Tiškevičienė, kaip ir jos tėvas Alfredas Juozapas Potockis, buvo tikra „polonizatorė“, taip pat aktyvus rūpinimasis lenkiškojo segmento kultūra leidžia teigti, kad ji save suvokė kaip lenkę, o ne kaip lenkiškai kalbančią lietuvę. Ir nors grafienės šaknys yra Gediminaičių, t.y. Sanguškų bei Čartoriskių giminės linijose, vis dėlto panašu, kad čia daugiau veikė Lvovo bei

¹⁶⁸ „Tajemnica pałacu ordynatowej Tyszkiewiczowej“, in: *Kurier krajowy*, nr. 215 – 232.

Krokvos įtakos. Kita vertus neaptiksime jokių priešiško ženklo buvusios LDK piliečio mentalitetui. Gali būti, kad iš dalies toks konfliktas nekilo dėl jos sutuoktinio, kuris, kaip ir visa jo giminė, savo nacionalinį identitetą suvokė būtent taip.

Bet kuriuo atveju, kaip tik tuo metu, kai lenkų-lietuvių trintis Vilniuje ėmė darytis vis akivaizdesnė, grafiene, palikusi gyvuoti savo inicijuotą lenkų teatro projektą ir įsivėlusį į viešą skandalą, išvyko iš Vilniaus ir daugiau niekada čia nebegrižo. Nežinia, ar vėliau grafiene jautė nostalgiją miestui, priėmusi ją ir jos keltą furorą, tačiau kad čia dėjęsi įvykiai, o ir pats gyvenimas šiame mieste jau seniai ją vargino – nesunku numanyti. Tą liudija dar XX a. pr. iš Berlyno motinai rašytas laiškas, kuriame Tiškevičienė atvirai pareiškia, jog „į Vilnių visai nebegrišiu, labai ramiai gyvensiu. Laukia ilgas kelias <...>.“¹⁶⁹

Ji nugyveno dar aštuonerius metus, apie kuriuos, deja, žinome labai nedaug. Neabejotina tai, kad juos ji praleido savo pamėgtame Paryžiuje, apsupta visuomenės, kuri jos gyvenimo būdą suprato ir pati propagavo. Šeimos narių laišškai bei tuometinė Paryžiaus spauda leidžia manyti, kad čia Tiškevičienė gyveno itin aktyvų visuomeninį gyvenimą. Jos vardą dažnai sutiksime populiariųjų *La Figaro* ar *Le Gaulois* puslapiuose, įrašytą greta kitų Paryžių pamėgusių tuometinių Lietuvos ir Lenkijos didikų: Zybergų, Broel-Pliaterių, Branickių, Potockių bei daugelio kitų.

Tarp jos pažįstamų ratą sudariusių žmonių rasime ir garsaus prancūzų pramonininko Louiso Noilly-Prato vardą. Įdomu tai, kad A. Snitkuvienė, matyt, remdamasi Z. Potockos prisiminimais, teigia, kad jau visam laikui pasilikusi Paryžiuje grafiene ištekėjo antrą kartą, būtent už prancūzo pavarde Prat. Panašu, kad artimesnių ryšių išties galėjo būti, mat šį asmenį Klementina mini dar gerokai prieš vyro mirtį, 1896 m. motinai adresuotame laiške¹⁷⁰. Čia reikėtų priminti, kad tai buvo metas, kuomet grafų šeima išgyveno krizę ir buvo galvojama apie skyrybas. Bet kuriuo atveju, net ir vėliau ryšiai nenutrūko, ką rodo kitas, apie 1900 m. rašytas laiškas, skirtas broliui Romanui, kuriame sesuo jį kviečia atvykti į Prato organizuojamus pietus¹⁷¹. Vis tik teigti, kad buvo sudaryta antroji santuoka – pernelyg drąsu. To nepatvirtina jokie dokumentai. Priešingai, mirties liudijime grafiene įvardijama tik kaip Jono Leono Tiškevičiaus našlė. Taipogi išnagrinėjus Noilly-Prat šeimos genealogiją nepavyko rasti jokių tą patvirtinančių įrašų.

Kad šis žmogus, kaip, beje, ir jo giminaičiai Vigier, buvo artimi grafienei, rodo ne tik įrašai Paryžiaus spaudoje apie jų kartu lankytus renginius, bet ir faktas, jog būtent šie žmonės buvo greta K. Tiškevičienės paskutinę jos valandą.

¹⁶⁹ Klementinos Tiškevičienės laišakai motinai Marijai Klementinai Potockai, Berlynas, iki 1903 m., in: AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 2879, mf. A. 72333, l. 42.

¹⁷⁰ Klementinos Tiškevičienės laišakai motinai Marijai Klementinai Potockai, Monte Karlas, 1896, in: AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 2879, mf. A. 72333, l. 85.

¹⁷¹ Klementinos Tiškevičienės laišakai broliui Romanui Potockiui, Paryžius (?), 1900 (?), in: AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 3165, mf. A. 72679, p. 1.

Pavyko sužinoti, kad Louisas Noilly-Pratas (1845 – 1932) buvo kilęs iš garsios Noilly-Prat šeimos, dar 1813 m. pradėjusios šiandien visame pasaulyje garsaus *Noilly-Prat* Vermuto istoriją. Jis paveldėjo ir išplėtojo Marselyje įkurtą šeimos verslą. Šis žmogus 1893 m. įsigijo Avinjono pili Kamarge (*Chateau d'Avignon en Camargue*), kur įkūrė savo rezidenciją, po jo mirties perėjusią broliui Jeanui. Apie paslaptinę grafienės draugą yra žinoma tai, kad šis buvo Prancūzijos banko cenzorius, Marselio prekybos rūmų viceprezidentas, Garbės legiono karininkas. Kalbama, kad jis buvęs griežtas, bet teisingas, gerbęs savo įmonės darbuotojus, su dideliu entuziazmu domėjęs technikos naujovėmis, ypač tomis, kurios lietė asmens higieną. Tą įrodo faktas, jog Avinjono pilyje šiuo metu veikiančiame muziejuje galima pamatyti ne tik išpūdingus interjerus, bet ir galybę XIX a. pab. – XX a. pr. higienos įrengimų¹⁷².

Kad šis asmuo tikrai buvo artimas K. Tiškevičienei, rodo ir kitas vėlyvojo grafienės gyvenimo periodo liudininkas – į lenkų kalbą išverstas, notaro patvirtintas Klementinos iš Potockių Tiškevičienės mirties pažymėjimas, surašytas 1921 m. (vertimas lenkų kalba padarytas 1922 m.). Čia pažymima, kad dokumentas surašytas dalyvaujant p. Albertui Pere, Paryžiaus notarui, pramonininkui p. Louisui Marianui Antonui Prat-Noilly¹⁷³, Garbės legijono kavalieriui, gyvenančiam Paryžiuje, adresu Avenue d'Jena nr. 54, ir p. Vikontui Rene Vigier, piliečiui (*obywatel*), taip pat gyvenančiam Paryžiuje, adresu Nitot g. nr. 11 (šešioliktajame rajone). Pažymima, kad šie žmonės buvo artimi grafienei. Kartu užsimenama, jog ji pati gyvensi adresu Avenue d'Jena nr. 52 (taigi p. L. M. A. Noilly-Prat kaimynystėje), kur ir mirusi 1921 m. birželio 6 d. Nurodoma, kad tuo pačiu adresu gyvena ir vienintelis jos sūnus Alfredas Tiškevičius.

Reikia pažymėti, kad paskutiniaisiais gyvenimo metais grafienė sunkiai sirgo. Apie tai nemažai pasakoja jos brolienė Elžbieta Potocka, dažnai lankiusi ją Paryžiuje. E. Potocka savo laiškuose vyrui Juozapui Potockiui mini, kad liga tai pasitraukia, tai vėl paguldo jo seserį į patalą¹⁷⁴. Kuo tiksliai sirgo K. Tiškevičienė, lieka neaišku, tačiau panašu, kad tai nuo jaunų dienų progresavęs negalavimas. Galiausiai po sunkios ligos ekstravagantiškoji Klementina Tiškevičienė iš Potockių paliko šį pasaulį. Paryžiaus spaudoje rasime ir paskutinę jos gyvenimą menančią žinutę:

Grafiene Klementina Tiškevičienė, gimusi grafaite Potockyte, mirė užvakar savo apartamentuose d' Jena a. 52, apsupta artimųjų¹⁷⁵, kurie ja rūpinosi iki pat gyvenimo galo.

¹⁷² „Le Chateau d'Avignon en Camargue“, in: *Avignon et Provence*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-26], http://www.avignon-et-provence.com/tourism-camargue/chateau-d-avignon/chateau-d-avignon.htm#.T7_2d9WrNAE.

¹⁷³ Dokumente pavardės sukeistos vietomis.

¹⁷⁴ Elžbietos Potockos laišakai vyrui Juozapui Potockiui, 1919-1921, Paryžius, in: AGAD, APL, t. 1, zesp. 350, sygn. 2920, mf. A. 72434, l. 47-137.

¹⁷⁵ Teksto originale rašoma „les enfants“. Kadangi iš vaikų tebegyveno vienintelis Alfredas, kuris tuo metu turėjo ketverių metų sūnų Joną Jurgį, tai šiuokart tiksliausia būtų versti „artimieji“, o ne „vaikai“.

Grafienės Julijos Branickos, grafų Juozapo ir velionio Romano Potockių sesuo bei grafo Jono Tiškevičiaus našlė, savo giminystės ryšių ir santuokos dėka priklausė aukščiausiems lenkų ir rusų aristokratams.

Iš santuokos ji turėjo du vaikus, sūnų grafą Tiškevičių, vedusį kunigaikštę Rožę Radvilaitę, bei dukterį, kurios skausmingai neteko prieš kelerius metus.

Savo giminystės ryšių dėka ji spindėjo didžiosiose Europos sostinėse, kur jos elegancija ir grožis iškeldavo ją į pirmąsias visuomenės gretas. Vis dėlto jau keleri metai Paryžius buvo tapęs jos namais. Šio miesto ji nepaliko viso karo metu, gyveno jame apsupta šeimos meilės bei laiko patikrintų draugų.

Paskutiniaisiais metais grafienė sunkiai sirgo. Ligos progresas buvo lėtas ir lemtingas, tačiau ji rodė pavyzdinę drąsą ir ramybę tol, kol ją visiškai apleido jėgos.

Mirė taurios dvasios, didi ponė, kokia visuomet buvo.

Laidotuvės įvyks penktadienį, šio mėnesio 10 d., 11 valandą, Šv. Pjero iš Šajo (*Saint Pierre de Chaillot*) bažnyčioje. Be penkiolikos minučių 11 valandą susirinksime laidojimo namuose. Šis pranešimas turėtų būti laikomas kvietimu.¹⁷⁶

¹⁷⁶ „Deuil“, in: *La Figaro*, 1921 06 08, nr. 159, p. 2.

III. K. Tiškevičienės rūmai Vilniuje – didžiausia privati rezidencija XIX a. pab.-XX a. pr.

1. Pirmasis rūmų projektas

Tepraėjus porai metų nuo Tiškevičių atvykimo į Vilnių, grafienės įgaliotinis Vaclovas Bulgarovskis jau rūpinosi reikalingais statybų leidimais¹⁷⁷. Sklypas, kuriame turėjo iškilti ambicingos užsakovės rezidencija, buvo nusipirktas 1883 12 05 iš Vladimiro Džiuljanio. Mūsų dienas pasiekė tą įrodantis notaro patvirtinimas. Valdą sudarė 1600 kv. sieksnių Antakalnio ir Krantinės gatvių sankirtoje (dab. Žygimantų g. 1/8, Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka)¹⁷⁸. Vieta rūmams buvo kone ideali: iš vienos pusės – Neris, iš kitos – Aukštutinės pilies bokštas (il. 33, taigi vaizdas pro rūmų langus išties „rinktinis“), labai patogus susisiekimas – čia pat Antakalnis, miesto centras (tiesa, jau kur kas vėliau, 1931 m. Neries potvynis parodė, kad esama ir trūkumų). Maža to, prieš pat statybas, 1882 m. palei upę, nuo Žaliojo tilto iki Sluškių rūmų buvo įrengtos pasivaikščiojimų alėjos, apsodintos medžiais¹⁷⁹ (il. 34). Tai buvo išties puiki erdvė didelių mastelių statiniui. Įdomu ir simboliška tai, kad to meto Vilniaus visuomenė, o ypač – jos išsilavinęs elitas, tvirtai tikėjo šioje vietoje stovėjus Radvilų rūmus, kuriuose neva gyvenusi Lenkijos karalienė ir Lietuvos didžioji kunigaikštienė Barbora Radvilaitė¹⁸⁰. Gali būti, kad vis dar neišsivadėjusios romantinės idėjos renkantis vietą rezidencijai taip pat suvaidino savo vaidmenį.

Gera užsakovų finansinė padėtis lėmė, jog statybos darbai vyko sąlyginai sparčiai. 1883 m. pab. įsigijus sklypą, 1884 m. buvo parengtas projektas, o 1885 m. fotografijos jau rodo vykstančius darbus. Tiesa, laiške, kurį grafienės vyras Jonas Leonas Tiškevičius adresavo žmonos tėvui keli mėnesiai po sklypo įsigijimo¹⁸¹, pasakojama, kad iškilę problemų dėl darbų sąmatos, kurias mėginama spręsti patariant miesto architektui (tikriausiai turimas omenyje Kiprijonas Maciulevičius, šias pareigas ėjęs 1879 – 1893 m.) ir kariniam inžinieriui iš Peterburgo Golejevskiiui. Taip pat skundžiamasi dėl vėluojančių darbų: neva darbininkai surinkti jau prieš tris mėnesius, tačiau dėl tam tikrų priežasčių (nėra galutinio darbų vadovo?) statybos nepradėtos, plytos ir pamatams skirti akmenys nenaudojant gali būti sugadinti ir pan. Jonas Leonas prisipažįsta nekantraujantis ir laukiaš uošvio nuomonės dėl rūmų planų.

¹⁷⁷ K. Tiškevičienės rūmų prie Neries statybų leidimai, Vilnius, 1884, in: LVIA, f. 938, ap. 4, b. 867, l. 15-17.

¹⁷⁸ Sklypo prie Neries pirkimo (1883 12 05) akto patvirtinimas, Vilnius, 1884 01 24, in: LMAVB RS, f. 106 – 354, l. 3.

¹⁷⁹ *Vilniaus vaizdų atvirukai 1897-1915*, parengė Dalia Keršytė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005, p. 531.

¹⁸⁰ Zofia Potocka z Tyszkiewiczów, t. 8, l. 144.

¹⁸¹ Jono Leono Tiškevičiaus laišškai uošviui Alfredui Juozapui Potockiui, Vilnius, 1884, AGAD, APL, t. 1, nr. zesp. 350, sygn. 2646, l. 1.

Projekto autorystė buvo patikėta tam pačiam miesto architektui Kiprijonui Maciulevičiui (lenk. *Cyprian Maculewicz*, 1830 – apie 1903). Jis kaip laisvasis klausytojas 1854 m. baigė Peterburgo Dailės akademiją¹⁸². Šiandien priskaičiuojama apie 50 jo projektų Vilniuje. Jų tarpe sutiksime ne tik privačių rūmų (be K. Tiškevičienės, architektas rūpinosi ir gretimai, Žygimantų g. 3, stovėjusių Jono Tiškevičiaus rūmų rekonstrukcija), bet ir nuomuojamų butų namų projektus (Pylimo g. 18, Sodų g. 15, Vrublevskio g. 6). Jų bendri stilistiniai bruožai akivaizdžiai liudija tvirtą akademinį pasiruošimą bei nepaprastą žavėjimąsi renesansine maniera. K. Maciulevičiaus kūrybą nagrinėjusi N. Lukšionytė-Tolvaišienė išskiria net konkrečias kryptis: Florencijos bei Venecijos renesansą¹⁸³.

Grafienės rūmai buvo ne perstatyti, kaip daugelis kitų, prie kurių dirbo architektas, bet kurti nuo pamatų. Matyt, tai buvo viena aplinkybių, leidusių K. Maciulevičiui atskleisti visą savo talentą: fasadų, ypač pagrindinio, brėžiniai pasižymi nepaprasta formų darna, kolonomis ir puskolonėmis skaidomos plokštumos, pusapvalės arkos, sandrikai, horizontalus kolonėlių ritmas – visa tai kartu su pabrėžta lodžija daro fasadą ne tik lengvą, grakštų, bet ir pabrėžia jo paradiškumą (il. 35).

Viena vertus, nepaisant itin kruopštaus ir darnaus stilistiniu požiūriu projekto, rūmai savo bendrąja charakteristika yra daugiau tipiniai, nei išskirtiniai to meto Vilniaus kontekste. Istorizmo nešamos barokinės, klasikinės ir ypač renesansinės idėjos buvo be galo populiarios čia dirbusių architektų tarpe: Apolinaro Mikulskio, Julijono Januševskio, Felikso Jasinskio ir kitų. Rūmų projekto unikalumas atsiskleidžia per architekto gebėjimą suvaldyti mastelius. Įdomus prisitaikymas prie lokacijos: pastatas išdėstytas sekant dviejų susikertančių gatvių perimetru, pagrindinis įėjimas suformuotas sankryžoje ir pan. Beje, toks vietos ir pastato santykis vėliau buvo pakartotas kito architekto projekte: čia vėlesniu analogu galima laikyti Aleksandro Bykovskio 1901 m. suprojektuotą Technikos mokyklą (il. 36, Naugarduko g. 24).

Būtina pažymėti, jog tai, ką matome galutiniame variante, t.y. lig šiol Neries pakrantėje stovinčių rūmų architektūroje, gerokai skiriasi nuo pirminio sumanymo (priedas nr. 3). Realybėje pastatas tapo kur kas rūstesnis, masyvesnis, lyginant su pirmine idėja. Šį išpūdį suteikia gruboka rustika, kurios projekte nesimatė, pakitusi viršutinė pastato dalis (stogas, sandrikai), nemenko „svorio“ rūmams suteikė ir arkos, pakeitusios šonines portiko kolonų poras. Šitai pakeistos architektūrinės formos keitė ir paties pastato charakterį, dar labiau jį priartinant prie didiesiems Europos miestams būdingo užmojo. Panašių rezidencinio tipo gyvenamųjų namų ar visuomeninio pobūdžio pastatų rasime Vokietijos ar Austrijos, arba to paties Lvovo, t.y. aplinkos, iš kurios ir buvo atėjusi užsakovė, architektūroje.

¹⁸² Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, „Vilniaus architektai (1850-1914)“, in: *Europos dailė: Lietuviškieji variantai*, Vilnius: Leidybos centras, 1994, p. 236. Autorė nurodo šaltinį: С. Кондаков, *Юбилейный справочник Императорской Академии Художеств. 1764-1914*, 1915, t.2, С. 357.

¹⁸³ *Ibid.*

Kodėl įvyko šie pertvarkymai, stipriai pakeitę pastato eksterjerą, šiandien pasakyti sunku, tačiau vėlesnių rekonstrukcijų, jau pastatui egzistuojant, versiją nesunku atmesti dėl išlikusių fotografijų¹⁸⁴, kuomet buvo užfiksuotas statybų procesas (il. 37, 38). Iš jų aiškiai matyti, kad rūmai buvo pradėti statyti būtent tokie, kokius matome šiandien. Vadinasi, galime daryti prielaidą, jog šiandien žinomas K. Maciulevičiaus rūmų projektas nėra vienintelis, nors autorius galėjo būti ir tas pats.

Taip pat norėtusi atkreipti dėmesį į vieną Juozapo Čechovičiaus darytą nuotrauką, kurioje užfiksuoti ankstyvieji rūmų statybos darbai gegužės mėnesį. Nuotraukos kairėje matome ne ką kitą, o pačius statybų užsakovus – Klementinos Tiškevičienės šeimą: ją pačią, vyrą Joną Leoną bei dar visai nedidelį sūnų Alfredą (il. 39, 40). Ši detalė įdomi keletu požiūrių. Visų pirma, tai kol kas vienintelis žinomas bendras šeimos atvaizdas. Be šios nuotraukos nepavyko rasti jokių kitų, kuriose grafienės šeimos nariai būtų kartu. Yra žinomi tik atskiri, personaliniai portretai. Kita vertus, tai jog po šiais asmenimis nuotraukoje rasime ir smulkaus šrifto priedašus, leidžiančius identifikuoti konkrečius asmenis, taip pat inžinierių, leidžia teigti, jog ši nuotrauka nėra atsitiktinė ir galėjo atlikti konkrečią reprezentacinę funkciją.

Grįžtant prie projekto klausimo, dėmesio verta ir A. Snitkuvienės išsakyta hipotezė¹⁸⁵, kad prie projekto galėjęs prisidėti ir garsus to meto Lvovo architektas Julijanas Zacharevičius¹⁸⁶. Matyt, tokią prielaidą autorė padariusi dėl S. Łozos¹⁸⁷ išsakyto teiginio, jog J. Zacharevičius projektavęs Tiškevičių (nenurodyta, kurių) rūmus Vilniuje. Šios versijos taip pat nereikėtų atmesti, nes, visų pirma, su Lvovu glaudžiai siejasi pačios užsakovės biografija, antra, šio architekto projektuoti pastatai išties stilistiškai labai artimi grafienės rūmams (pavyzdžiui, Technikos akademijos pastatas Lvove, 1873-1877).

¹⁸⁴ Juzefas Čechovičius, *K. Tiškevičienės rūmų statybų nuotraukos*, Vilnius, 1885, in: LMAVB RS, Sfg 56; Fg 1-1659, l. 1-2.

¹⁸⁵ Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai*, p. 99.

¹⁸⁶ *Julian Oktawian Zacharewicz* (1837-1898) – lenkų architektas. Iš pradžių mokėsi Lvove, o pabaigęs čia studijas išvyko toliau tobulintis į Vienos technologijos universitetą. Dirbo prie Šv. Stepono katedros restauravimo. 1858-1871 m. buvo geležinkelio inžinierius, vėliau išvyko dirbti Lvovo politechnikos universiteto architektūros katedroje. Garsiausi jo projektai yra Lvovo technikos mokyklos pastatas (1873-1877), Tarnovo katedros ir parapinės Stryjos bažnyčios restauracija, grafų Rejų rūmai Psaruose, Svečių rūmai Rajoje.

¹⁸⁷ Stanisław Łoza, *Słownik architektów i budowniczych Polaków oraz cudzoziemców w Polsce pracujących*, Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego, Instytut Popierania Nauki, 1930, p. 245.

33. *Vaizdas į pilį pro K. Tiškevičienės rūmų kolonadą*, fotografija, XX a. vid., LMAVB.

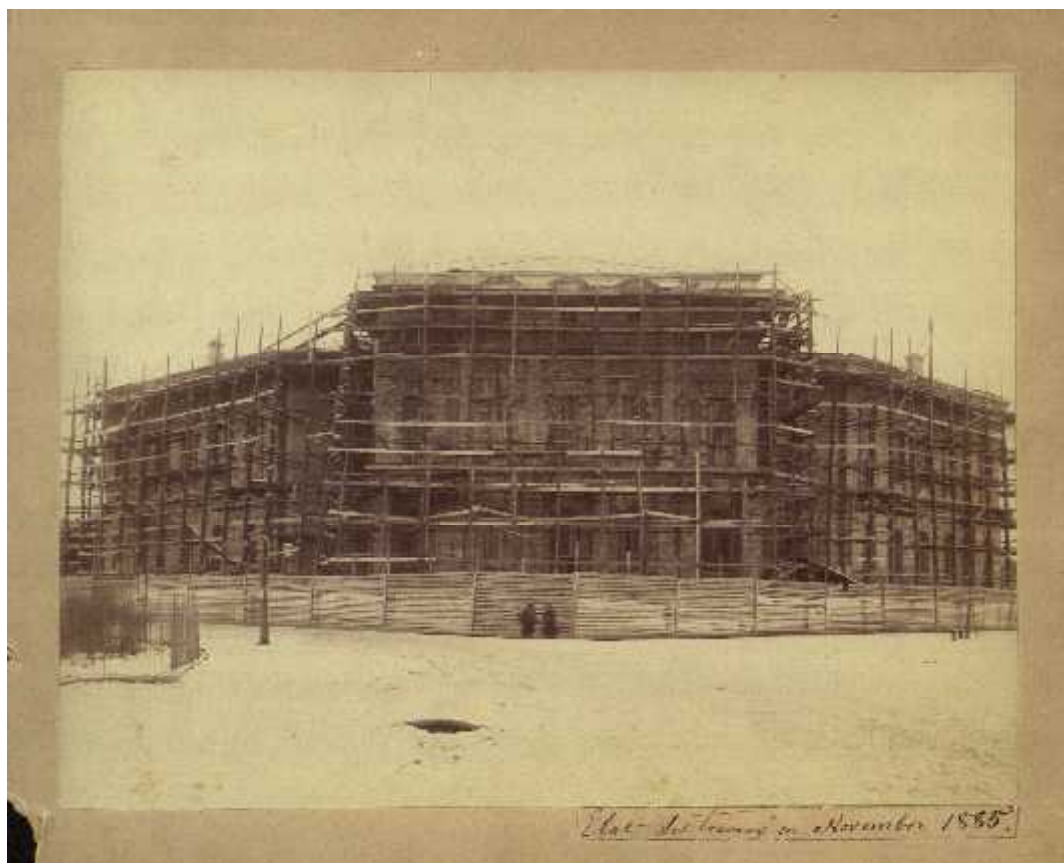
34. *Vaizdas į Nerį nuo pilies kalno*, atvirukas, apie 1916 m., privati kolekcija Vokietijoje.

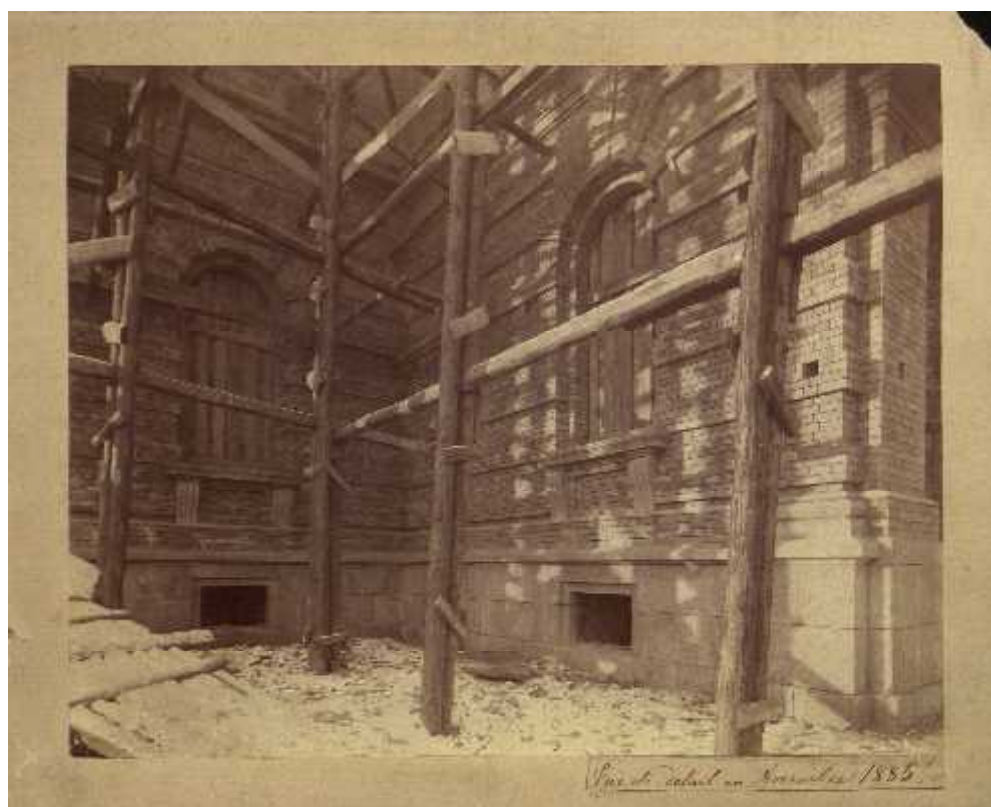
35. Janas Buļhakas, *K. Tiškevičienės rūmai*, fotografija, XX a. pr., LMAVB.

36. *Aukštesnioji Vilniaus technikos mokykla*, atvirukas, XX a. pr., privati kolekcija Norvegijoje.

37. Juozapas Čechovičius, *K. Tiškevičienės rūmų statyba*, fotografija, 1885 m. lapkritis, LMAVB.

38. Juozapas Čechovičius, *K. Tiškevičienės rūmų fragmentas statybų metu*, fotografija, 1885 m. lapkritis, LMAVB.

39. Juozapas Čechovičius, *K. Tiškevičienės rūmų statyba*, fotografija, 1885 m. gegužė, LMAVB.

40. Juozapas Čechovičius, *K. Tiškevičienės rūmų statyba*, fragmentas, fotografija, 1885 m. gegužė, LMAVB.

2. Dvi skulptūros K. Maciulevičiaus projekte

K. Maciulevičiaus projektas nagrinėtinas ne tik bendrame to meto Vilniaus architektūros kontekste. Atskiro dėmesio reikalauja ir tam tikros jo detalės. Konkrečiai – dvi skulptūros, kurias matome pagrindinio fasado brėžinyje. Viena jų, įkomponuota apatinėje fasado dalyje, tarp kolonų, vaizduoja Merkurijų (Hermi)(il. 41), antroji pavaizduota viršutinėje dalyje, vaizduoja upių dievybę (il. 42). Šie du objektai kelia ne tik pirmavaizdžio ar tikslaus ikonografinio įvardijimo, bet ir juos pavaizdavusio architekto bei užsakovų motyvacijos klausimus.

Atsekti pirmosios, Merkurijaus skulptūros, pirmavaizdį nėra sudėtinga. K. Maciulevičiaus „Merkurijus“ idealiai atitinka žymaus XVI a. meistro, Giambolognos¹⁸⁸ (1529-1603), apie 1565 m. sukurtą skulptūrą „Merkurijus su kaducėjumi“, tapusią sektinu pavyzdžiu daugybei vėlesnių autorių¹⁸⁹(il. 43). Tuo tarpu antroji figūra kelią daugiau klausimų. Tyrinėtoją čia gali klaidinti pirmas išpūdis – pusiaugula, pusnuogė ilgaplaukė figūra su žeberklu tarsi savaimė liepia ją nagrinėti kaip Neptūno (Poseidono) atvaizdą. Vis dėlto, antikinė bei ja sekusi renesansinė tradicijos liudija ką kitą. Garsiausiuose to meto fontanuose (kur dažniausiai ir aptiksime tokį įvaizdį) Florencijoje¹⁹⁰ ar Bolonijoje¹⁹¹(il. 44) Neptūną regėsime stovintį, rūstaus charakterio jūrų valdovą, kai tuo tarpu mūsų nagrinėjama figūra savo pusiaugula poza akivaizdžiai liudija ramią būseną. Vis dėlto, šio autoriaus kūryboje neretai sutiksime ir kitą, mūsiškei figūrai kur kas artimesnį įvaizdį – okeanidą (potamą)¹⁹², paprasčiau vadinamą tiesiog upių dievu. Giambolognios sukurta Medičių Pratolino vilos upės dievo skulptūra, tradiciškai jos modeliu laikoma nedidelė terakotinė statulėlė, šiuo metu saugoma Viktorijos ir Alberto muziejuje, Londone (il. 45), taip pat bronzinės Florencijos Neptūno fontano skulptūros ar vėlesnių autorių Versalio sodus papuošusios (il. 46, 47), jų poza ir charakteris K.

¹⁸⁸ *Giambologna*, kartais *Giovanni Bologna*, (*Jean Boulogne*, 1529-1608) – skulptorius, išgarsėjęs plastiškomis, elegantiškomis marmuro ir bronzos skulptūromis. Dirbo manieristine arba vėlyvojo renesanso maniera. Jaunystėje studijavo Antverpene pas skulptorių ir architektą Jacquesą de Broeucą. Apie 1550 m. išvyko į Romą. Čia išstudijavo Antikos meną ir susipažino su Michelangelo kūryba, kas jam padarė didelę įtaką. Pirmas stambus jo užsakovas buvo Popiežius Pijus IV, užsakęs bronzinę skulptūrinę grupę Neptūno fontanui. Skulptorius ilgus metus gyveno Florencijoje, kur sukūrė brandžiausius savo darbus. Tapo vienu populiariausių Medičių dvaro skulptorių. Garsiausi jo darbai yra net keturios Merkurijaus versijos, „Sabinių pagrobimas“(1574-1582), „Samsonas ir filistinas“ (1562), „Heraklis ir kentauras Hesas“(1599).

¹⁸⁹ Originalas, sukurtas apie 1565 m., šiuo metu yra saugomas Nacionaliniame Bargello muziejuje Florencijoje (Italija). Šios skulptūros kopiją galima pamatyti Štutgarte, taip pat neseniai viena jų, pagaminta XIX a. I p., Benetiko Bosketi (*Benedetto Boschetti*) dirbtuvėse, buvo parduodama JAV įsikūrusiame antikvariate „Alhambra Antiques“ (<http://www.alhambraantiques.com>).

¹⁹⁰ Turimas omenyje Neptūno fontanas Florencijoje, sukurtas 1563-1565 Bartalomeo Ammannati ir Giambolognos, esantis priešais *Pallazo Vecchio*. Fontanas buvo užsakytas Cosimo I de Medici ir Johanos Austrės vedybų proga 1565 m.

¹⁹¹ Tai vienas ankstyvųjų Giambolognos darbų, sukurtas apie 1565 m. ir atskleidžiantis laisvą manieristinę formos traktuotę. Sukurtas Popiežiaus Pijaus IV išrinkimo proga. Fontanas yra to paties pavadinimo Neptūno aikštėje (*Piazza Nettuno*).

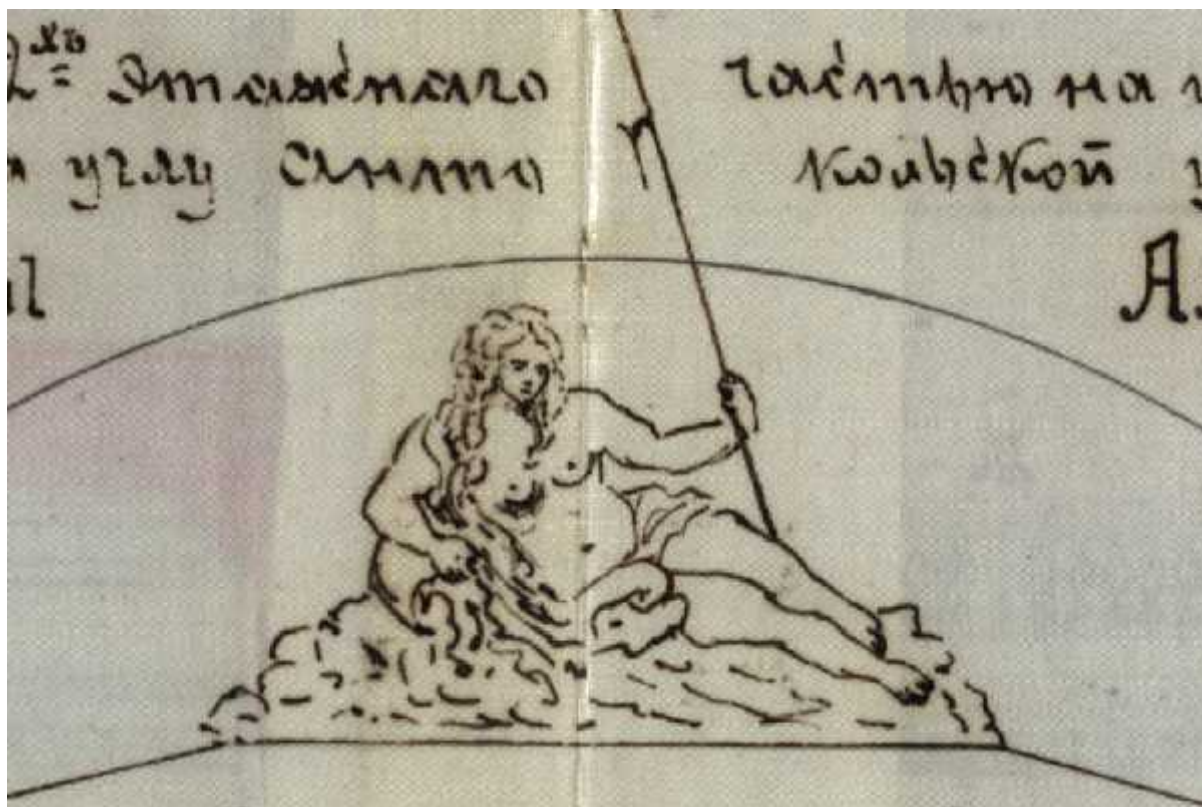
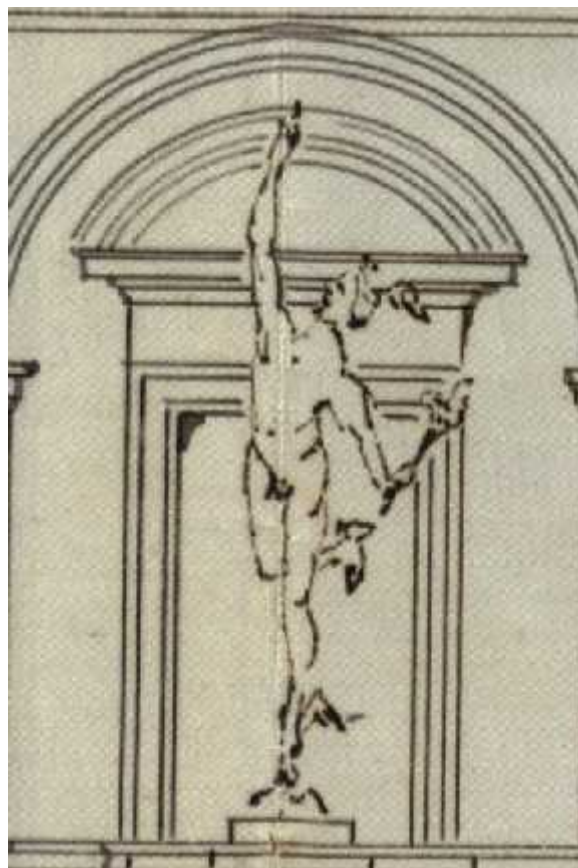
¹⁹² Graikų mitologijoje potamais arba okeanidais vadinami upių ir ežerų dievai, Okeano ir Tetijos vaikai. Viso priskaičiuojama apie 100 okeanidų.

Maciulevičiaus pavaizduotą figūrą leidžia neabejotinai priskirti okeanidų grupei. Na o tai, kad vilnietiškei skulptūrai būdingas išryškintas moteriškumas (nėra tradicinės barzdos, paryškinta krūtinė), leidžia ją identifikuoti kaip upės deivę. Deja, sunku pasakyti, kurią konkrečiai.

Okeanidžių grupė labai plati, didelė dalis jų apskritai neturi nusistovėjusios ikonografijos ir jų vaizdavimas amžių bėgyje stipriai įvairavo. Štai, viena vertus, K. Maciulevičiaus pavaizduota figūra beveik idealiai atitinka Romos Imperijos laikų mozaikoje pavaizduotą Eufrato najadę (il. 48), kitur galima nemažai rasti sąsajų ir su Amfitrite, pačia Neptūno žmona, tačiau šiuos įvaizdžius rasime antikinėje, o ne renesansinėje dailėje. Kyla klausimas, ar rūmų architektas galėjo būti su jais susipažinęs. Tai atrodo tikėtina. Neabejotina, kad jis sekė konkrečiu pavyzdžiu, kaip kad Merkurijaus atveju, vadinasi ir prototipo reikia ieškoti šio laiko meistrų kūryboje. Deja, kol kas nepavyko rasti nė vieno, kurio kūrinys būtų taip arti mūsų nagrinėjamos figūros, kaip kad Giambolognijos kūrinio atveju.

Kita vertus, nereikėtų atmesti ir interpretacijos versijos. Nors vargu ar architektas ir jo užsakovai būtų ryžęsi drąstiškoms pirmavaizdžio korekcijoms, tačiau šiokių tokių galėjo būti. Juo labiau, jei galvosime apie šių figūrų atsiradimo motyvą. Merkurijus ir okeanidė, kaip, beje, ir pati pastato stilistika, liudija ne vieną svarbų momentą. Pirma, architektūrinių detalių ir greta jų atsiradusių skulptūrinių objektų dermė kuria stilistinį vientisumą, projekto išbaigtumą, kas iliustruoja paties architekto skonį, profesinį pasiruošimą, galimybes ir leidžia K. Maciulevičių pagrįstai vadinti nuosekliausiu Renesanso tradicijos plėtotoju XIX a. II p. Vilniuje. Antra, visa tai žymi neišblėsusią Renesanso idėjų svarbą visuomenės elito tarpe. Jau buvo užsiminta apie kultūrinės funkcijas turėjusių pastatų ir jų užsakovų ryšį, taigi realu, kad didžiąja dalimi viešajam gyvenimui tarnavusi grafienės rezidencija taip pat ne išimtis. Reikia manyti, kad užsakovė puikiai suvokė atskirų detalių nešamas simbolines prasmes ir tikslingai jas naudojo. Juo labiau, kad grafienė su nagrinėjamais įvaizdžiais jau buvo susidūrusi savo aplinkoje. Vienas to pavyzdžių – to paties Giambolognos darbo „Merkurijus su kaducėjumi“ kartotė Sanguškų (grafienės giminaičių iš motinos pusės) dvare Tarnove (il. 48), arba kitokio tipo Merkurijus Vilanovo rūmuose (il. 49). Kas liečia upės deivės skulptūrą – toks įvaizdis nesunkiai galėjo prigyti užsakovei gyvenant Vienoje bei Paryžiuje, kur imperatoriškųjų rūmų bei Versalio sodų fontanus ir baseinus puošia tie patys okeanidai. Galiausiai reikia paminėti, kad tiek Italijos, tiek Prancūzijos galingųjų dvaruose labai dažnai upių dievybių skulptūros reikšdavo konkrečias tos šalies ar regiono upes. Taigi išties reali atrodo versija, jog norėdama Europos sostinių didybę perkelti į vilnietišką aplinką, grafienė upės deivės įvaizdį pasirinko kaip tiesioginę Nerios personifikaciją.

41. *Mercurijus*, K. Maciulevičiaus projekto detalė, 1883, LVIA.

42. *Upių dievybė*, K. Maciulevičiaus projekto detalė, 1883, LVIA.

43. Giambologna, *Merkurijus su kaducėjumi*, bronzą, apie 1565, Bargello muziejus Florencijoje, atvirukas pagal Brogi nuotrauką.

44. Giambologna, *Neptūnas*, bronzą, 1565, Neptūno fontano Bolonijoje detalė.

45. Giambologna, *Upės dievas*, terakota, apie 1580, Viktorijos ir Alberto muziejus Londone.

46. Étienne Le Hongre, Balthasar Keller, *Marna*, bronza, 1685-1689, Versalio parkas, autorės fotografija, 2012.

47. Pierre Legros, Balthasar Keller, *Nimfa ir jaunas tritonas*, bronza, 1685-1688, Versalio parkas, autorės fotografija, 2012.

48. *Eufrato najadė*, mozaika, I-II a. po Kr., Gaziantepo Muziejus Turkijoje.

49. *Merkurijus*, pagal Giambolognos „Merkurijus su kaducėjumi“, bronzos, Gumniskų dvaras Tarnove (Lenkija).

50. *Merkurijus*, XVIII a. pab., Vilanovo rūmai (Lenkija).

3. Grafienės rūmų kolekcija ir jos likimas.

Kaip ir kiekviena rezidencija, grafienės rūmai turėjo savo meno dirbinių ir spaudinių kolekciją. Ją sudariusių eksponatų likimas skirtingas, o dažnai ir nežinomas, tad bendrą vaizdą padeda susidaryti išlikusios inventorių dalys bei kiti meno dirbinius minintys dokumentai. Taip pat svarbu suvokti, kad kolekcija nebuvo „stacionari“, jos dydis nuolat kito ją papildant arba išskaidant. Pirmieji kūriniai į rūmus atkeliavo iš Astravo dvaro vos pasibaigus statyboms. Kiti iš ten pat buvo atsivežti kur kas vėliau, po 1901 m., mirus Jonui Leonui Tiškevičiui, ir ilgai čia neužsibuvo, nes grafų sūnus Alfredas dalį jų išsigabeno į Paryžių. Trečioji Astravo rinkinių dalis Vilniaus rūmus pasiekė apie 1907 m., mat jų paveldėtojas kūrinius paskolino čia įsikūrusiai Vilniaus meno ir mokslo muziejaus draugijai. Jai 1914 m. nutraukus savo veiklą, ši kolekcijos dalis buvo gražinta savininkui. Kai kas į rūmus pateko ir apie 1902 m iš Gorodoko dvaro, kuriuos po Marijos Radvilaitės Tiškevičienės paveldėjo anūkas Alfredas Tiškevičius. Taip pat dalis eksponatų grafienės iniciatyva atkeliavo tiesiai iš Lvovo. Dalis buvo padovanota giminaičių. Taip pat galėjo būti ir vėliau pirktų ar užsakytų kūrinių. Galima numanyti, kad kolekcija buvo didžiausia 1888-1902 m. laikotarpyje. Vėliau ji po truputį ėmė nykti. Nes ne tik sūnus, o galbūt ir į užsienį išvykusi jo motina, bet ir rūmuose įsikūrusi vokiečių valdžia su savimi išsivežė vertingą jos dalį. Tai, kas liko Vilniuje, galiausiai buvo deponuota tuometiniam Kauno meno muziejui, perduota Leonui Vladislovui Mikalojui Radvilai, užsiliko pas grafo Alfredo Tiškevičiaus patikėtini Zigmuntą Jundzilą ar atiteko smulkiems supirkinėtojams. Vis dėlto, remiantis išlikusia to meto medžiaga, pabandykime bent fragmentiškai rekonstruoti buvusią Tiškevičienės rūmų kolekciją.

Sunku pasakyti, kas tiksliai buvo atsivežta į Vilnių iš Astravo apsigyvenus naujoje rezidencijoje. Juolab, kad neabejotinai meno kūrinių ir vertingų spaudinių būta ir prabangiame bute, į kurį grafai įsikėlė vos atvykę iš Paryžiaus. Z. Potocka mini, kad vos įsikėlus čia atgabenta didelė Astravo bibliotekos dalis, kurią sudarė tikros bibliografinės retenybės: Supraslio, Počajovo, Sandomiro spaustuvių egzemplioriai, 1782 m. Chotyne, 1792 m. Nansi leistos knygos, 1584 m. Vujeko postilė, Gdanske spausdinta Abrahamo Szkulteto postilė, *Herbinus*, 1675 m. *Religiosa Kijovienses cryptae*, 1656 m. Irenopolyje spausdinta *Biblioteca Fratrum Polonorum*, reti leidiniai rusų ir vokiečių kalba, XV a. lotyniški inkunabulai, prancūziškos, angliškos bei, žinoma, lenkiškos knygos. Reikšmingą bibliotekos turtą dalį sudarė ir įvairūs senieji dokumentai, kurių nemažai buvo iš XVI a. Nurodoma, kad viso biblioteką sudarė 20.000 vienetų, iš kurių 145 rusiški, 501 lotyniški ir vokiški, 1.262 lenkiški, 2.604 prancūziški ir angliški leidiniai, taip pat 11 vnt. ornitologinių, 226 vnt. archeologinių, 74 vnt. etnografinių egzempliorių bei įvairių žemėlapių ir garsių meistrų piešinių rinkinys, kurį sudarė 1.063 vnt. Didžioji dalis šios bibliotekos buvo nupirkta iš ją puikiai tvarkiusio

Michała Borcho¹⁹³. Tiesa, lieka neaišku, kuo remdamasi Z. Potocka visa tai nurodo ir ar šie skaičiai atspindi apskritai Biržuose buvusius rinkinius, ar tai jau tiksli į Vilnių atkeliavusi jų dalis. Panašu, kad ji šiuos duomenis tiesiog nurašė iš kažkokio leidinio ar straipsnio. Tikėtina, kad naudotąsi 1869 m. nr. 226-229 *Gazeta Warszawska* išspausdinta serija „Przegląd literatury krajowej“, kurioje išsamiai aprašomas Biržų bibliotekos turinys¹⁹⁴.

Kita vertus, prisiminimų autorė pateikia ir jau pačiuose Vilniaus rūmuose buvusios meno kolekcijos apybraižą. Ji mini graviūras, ordinus, medalius, sudėtus vitrinose. Bibliotekoje stovėjo senoviniai šarvai, uniformos, įvairūs audeklai, juostos, iš Berdyčevo atkeliavę eksponatai. Dėl pastarųjų paminėjimo tikėtina, kad tokia kolekcija buvo po 1903 m. (apie tai bus rašoma vėliau). Taipogi nurodoma, kad milžiniškų gabaritų laiptinės sienas puošė itin vertingi gobelenai ir keletas gerų paveikslų. Salėse ir kambariuose buvo iškabinti giminės narių portretai bei kitokie paveikslai¹⁹⁵.

Nuo pat vaikystės Klementina buvo pratinama prie geriausių Vakarų Europos portreto meistrų, dirbusių aukščiausio socialinio sluoksnio atstovams, taigi nieko keisto, kad dalį jų pamatė ir Vilniaus publika. Yra žinoma, kad vieną pirmųjų jos atvaizdų motinos užsakymu nutapė puikus vokiečių kilmės portretistas Franzas Xaveras Winterhalteris, buvęs labai populiarius imperatoriškuosiuose Austrijos bei karališkuosiuose Anglijos rūmuose¹⁹⁶. Vis dėlto, šis, kaip ir kiti jo tapyti Potockių vaikų ir jų motinos portretai pasiliko Lancuto rūmuose¹⁹⁷. Tuo tarpu du iš trijų žinomų ne mažiaus garsaus Hanso Makarto¹⁹⁸ darbų pasiekė Vilnių. Vienas jų buvo atliktas pastelės technika, kitas – jau darbo pradžioje minėta, aliejumi tapyta didžiojo Lvovo portreto replika, šiandien saugoma Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje Kaune. Tiek didysis portretas, puošęs tėvų rezidenciją Lvove, tiek šie grafienės atvaizdai greičiausiai buvo sukurti dar iki vedybų, kuomet

¹⁹³ *Michał Borch* (1806-1881) – kolekcionierius ir rašytojas, Józefo Henryko Borcho ir Annos Bohomolcównos sūnus. Buvo vedęs Mariją Korsakaite.

¹⁹⁴ W. K., „Przegląd literatury krajowej“, in: *Gazeta Warszawska*, 1869, nr. 226-229.

¹⁹⁵ Zofia Potocka z Tyszkiewiczów, t. 13, p. 3-4.

¹⁹⁶ *Franz Xaver Winterhalter* (1805-1873) – vokiečių kilmės tapytojas ir grafikas, geriausiai žinomas kaip Europos karališkųjų šeimų portretų autorius. Jo kūryba išsiskiria rafinuotumu, idealizuotais modeliais, apgaubiant juos kone teatrališka nuotaika. Sugebėjo itin jautriai perteikti drabužių tekstūrą, juvelyrikos subtilumą bei šviesotamsą. Garsiausi jo darbai yra „Karalienės Viktorijos šeima“ (1846), „Imperatorienė Eugenija su rūmų damomis“ (1855), „Imperatorienė Elžbieta“ (1865), „Ponia Rimsky-Korsakova“ (1864).

¹⁹⁷ Marija Klementina Potocka savo ir keturių vaikų portretus užsakė apie 1859 m. Visas rinkinys kabėjo viename Lancuto salonų. Lancuto pilies fotografijų archyve yra saugoma prieš 1944 m. daryta šių penkių portretų nuotrauka, in: Aldona Cholewianka-Kruszyńska, *op.cit.*, p. 60-61.

¹⁹⁸ *Hans Makart* (1840-1884) – austrų tapytojas akademistas bei dekoratorius, padaręs puikią karjerą Vienos aristokratų tarpe. Studijavo Miunchene ir Romoje. Iki šiol yra itin vertinamas už išraiškingą koloritą, gyvas formas ir estetinį pajautimą. Savo laiku buvo vadinamas „spalvų burtininku“ ar net „Austrijos Rubensu“. Be įprastos portreto traktuotės neretai konkrečius asmenis įpindavo į milžiniškas istorines scenas. Dailininkas darė didžiulę įtaką ne tik savo amžininkams, bet ir būsimoms austriškojo Jugendstil žvaigždėms, tokioms kaip Gustavas Klimtas. Garsiausi H. Makarto darbai yra „Karolio V įžengimas į Antverpeną“ (apie 1875), „Ariadnės triumfas“ (1873-1874), „Amelija Makart (1871-1872), ciklas „Penki pojūčiai“ (1872-1879), „Kleopatros mirtis“ (1875).

ji su tėvais gyveno Vienoje. Yra žinoma, kad bent jau minėtoji replika iš pradžių buvo atvežta į Astravą, o vėliu pateko į Vilniaus rinkinius. Be šių, rezidenciją puošė ir daugiau savininkės portretų. Ne vieno jų autorius buvo Henrykas Siemiradzki¹⁹⁹. Taip pat yra žinoma, kad K. Tiškevičienę yra tapęs Stanislovas Bohušas-Siesčencevičius²⁰⁰.

Nemažą dalį visų meno kūrinų sudarė Potockių, Sanguškų, Tiškevičių bei kitų su šia šeima besigiminiavusiųjų portretai. Neabejotina, jog į naujus namus atkeliavo Lvovo ir Lancuto rūmuose buvę paveikslai. Galbūt tai tos pačios garsiojo Juliuszo Kossako²⁰¹ akvarelės „Eustachijus Sanguška²⁰² žirgyne“ (il. 51, 1872), „Vladislovas Jeronimas Sanguška²⁰³ mūšyje ties Ostrolenka“ (il. 52, 1872) bei „Eustachijus Erazmas Sanguška²⁰⁴ ant žirgo“ (il. 53, 1872) arba kito garsaus autoriaus, Lipóto Horovitzo²⁰⁵, aliejumi tapyti grafienės motinos (il. 54, 1894) ir tėvo (il. 55, 1891) portretai. Taip pat po 1902 m. rūmuose atsirado grafo Jono Leono Tiškevičiaus motinos Marijos

¹⁹⁹ *Henryk Hektor Siemiradzki* (1843-1902) – lenkų kilmės dailininkas akademistas, gimęs aristokratų šeimoje. Tapybos mokėsi Imperatoriškoje menų akademijoje Sankt Peterburge, kur gavo aukso medalį. Taip pat tobulinosi Miunchene, Romoje, dalyvavo Paryžiaus parodose. Garsėjo kaip antikinių ir Naujojo testamento scenų tapytojas. Taip pat paliko nemažai darbų, vaizduojančių istorines scenas, peizažą. Buvo puikus portretistas. Garsiausios yra jo milžiniškų gabaritų scenos uždangos, skirtos Juliaus Slovackio teatrui Krokovoje bei Lvovo Operos ir Baletto teatrui, taip pat darbai „Nerono žibintai“ (1877), „Kristus su Morta ir Marija“ (1886), „Talismanas“ (apie 1880).

²⁰⁰ Stanislovas Bohušas-Siesčencevičius (*Stanisław Bohusz-Sięszcewicz*, 1869-1927) – Lietuvos tapytojas ir grafikas, gimęs aristokratų šeimoje. 1886-1890 m. studijavo Sankt Peterburgo dailės akademijoje. Vėliau išvyko tęsti mokslų į Miuncheną ir Paryžių. 1895 m. grįžo į gimtąjį Vilnių ir čia įkūrė tapybos studiją. XX a. 2 deš. išvyko į Poznanę, vėliau į Varšuvą, kur ir mirė. Dailininkas nutapė daug buitinių scenų, peizažų bei, žinoma portretų. Nepaisant realistinės, akademistinės manierės, jo darbuose gana ryškūs ir impresionizmo bruožai. Garsiausi darbai yra „Turgus“ (1896), „Badas Vilniuje“ (1917), „Smuklės kiemas“ (1926), „Laikraščių pardavėjas“ (1916).

²⁰¹ *Juliusz Kossak* (1824-1899) – lenkų kilmės tapytojas, piešėjas, grafikas ir iliustratorius, gimęs aristokratų šeimoje. Tėvų raginamas baigė teisę Lvovo universitete. Tapybos mokėsi pas Janą Maszkowską ir akvarelistą Piotrą Michalowską, savarankiškai studijavo didžiųjų meistrų darbus Paryžiuje. Apsigyvenus Krokovoje jo namai tapo vietinio elito susirinkimų vieta. Pasižymėjo istorinėmis ir batalinėmis scenomis, o visų labiausiai mėgo tapyti žirgus. Buvo puikiai įvaldęs akvarelės techniką. Taip pat buvo ilgametis leidinio *Tygodnik Ilustrowany* iliustratorius. Garsiausi jo darbai yra „Aleksandras Tykla ant žirgo“ (1864), „Eustachijus Sanguška ant žirgo“ (1871), „Pagalba Smolenskiui“ (1882), „Medžioklė su šunimis“ (1869), medalio Kosciuška projektas (1874).

²⁰² Eustachijus Sanguška (Lenk. *Eustachy Sanguszko*) – tikriausiai tai Klementinos Tiškevičienės giminaitis iš motinos pusės, Eustachijus Stanislovas Sanguška (1842-1903), Vladislovo Jeronimo Sanguškos ir Izabelės Marijos Liubomirskos sūnus, kilęs iš Gumniskų dvaro Tarnove.

²⁰³ Vladislovas Jeronimas Sanguška (*Władysław Hieronim Sanguszko*, ?-1870) – Klementinos Tiškevičienės senelio brolis iš motinos pusės.

²⁰⁴ Lenk. *Eustachy Erazm Sanguszko* (1768-1844) – Klementinos Tiškevičienės prosenelis iš motinos pusės, Volynės vaivada, Liublino pasiuntinys Keturmečiame seime, 1794 m. kampanijos dalyvis, lenkų kariuomenės generolas, 1812 m. karo su Rusija dalyvis, Prancūzijos kariuomenės generolas, Napoleono adjutantas.

²⁰⁵ *Lipót Horowitz* (*Leopold Horowitz*, 1838-1917) – vengrų tapytojas. Iš pradžių mokėsi piešimo Kassa'oje, paskui išvyko studijuoti į Vienos dailės akademiją. 1860 m. laimėjo stipendiją, kurios dėka išvažiavo į Paryžių. Čia daugiausia tapė portretus. Šiuo kūrybos laikotarpiu išryškėjo sekimas Rembrandto ir Van Dycko maniera. 1868 m. persikėlė į Varšuvą, kur nutapė didelio formato biblijinio siužeto drobę „Jeruzalės sunaikinimo minėjimas“ bei keletą žymesnių aristokratų atvaizdų. Jo kuriami portretai buvo labai populiarūs visos Europos aristokratų tarpe, tad dailininkas savo užsakovų dėka daug keliavo. Dailininkas net penkis kartus nutapė Austrijos imperatorių Pranciškų Juozapą. Mirė Vienoje. Garsiausi jo darbai yra „Imperatorienė Elžbieta“ (1899), „Imperatorius Pranciškus Juozapas“ (1902), „Oscaras Rubenas von Rotschildas raudonu kostiumu“ (1898).

Radvilaitės Tiškevičienės portretas, priskirtinas Philippo Aronso²⁰⁶ teptukui (il. 56, 1857). Tikėtina, kad čia kažkuriuo metu vietą rado ir Teodoro Axentowicziaus²⁰⁷ tapytas grafienės brolio Romano Potockio atvaizdas (il. 57, XIX a. pab.), tolimo K. Tiškevičienės giminaičio Stanislovo Felikso Potockio portretas, nutapytas XVIII pab.-XIX a. nežinomo tapytojo (il. 58), o gal ir ta pati „sasu gėlių kompozicija iš Lvovo“²⁰⁸, minima inventoriniuose sąrašuose ir turėjusi priminti tėvų namus. Tikėtina, kad ši kolekcijos dalis, išskyrus Marijos Radvilaitės Tiškevičienės portretą, į rūmus atkeliavo 1888-1901 m. laikotarpyje.

Be abejo, būta ir kitokio žanro kūrinių: peizažų, batalinių, religinių kompozicijų ar naturmortų. Vienas įdomesnių yra Peteriui Paului Rubensui priskirtas „Nukryžiuotasis“ (il. 59, XVII a. pr.), anot A. Snitkuvienės, rūmuose prie Neries atsiradęs XX a. pr., o prieš tai puošęs Astravo sienas. Autorė taip pat teigia, kad būta ir dar vieno meistro darbo, tačiau jo siužetas nežinomas²⁰⁹. Taip pat su jau minėtu Jono Leono motinos portretu iš Gorodoko rūmų į vilnietiškuosius po 1902 m. buvo atvežtas ir žymus Alberto Žameto²¹⁰ darbas „Gorodoko rūmų interjeras“ (il. 60, 1872).

Deja, beveik nieko nežinoma apie vertingus gobelenus, kabėjusius erdvioje laiptinėje. Panašu, kad juos su savimi išsivežė I Pasaulinio karo metais rūmuose lankęsis kaizerio Vilhelmo II²¹¹ vyriausias sūnus Frydrichas Vilhelmas²¹². Tiesa, Vilniaus meno ir mokslo muziejaus draugijos laikotarpiu (1907-1914) rūmams dešimt garsiausių Europos manufaktūrų austų gobelenų buvo

²⁰⁶ Philipp Arons (1821-1902) – vokiečių (?) kilmės tapytojas, daugiausia kūręs portretus ir buitines scenas. Žinomiausi darbai yra „Uogų rinkėjos“ (1864), „Merginos portretas“ (1895), „Valstietė su kriaušių pintine“, „Malonus skaitymas“ (1874).

²⁰⁷ Teodor Axentowicz (1859-1938) – armėnų-lenkų dailininkas ir universiteto profesorius, Krokuvos dailės akademijos rektorius. Labiausiai išgarsėjo portretais. 1879-1882 m. mokėsi Miuncheno dailės akademijoje, o vėliau išvyko į Paryžių, kur toliau tęsė mokslus iki pat 1895 m. Čia bendradarbiaudamas su spauda ėmė dirbti žymių tapytojų, tokių kaip Tiziano ar Botticelli, kopijuotoju. Grįžęs į Krokvą tapo vietinės dailės akademijos profesoriumi, o nuo 1910 m. rektoriumi. Be to, kad buvo aktyvus visuomeninis veikėjas, yra žinomas ir kaip vienas iš menininkų grupės „Sztuka“ iniciatorių. Garsiausi jo darbai yra „Italų gėlininkė“ (1882), „Kunigaikščio Vladislavo Čartoriskio portretas“ (1892-1893), „Žasų ganytoja“ (1883), „Prie jūros“ (1883).

²⁰⁸ Andriaus Mykolo Guziko sudarytas inventorinis sąrašas, Vilnius, 1925 04 20, in: LMAVB RS, f. 106-354, l. 36-37.

²⁰⁹ Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai*, p. 322.

²¹⁰ Albertas Vaitiekus Žametas (kai kur vadinamas Žemaičiu, 1819(21)-1876) – lietuvių dailininkas, gimęs ir miręs Vilniuje. 1841-1847 m. mokėsi tapybos Peterburgo dailės akademijoje pas M. Vorobjovą. Tobulinosi Varšuvoje ir Romoje. Gyvendamas Vilniuje bendradarbiavo su J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumu“. Daugiausia tapė peizažus ir buitines scenas.

²¹¹ Kaizeris Vilhelmas II (*Kaiser Wilhelm II* arba *Friedrich Wilhelm Viktor Albrecht von Preußen*, 1859-1941) – 1888-1918 m. valdęs paskutinysis Vokietijos imperatorius ir Prūsijos karalius. Kilęs iš Hohencolernų dinastijos, Vilhelmo III ir Didžiosios Britanijos bei Airijos princesės Viktorijos sūnus. Tikėjo savo kaip „valdovo iš Dievo malonės“ paskirtimi, buvo labai ambicingas, valdydavo stokojo pusiausvyros, neapdairiai rinkosi bendradarbius. Privertė atsistatydinti kanclerį Otto von Bismareką. Nusisuko nuo Rusijos, nesėkmingai bandė vykdyti probritišką politiką. Jo valdymo laikais itin sustiprėjo militaristinė propaganda. Per I Pasaulinį kartą nusišalino nuo vadovavimo, visą valdžią palikdamas generolams. 1918 m. lapkričio 9 d. atsisakė sosto.

²¹² Frydrichas Vilhelmas (*Friedrich Wilhelm Victor August Ernst von Preußen*, 1882-1951) – vyriausias Vilhelmo II sūnus, paskutinysis Vokietijos imperijos ir Prūsijos karalystės kronprincas. Žinomas kaip didelis sporto, ypač futbolo žinovas ir rėmėjas savo šalyje. Jis iniciavo pirmąsias vokiečių futbolo taurės varžybas. I Pasaulinį karą apibūdino kaip absoliučiai nereikalingą ir gėdingą naujųjų laikų įvykį.

paskolinęs Alfedas Tiškevičius. Jų tarpe galėjo būti ir dvi Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje saugomos verdiūros, apie 1780 m. sukurtos Karališkoje Obiusono manufaktūroje.

XX a. pr. rūmų kolekcija pasipildė. A. M. Guziko sąrašė²¹³ nurodoma, kad į Jundzilo butą buvo atgabentos dvi Berdyčevo Dievo motiną vaizduojančios graviūros bei viena, atlikta šilkografijos technika (*na jiedwabin*). Kitame inventoriuje²¹⁴ (Priedas nr. 4) rasime daugiau informacijos. Ranka rašytas juodraštis yra gana sunkiai įskaitomas, tačiau čia galima atpažinti konkrečius vardus. Čia įvardyti vyskupo Tiškevičiaus (neaišku kurio – Jurgio ar Antano) bei Juozapo Tiškevičiaus portretai, du dideli (vienas jų – viso ūgio) Jonušo Tiškevičiaus, Berdyčevo fundatoriaus, atvaizdai, pora Berdyčevo Dievo motinos vaizdų bei paveikslai iš Berdyčevo (tikriausiai turimas omenyje vienuolynas). Neaišku, ar tai yra tos pačios jau A. M. Guziko sąrašė paminėtos graviūros, ar tai kiti kūriniai. Kada ir kaip ši kolekcijos dalis pateko į Vilniaus rūmus, padeda atsakyti Z. Potocka. Ji teigia, kad 1903 m. ją padovanojo Jono Leono brolis, garsiojo leidinio *Tyszkiewicziana* autorius, Juozapas Tiškevičius. Prisiminimų autorė taip pat papildo ir kūrinių sąrašą. Ji teigia, kad vienas įdomiausių eksponatų buvo senasis Berdyčevo Dievo motinos rūbas, puošęs paveikslą dar prieš jį pakeičiant sidabrinu apkaustu. Bažnyčios palėpėje rasta vertybė buvo dar iš tų laikų, kada šventasis atvaizdas puošė Kijevo vaivados Jonušo Tiškevičiaus namų sienas. Z. Potocka taip pat nurodo, kad prie „rūbo“ buvo prisiūta daug brangių žiedų iš XVI a., puoštų emale ir rubiniais. Po visą audinį buvo „išsibarsčiusios“ gražios auksinės, baltai, mėlynai ir juodai emaliuotos grandinės dalys (taip pat iš XVI a.). Be šio objekto, buvo padovanotas ir ant kaklo kabinamas papuošalas, dekoruotas emaliuotu auksu ir perlais (galbūt herbinis? *Klejnot-Bijou pendentif*). Kaip pati autorė įvardija, tai buvo „vienas gražiausių ir vertingiausių šeimos paminklų“. Minimi ir aštuoni dideli, aliejumi tapyti paveikslai iš XVIII a., vaizduojantys Jonušo Tiškevičiaus išvadavimą iš totorių nelaisvės²¹⁵.

Jau buvo minėta, kad po tėvo Jono Leono mirties dalį kolekcijos su savimi į Paryžių išsivežė vienintelis likęs įpėdinis Alfredas (il. 61). Šiandien sunku pasakyti, ką su savimi jis pasiėmė tiesiai iš Astravo, o ką – iš Vilniaus rūmų. Vis dėlto kaip atrodė iš šių dviejų dvarų rinkinių suformuota prancūziškoji dalis, šiandien mums padeda atsakyti vienas leidinys – 1922 m. išleistas grafo Alfredo Tiškevičiaus parduodamų meno kūrinių katalogas. Gyvendamas Paryžiuje ir, matyt, stigdamas lėšų, A. Tiškevičius ėmė bendradarbiauti su itin veiklia *George Petit* galerija, kuri be tuometinių dailininkų parodų, mielai rengdavo ir privačių kolekcijų parodas-aukcionus. A. Tiškevičiui priklausiusių meno kūrinių ekspozicija veikė 1922 m. gruodį. Ji buvusi ganėtinai įvairi: grafika,

²¹³ Andriaus Mykolo Guziko sudarytas inventorinis sąrašas, Vilnius, 1925 04 20, in: LMAVB RS, f. 106-354, l. 37.

²¹⁴ K. Tiškevičienės rūmuose buvusių paveikslų sąrašas, Vilnius, 1925 (?), in: LMAVB RS, f. 106-354 l. 48-51.

²¹⁵ Zofia Potocka z Tyszkiewiczów, t. 13, p. 1-6.

tapyba, gobelenai, baldai ir pan. Iš svarbesnių galima paminėti visą 13 spalvotų raižinių seriją „Londono riksmi“ (il. 62, 1793-1799), sukurtą Francis Wheatley²¹⁶, išraižytą Schiavonetti²¹⁷, Cardono, Vendraminio²¹⁸ ir Gaugaino²¹⁹ bei išleistą Colnaghi spaustuvėje, taip pat du Johno Russello²²⁰ darbus „Ponios Jackson portretas“ (il. 63) ir „Mergina su šuniuku“ (il. 64), Francois Boucher „Užklupta sodininkė“ (il. 65, XVIII a.,) ir „Mieganti mergina“ (1755), Jeano Auguste'o Henri Leyso „Skaitymas prie židinio“ (il. 66, 1848), Constanto Troyono „Kaimenės saugotojai“ (il. 67, XIX a.) ir kiti. Be paveikslų buvo XVIII a. II p. prancūziškas stalinis laikrodis bei to paties laiko židinio malkų pasparai (il. 68), prancūziški XIX a. pr. gobelenai (il. 69), nedidelis, bet išpūdingas XVIII a. pab. sietynas, įvairūs to paties laiko staleliai (il. 70), XVIII a. II p. Claude Chevigny bei kitokių dirbtuvių foteliai (il. 71, 72), knygų spintos (il. 73) bei įvairūs mažesni daiktai (il. 74). Deja, šiandieninės jų buvimo vietos nustatyti nepavyko.

Be abejo, grafas išpardavė ne visą savo turtą – kai kas galbūt nerado pirkėjų, o gal vis dar tebebuvo jo apartamentuose. Alfredas mirė 1930 m. Paryžiuje. Kas nutiko po jo mirties šeimoje likusiems meno dirbiniams, nėra aišku. Yra žinoma, kad našlė atsisakė teisių į vyro nekilnojamą turtą, nors siekė, kad jis būtų pripažintas tuomet nepilnamečiui sūnui Jonui Jurgiui²²¹. Jei kolekcijos likučiai atsidūrė jo rankose, tuomet lieka nežinia, kokį sprendimą šiuo klausimu jis priėmė stodamas

²¹⁶ *Francis Wheatley* (1747-1801) – anglų tapytojas, išgarsėjęs peizažais ir portretais. Mokėsi Williamo Shipley'aus piešimo mokykloje ir Karališkojoje Akademijoje, kur 1778 m. pirmą kartą eksponavo savo darbus. 1779 m. išvyko į Airiją, kur ėmė reikštis kaip portretistas. Kartu čia jis pasižymėjo ištapydamas Airijos Bendruomenių rūmų interjerą. Grįžęs į Londoną produktyviai tapė nedidelio formato peizažus, portretus ir buitines scenas, taip pat ėmė imituoti prancūzo Jean-Baptiste'o Greuzo manierą. Nutapė keletą sužetų Boydello Šekspyro galerijai. Puikiai dirbo tiek aliejais, tiek akvarelės technika, taip pat pasireiškė grafikoje. XVIII a. buvo tapo Karališkosios Akademijos nariu.

²¹⁷ *Luigi Schiavonetti* (1765-1810) – italų kilmės grafikas. Karjeros pradžioje dirbo pas abejotino talento Testollini, kur imituodavo Bartolozzi darbus. Vėliau buvo pastebėtas paties Bartolozzi ir ėmė dirbti jam, išvyko į Angliją bei greitai išgarsėjo. Žinomiausi jo darbai yra „Maria Cosway“ pagal Richard Cosway piešinį, „Mater Dolorosa“ pagal Van Dycką, Stothardo „Canterbury piligrimai“, kurių po mirties užbaigė brolis Niccolo. *Niccolo Schiavonetti* (1771-1813) – italų kilmės grafikas. 1790 m. kartu su vyresniu broliu Luigi atvyko į Angliją ir iki gyvenimo galo su juo bendradarbiavo.

²¹⁸ *Giovanni Vendramini* (1769-1839) – italų grafikas. Iki 19 m. mokėsi Italijoje, o paškui išvyko į Londoną. Čia toliau tobulinosi pas Francesco Bartolozzi. 1805 m. išvyko į Rusiją, kur praleido du metus. Čia jo talentą pastebėjo ir įvertino ne tik vietinis elitas, bet ir imperatorius. Pasakojama, kad kai jis nusprendė grįžti į Londoną, buvo atsisakyta jam išduoti leidimą, nes valdovas nenorėjo gabaus menininko išleisti iš šalies. Vis dėlto, Vendramini grįžo ir jau Anglijoje sukūrė garsiausias savo kūrinius „Šv. Kotrynos vizija“ pagal Paolo Veronese, „Šv. Sebastijonas“ pagal Jusepe Ribera, Leonardo da Vinci „Leda“ ir kitus.

²¹⁹ *Thomas Gaugain* (1748-1812) – britų dailininkas ir restauratorius. 1771 m. įstojo į Karališkąją Akademiją. Čia 1778-1782 m. aktyviai eksponavo savo portretus ir literatūrinio siužeto darbus. Panašiu metu ėmė daryti ir restauratoriaus karjerą. Visą gyvenimą bendradarbiavo su broliu Peteriu Johnu (1762-1813), kuris išspausdino pirmąsias jo graviūras. Taip pat palaikė glaudžius kūrybinius ryšius su Jamesu Northote'u, Williamu Redmoru Biggu ir Georgu Morlandu.

²²⁰ *John Russell* (1745-1806) – britų dailininkas, labiausiai žinomas dėl savo aliejumi ir pastele sukurtų portretų. Taip pat reiškėsi kaip rašytojas ir dailės technikų mokytojas. Jaunystėje studijavo Karališkoje Gramatikos mokykloje. Būdamas penkiolikos pradėjo mokytis tapybos pas Francisą Cote'ą (1726-1770), o 1767 m. jau dirbo savarankiškai. 1770 m. įstojo į Karališkąją Akademiją, kur dar tais pačiais metais gavo aukso medalį už piešinį „Vandenis“. Vedė Hannah Faden, su kuria susilaukė 12 vaikų. Garsiausi Russello darbai yra „Moters, laikančios knygą, portretas“ (1802), „Henry Venno portretas“ (1787), „Francis Williso portretas“ (1789), „Mary Wood portretas“ (1794), „Berniukas su žaisliniu šautuvu“, „Autoportretas“ (1794), „Bellamonto grafienė“ (1784).

²²¹ Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai*, p. 110-111.

į Reformuotųjų cistersų ordino Atlaso Dievo Motinos vienuolyną²²². Taip pat įmanoma, kad kažką vis tik pasiliko našlė, vėliau ištekėjusi už Vladimiro Žeromskio. Visiškai tikėtina ir tai, kad po vyro mirties ji paprasčiausiai likusius meno kūrinius išpardavė.

Bet grįžkime prie Vilniaus rūmuose likusių meno dirbinių. Nemenka dalis to, ko paveldėtojas XX a. pr. neišsivežė kartu su savimi į Paryžių, buvo paskolinta motinos rūmuose įsikūrusiai Vilniaus meno ir mokslo muziejaus draugijai: 15 XVIII a. anglų raižinių (galbūt tai ką tik minėti „Londono riksmi“, vėliau kažkokiu būdu atsidūrę Paryžiuje), 14 paveikslų, apie 50 taikomosios dailės dirbinių (10 Europos manufaktūrų gobelenų, laikrodžių, porceliano, bronzos, XVIII a. baldų)²²³. Draugijai nutraukus veiklą šie rinkiniai gražinti Tiškevičiams.

Dalis to, kas grįžo savininkui, 1917 m. saugumo sumetimais buvo perduota Centriniam piliečių komitetui Minske. Kai kas čia taip ir pasiliko, o nemažai paveikslų 1918 m. gruodžio 3 d. vėl grįžo į Lietuvą ir buvo deponuota tuometiniam Kauno meno muziejui²²⁴. Vis dėlto, ir čia rinkiniai nebuvo išlaikyti: kai kurie taikomosios dailės dirbiniai parduoti 1927 m. vasario 3-4 d. vykusiame aukcione, o šešiolika paveikslų 1930 m. spalio 2 d. nusipirko Švietimo ministerija. Šie 1931 m. sausio 13 d. buvo paskirti Valstybės muziejui. Ta maža dalis kadaise įspūdingos kolekcijos, kuri po pardavimų liko Kauno meno muziejuje, iki šios dienos yra saugoma Valstybiniame M. K. Čiurliono dailės muziejuje.

Vis dėlto tuo Vilniaus rezidencijos meno rinkinių „klajonės“ nepasibaigė. Net ir išvežus didžiąją dalį į Paryžių, Minską, Kauną ar Vokietiją, kai kas vis dar buvo likę rūmuose prie Neries. Po Klementinos Tiškevičienės mirties 1921 m. jos turta, taigi ir kolekcijos likučius Vilniuje, paveldėjo sūnus Alfredas. Kadangi grafas netrukus, 1922 m. po Biržų žemių nusavinimo, visam laikui su šeima išvyko į Paryžių, jis paskyrė patikėtinį, kuris turėjo pasirūpinti vilnietiška palikimo dalimi. Juo tapo Zigmuntas Jundzilas²²⁵. Šio asmens dokumentų fondas šiandien saugomas Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyriuje. Mums svarbiausia ta jo dalis, kuri apima Alfredo Tiškevičiaus paveldėto turto tvarkymą²²⁶. Vienas tokio pobūdžio dokumentų yra 1924 sausio 11 d. pasirašytas aktas, kuriuo grafas Alfredas Tiškevičius dalį turto parduoda svainiui Leonui Vladislovui Mikalojui Radvilai, Nesvyžiaus ir Klecko majoratų valdytojui²²⁷. Dokumente

²²² *Ibid.*, 112.

²²³ *Ibid.*, p. 108.

²²⁴ *Ibid.*, p. 108-109.

²²⁵ Zigmuntas Jundzilas (*Zygmunt Jundzill*, 1881-1953) – Vilniuje gyvenęs advokatas, Stepono batoro universiteto profesorius.

²²⁶ Grafo Alfredo Tiškevičiaus turto Vilniuje tvarkymo dokumentai, Vilnius, Paryžius, XIX a. II p.-XX a. 3 deš., in: LMAVB RS, f 106-354.

²²⁷ Alfredas Tiškevičius 1916 m. gegužės 21 d. vedė Radvilos seserį kunigaikštę Elžbietą Elena Oną Pelagiją Eufemiją Radvilaitę (1894–1986 m.), Jurgio Frydricho Radvilos dukterį. 1917 m. pora susilaukė vienturčio sūnaus Jono Jurgio (1917–1987 m.). Tiškevičiui mirus (1930 m.) jo našlė ištekėjo už Vladimiro Žeromskio.

nurodoma, kad šiuose reikaluose grafa Tiškevičių atstovauja jo patikėtinis Z. Jundzilas, o Radvilą – Kazimieras Sviateckis. Iš pateikto nupirktų daiktų sąrašo (Priedas nr. 5) matome, kad didžiąją dalį sudaro įvairūs baldai: spintos, etažerės, minkštų baldų komplektai, stalai, kėdės, širmos, veidrodžiai, minimas ir fortepijonas (vienas brangiausių daiktų) bei biliardas. Išskirtinai brangiai įkainuoti kilimai, neabejotinai austi geriausių šio amato meistrų. Gali būti, kad dalis jų buvo tie patys, kuriuos dar prieš statant rūmus Tiškevičių butui iš užsienio užsakinėjo²²⁸ interjeru rūpinęsis Frydrichas Gustavas fon Šachtas. Taip pat didelėmis sumomis išsiskiria veidrodžiai, sietynai bei paveikslai. Viso buvo nupirkti 37 paveikslai, tačiau jų siužetai nei autoriai nepaminėti. Tiesa, užsiminta, kad vienas vaizduoja besimeldžiantį vienuolį, taip pat minimi vaikus, gėles ir lapę su višta vaizduojantys paveikslai. Paminėtos ir dvi skulptūros. Deja, kaip atrodė ir ar apskritai išliko taip kukliai nupasakoti kūriniai, nėra aišku. Yra žinoma tik tai, kad Radvila 1939 m. su žmona Olga Simolin Wettberg ir dviem sūnumis pasitraukė į užsienį. Kur tiksliai – kol kas nepavyko išsiaiškinti. Bet kuriuo atveju, viso turto, bėgdami nuo karo grėsmės, jie negalėjo pasiimti su savimi. Matyt, čia reikėtų patyrinėti jam priklausiusių dvarų ir juose likusių turtų istoriją.

Reikia pažymėti, kad grafo svainis įsigijo sąlyginai nedidelę dalį kūrinių, matyt, jis motyvuotai rinkosi utilitarų palikimą. Iš išlikusios korespondencijos sužinome, kad po kontrakto su Radvila rūmuose dar buvo likusi nemaža dalis militaristinio rinkinio, spaudinių bei archyvo, o taip pat ir meno kūrinių. Gana informatyvus šiuokart yra Vilniuje rašytas 1925 gegužės 5 d. laiškas, adresuotas „mecenatui“²²⁹. Čia tikriausiai turimas omenyje Jundzilas, rūpinęsis daiktų pardavimu, deja, kas yra laiško autorius, pasakyti sunku, nes padėtas tik parašas. Iš dokumento turinio galima spręsti, kad tai buvęs paties Jundzilo patikėtinis, padėjęs jam atlikti grafo patikėtą užduotį, o kartu gelbėjęs dalį rinkinių gabenant į paties Jundzilo butą. Laiško autorius mini, kad kartu su Andriumi Mykolu Guziku²³⁰ surinkinėjęs rūmuose buvusius daiktus, daugiausia bibliotekos ir militarijos rinkinius. Jis pateikia surinktų daiktų sąrašus. Be 99 knygų ir 11 ryšulių dokumentų, tiksliai įvardijami yra ant sienų ir spintose buvę šarvai bei ginklai:

7 paveikslai nutapyti ant medinių skydų

Apvalus skardinis (*blaszana*) skydas

Grandiniai marškiniai

Pirštinių pora

6 kalavijai

Alavinis šalmas

²²⁸ Sąskaitos buto Vilniuje įrengimui, kilimų įsigijimui, Vilnius, 1882, in: LVIA, f. 716, ap. 3, b. 1218.

²²⁹ Laiškas „mecenatui“ su inventoriumi, Vilnius, 1925 05 12, in: LMAVB RS, f. 106-354, l. 38.

²³⁰ *Andrzej Michał Guzik* – apie šį asmenį nieko daugiau sužinoti nepavyko.

Pora blauzdinių
2 šalmai ir alaviniai krūtinės šarvai
9 įvairios alebardos ir kardai
2 kirviai
2 poros spygliuotų kuokų arba rutulių ant grandinių
Medinis skydas
2 šalmai ir pora pirštinių
Likučiai ant raudono paklijavimo
9 špagos fechtavimuisi
Vielinis šalmas fechtavimuisi
Rusų gvardijos šalmas
3 geležiniai krūtinės šarvai
Grandiniai marškiniai
2 šalmai
1 blauzdinė

Spinta su ulonų uniforma:

2 ulonų uniformos
Diržas su šovinine ir kiveriu²³¹
3 kardai, vielinė *misiurka*²³², 2 kirviai ir gūnia

Spinta su ereliu:

Medinis erelis su postamentu
Gobelenas su herbu (šalia yra ranka darytas neišskaitomas prierasas)
Dalis vėliavos iš pilies 1585 m.
7 gabalai gobeleno iš po erelio (*Kawalków makaty z pod orla*)

Įvairūs likučiai:

Teniso raketė ir 6 grafo Jono Tiškevičiaus fotografijos

Paveikslai:

8 paveikslai iš Berdyčevo vienuolyno
1 apvalus portretas iš kitos salės

²³¹ Kiveris (Angl. *shako*; Rus. *кувер*) – aukšta cilindriška į viršų plati keriška kepurė su snapeliu. Priekyje būna stambus ženklas (paprastai metalinis). Paprastai būdavo gaminami iš audeklo ar fetro, užtempto ant odinio karkaso. Snapelis būdavo odinis.

²³² Turimas omenyje iš vielos pintas galvos dangalas.

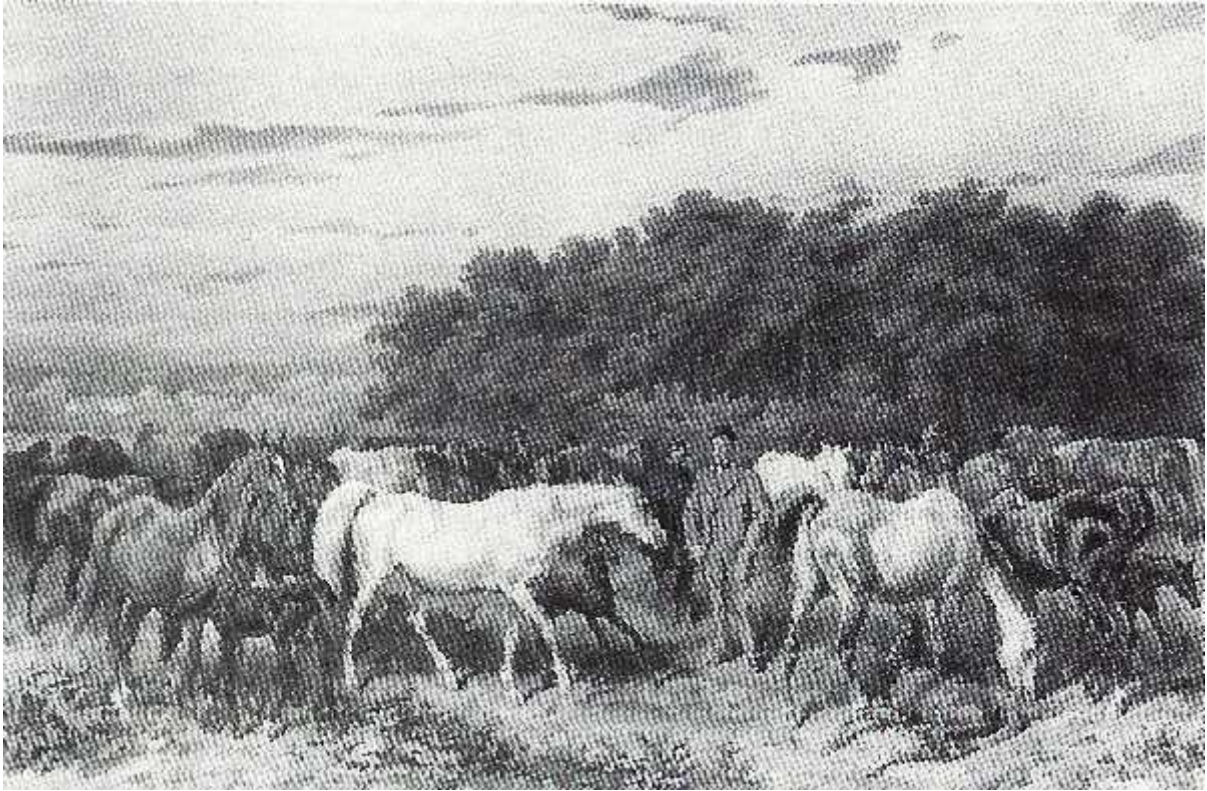
3 portretai iš tos pačios salės

6 portretai iš pirmos salės

Pateikęs tokį sąrašą autoriaus taip pat užsimena, kad minėtam Guzikui tekę skolinti pinigų, mat šis neužtekęs, taip pat minima, jog rašantysis prašęs Žeromskio palikti jam porą alavinių šalmų ir kitokių ginklų, mat jis norįs papuošti savo butą (su kuo Žeromskis maloniai sutikęs), taip pat raketę, kuri dar atrodo tinkama naudoti.

Sunku pasakyti, kas nutiko tai kolekcijos daliai ir dokumentams, kurie pateko į privačias rankas. Iš aptartų sąrašų matyti, kad nemažą dalį sau pasiliko ir prof. Z. Jundzilas. Galbūt artimiau susipažinus su jo biografija taip pat pavyktų atsekti tolimesnį jo saugotų kūrinių likimą.

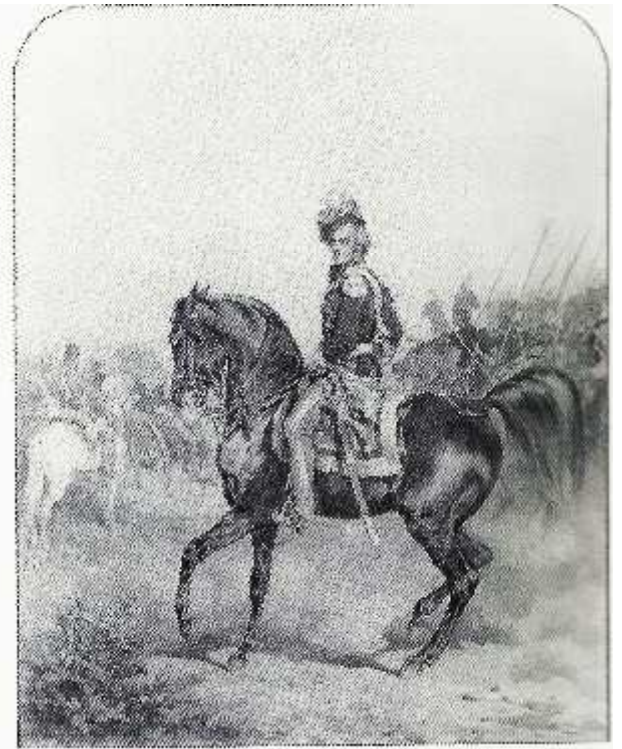
Kad ir kaip būtų gaila, tenka pripažinti, kad didžiosios dalies Žygimantų gatvės rūmuose buvusios meno kolekcijos niekada nebepamatysime. Didelė jos dalis galėjo žūti ir karo metais, dalis likti privačiose kolekcijose. Galima tik tikėtis, kad tolesni tyrimai padės tiksliau nustatyti kūrinių autorius ir siužetus. Tokiu būdu atsirastų nors ir nedidelė galimybė juos atrasti Lietuvos, kaimyninių bei apskritai Europos šalių muziejuose.

51. Juliusz Kossak, *Eustachijus Sanguška žirgyne*, popierius, akvarelė, 1872, 55x83,5, ČDMA, A. Kapčiaus nuotrauka.

52. Juliusz Kossak, *Vladislovas Jeronimas Sanguška mūšyje ties Ostrolenka*, popierius, akvarelė, 73x57,5, ČDMA, A. Kapčiaus nuotrauka.

53. Juliusz Kossak, *Eustacijus Erazmas Sanguška*, popierius, akvarelė, 73x57,5, ČDMA, A. Kapčiaus nuotrauka.

54. Lipót Horovitz, *Marija Klementina Sanguškaitė Potocka*, drobė, aliejus, 1894, 77x61 (arba 79x63), dab. originalo vieta nežinoma.

55. Lipót Horovitz, *Alfredas Juozapas Potockis*, kartonas, aliejus, 1891, 47x37, ČDM, A. Kapčiaus nuotrauka.

56. Pranas Griušys, *Filippo Aronso 1857 m. tapyto Marijos Radvilaitės Tiškevičienės kopija*, BKM.

57. Teodor Axentowicz, *Romanas Potockis*, drobė, aliejus, 60x46, XIX a. pab., dab. originalo vieta nežinoma.

58. Nežinomas tapytojas, *Stanilovas Feliksas Potockis*, drobė, aliejus, XVIII a. pab.-XIX a., 67x53, ČDM, A. Kapčiaus nuotrauka.

59. Peter Paul Rubens, *Nukryžiuotasis*, medis, aliejus, XVII a. pr., 107x76, ČDM, A. Kapčiaus nuotrauka.

60. Albertas Žametas, *Gorodoko rūmų interjeras*, drobė, aliejus, 1872, 70x104, ČDM, A. Kapčiaus nuotrauka.

Graf. A. Tiškevičius
Lietuvos valstybės atstovas Londone. | Lithuanian chargé d'affaires at London

61. Adomas Kliučinskis, *Grafas Alfredas Tiškevičius*, apie 1921, dab. originalo vieta nežinoma.

62. Iš eilės: Thomas Gauguin, Francis Wheatley, *Ropės ir morkos!*, popierius, punktavimas, spalvinimas, 1793-1799, 34,3x27,8, dab. originalo vieta nežinoma; A. Cardon, Francis Wheatley, *Apvalios ir gražios, tik penki pensai už svarą!*, popierius, punktavimas, splavinimas, 1793-1799, 35,7x27,9, dab. originalo vieta nežinoma.

63. John Russell, *Ponia Jackson*, kartonas (?), pastelė, XVIII a. pab.-XIX a. pr., 60x43, dab. originalo vieta nežinoma.

64. John Russell, *Mergina su šuniuku*, kartonas (?), pastelė, XVIII a. pab.-XIX a. pr., 60x45, dab. originalo vieta nežinoma.

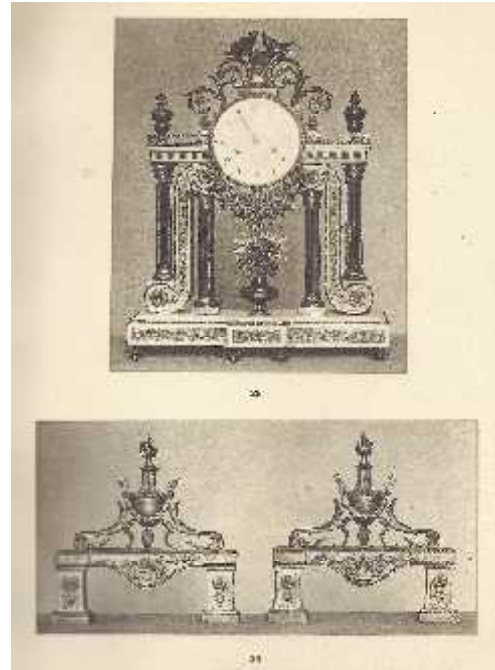
65. François Boucher, *Užklupta sodininkė, drobė*, aliejus, XVIII a. I p., 81x64, dab. originalo vieta nežinoma.

66. Jean Auguste Henri Leys, *Skaitymas prie židinio*, medis, aliejus, 1848, 91x75, dab. originalo vieta nežinoma.

67. Constant Troyon, *Kaimenės saugotojai*, medis, aliejus, XIX a., 24x35, dab. originalo vieta nežinoma.

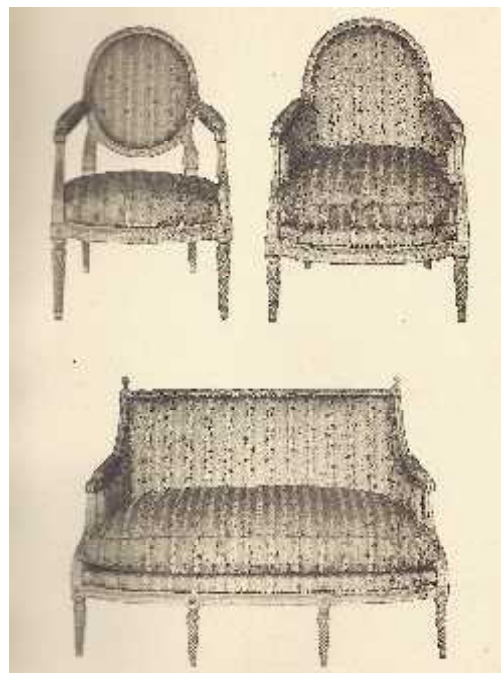
68. Nuo viršaus: *Stalinis laikrodis*, bronzos, baltas ir juodas marmuras, XVIII a. II p., 62x49, dab. originalo vieta nežinoma; *Židinio malkų pasparai*, bronzos, cizeliavimas, auksavimas, XVIII a. II p., 39x38, dab. originalo vieta nežinoma.

69. *Gobelenai*, Gobelinų manufaktūra Paryžiuje, XIX a. pr., 205x85, dab. originalų vieta nežinoma.

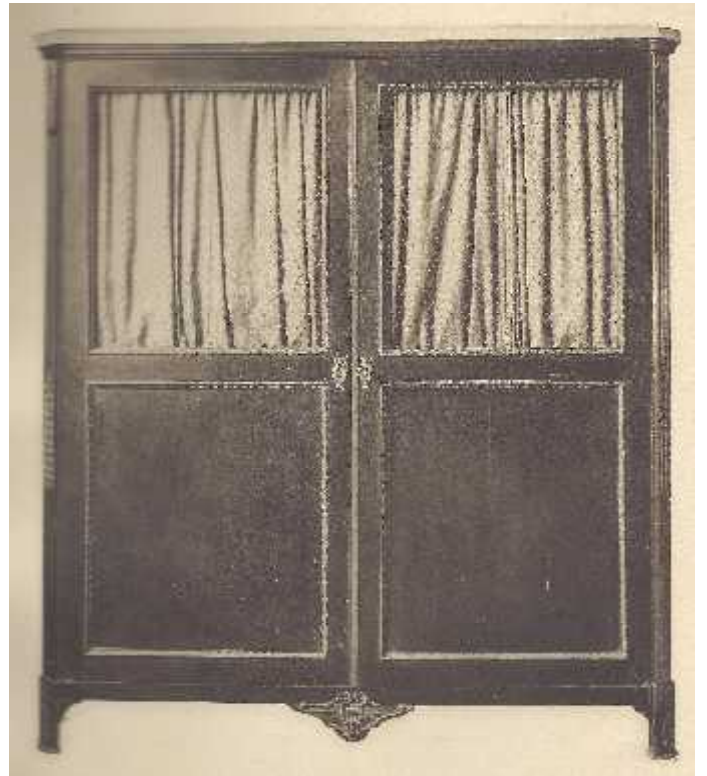
70. Nuo viršaus: *Sietynas*, bronzos, auksavimas; krištolas, šlifavimas; stiklas, XVIII a. pab., dab. originalo vieta nežinoma; *Stalėlis*, medis, marmuras, varis, XVIII a. II p., 74x67, dab. originalo vieta nežinoma.

71. *Fotelis*, *beržerė*, *kanapa*, medis, dažymas; juostuotas brokatas, XVIII a. II p., 172 (kanapos plotis), 60 (fotelio plotis), dab. originalo vieta nežinoma.

72. Iš kairės: *Fotelis*, medis, dažymas; *lampasas*, XVIII a. II p., 63 (plotis); *Beržerė*, medis, auksavimas; apmušalas (nežinoma), XVIII a. vid., 72 (plotis), *Fotelis*, Claude Chevigny ir Phillippe de la Salle dirbtuvės, medis, auksavimas; brokatinis satinas, 62 (plotis); dab. originalų vieta nežinoma.

73. *Knygų spinta*, medis, XVIII a. II-III deš., 80 (aukštis), dab. originalo vieta nežinoma.

74. Iš kairės: *Židinio ekranas*, George Jacobs dirbtuvė ir Karališkoji Obiusono manufaktūra, XVIII a. II p., 110x70; *Geridonas*, medis, auksavimas, baltas marmuras, XVIII a. p., 130x50; *Židinio ekranas*, Martin Carlin dirbtuvė, medis, bronzos auksavimas, inkrustavimas, raudonas muaras, XVIII a. II p., 105x62, dab. originalų vieta nežinoma.

4. Rezidencijos tapimas biblioteka

Jau minėtas Z. Jundzilas Alfredo Tiškevičiaus pavedimu rūpinosi ne tik meno kolekcija, bet ir nekilnojamuoju grafo turtu, taigi ir rūmais prie Neries. 1925 m. kovo 4 d. buvusi grafienės rezidencija už 50 000 dolerių parduota Religijos reikalų ir švietimo ministerijai, kuri rūpinosi Viešosios Vrublevskių bibliotekos patalpų paieškoms²³³.

Ją pačią įkūrė advokatas, garsus to meto Vilniaus kultūrinis veikėjas Tadas Stanislovas Vrublevskis (1858-1925). Bibliotekos atsiradimui pradžią davė iš tėvų Eustachijaus Vrublevskio (1826-1891) ir Emilijos Beniovskytės (1830-1886) paveldėti rinkiniai, tilpę į dvi spintas²³⁴. Likusią dalį parūpino jis pats, milžiniškas sumas skirdamas meno ir bibliografijos vertybėms įsigyti. Iki I Pasaulinio karo jis jau buvo supirkęs vertingas grafo Juozapo Pliaterio, Juozapo Čechanovičiaus, Juozapo ir Jono Veisenhofų, Juozapo Bielinskio ir kitų asmenų bibliotekas ar atskiras jų dalis. Ilgą laiką visi šie rinkiniai glaudėsi advokato bute Universiteto g. 9, tačiau ten trūko vietos. Pagaliau 1912 m. pradėta rūpintis šios išspūdingos bibliografinės kolekcijos įteisinimu. Spalio 30 d. pradėjo oficialiai veikti Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių viešosios bibliotekos draugija. Dar tais pačiais metais pats T. S. Vrublevskis paskyrė didelę sumą sklypui Mindaugo g. įsigyti, kur buvo numatytos bibliotekos pastato statybos. Tuo metu biblioteką sudarė apie 65 000 knygų, 1000 žemėlapių, apie 5 000 žemėlapių ir senųjų dokumentų. Deja, I Pasaulinis karas neleido įgyvendinti planų, nors naujojo pastato projektas jau buvo apgalvotas. Kita vertus, net sunkiomis karo sąlygomis rinkiniai nenukentėjo ir net buvo papildyti. Po karo draugijos veikla buvo atgaivinta ją perorganizavus į Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių draugiją mokslui remti. 1922 m. surašytame statute rasime ir esminę sąlygą, anot kurios Bibliotekos rinkiniai negali būti išvežti iš Vilniaus.

1925 m. liepos 3 d. mirė bibliotekos įkūrėjas. Nepaisant to, advokato suburta draugija ir toliau stengėsi įgyveninti jo siekius. Tais pačiais metais ji pasirašė sutartį su Religijos reikalų ir švietimo ministerija: rinkiniai tapo jos depozitu, o pati institucija ėmė rūpintis bibliotekos patalpomis ir oficialiu valstybiniu statusu²³⁵. Palyginimui: tuo metu biblioteką jau sudarė daugiau kaip 80 000 leidinių, 212 ekslibrisų, 1 474 žemėlapiai, 2 956 rankraščiai, 10 534 grafikos, tapybos, skulptūros ir kitokie meno kūriniai.

Taigi tokiu būdu, jau turėdama tikslą, 1925 m. ministerija įsigijo Tiškevičienės rūmus ant Neries kranto. Z. Jundzilui baigus iš ten gabenti likusią grafų meno dirbinių kolekciją bei baldus,

²³³ K. Tiškevičienės rūmų pardavimo aktas, Vilnius, 1925 03 04, in: LMAVB RS, f. 106-354, l. 24.

²³⁴ Sigitas Narbutas, „Istorija: Bibliotekos kūrimas, 1912-1931 metai“, in: *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-20], <http://www.mab.lt/lt/apie-biblioteka/istorija>.

²³⁵ Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai*, p. 108.

buvo imtasi rekonstrukcijos, pritaikant buvusią rezidenciją bibliotekos reikmėms. Tuo tikslu 1926 m. prasidėjo darbai, užsitęsę iki 1931 m.

Mūsų dienas pasiekė septynių dalių dokumentų rinkinys, galintis papasakoti apie įvykdytus pakeitimus²³⁶. Daugiausia čia rasime sąskaitų, įvairių raštelių, ir juodraščių, tačiau taip pat esama ir labai įdomių brėžinių. Štai, viename jų pavaizduotas palei Arsenalo g. einantis pastato sparnas. Jame buvo numatytas bibliotekos direktoriaus butas su svetaine, miegamuoju, valgomuoju, vaikų kambariu, virtuve, kabinetu ir parodų sale (il. 75)²³⁷. Šio projekto, kaip ir visos rekonstrukcijos pagrindiniu autoriumi buvo inžinierius Stanisławas Miecznikowski. Kiek vėlesnės Jano Bułhako bibliotekoje darytos nuotraukos leidžia manyti, kad didžiąja dalimi direktoriaus, kuriuo tuo metu buvo Stefanus Rygielis, buto projektas buvo įgyvendintas.

Beje, šios fotografijos kol kas yra ankstyviausi žinomi vaizdai iš pastato interjero po rekonstrukcijos. Iš jų sužinome, kad kadaise gausius svečius talpinusi milžiniška pokylių salė buvo rekonstruota į pagrindinę skaityklą (il. 76), taip pat savo vietą rado masonikos (il. 77) rinkiniai, direktoriaus kabinetas (il. 78), atskira patalpa buvo paskirta T. S. Vrublevskio atminimui (il. 79), buvo įkurtas Vilniaus ikonografijos muziejus (il. 80), nors aukštų laiptinės sienų nebepuošė gobelenai, čia buvo iškabinti žinomų meistrų paveikslai (il. 81). Šiek tiek pakito ir vidaus erdvių išplanavimas.

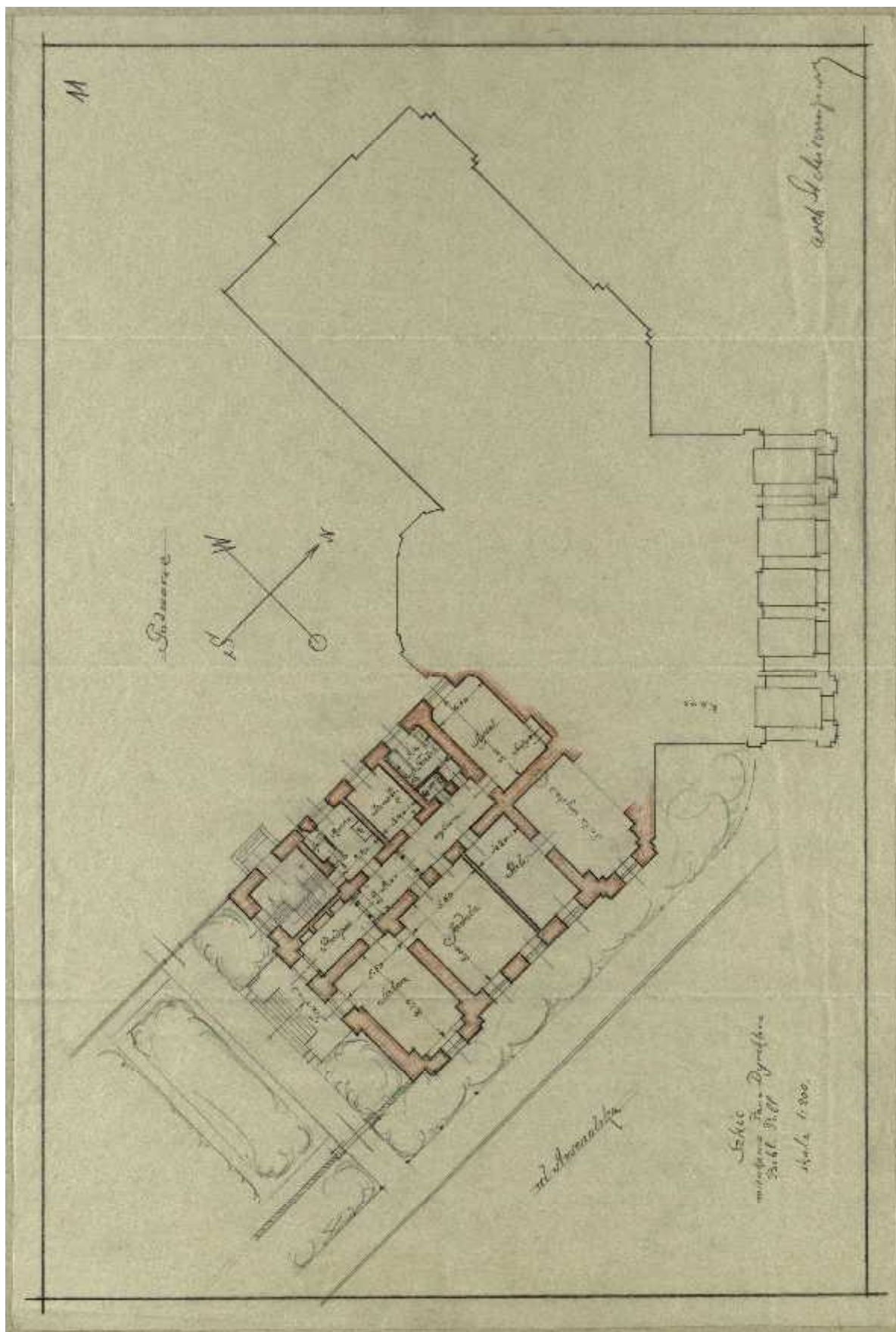
1939 m., kuomet Vilnius pateko į Sovietų Sąjungos rankas, biblioteka, kaip ir kitos kultūrinių vertybių saugyklos, neteko dalies savo rinkinių. Spalio mėnesį Lietuvą paliko masonikos, albarutenikos, kai kurie XVI – XVIII a. lituanikos rinkiniai, parankinė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės biblioteka.

1940 m. buvo pakeistas įstaigos pavadinimas – ji tapo Litanistikos instituto centrine biblioteka. Neilgai trukus, jau 1941 m. – Lietuvos TSR mokslų akademijos Centrine biblioteka. 1943 m. Vilnių užėmusi vokiečių valdžia biblioteką uždarė, tačiau šiuos pakeitus sovietų kariuomenei, 1944 m. ji vėl atnaujino savo veiklą.

Galiausiai 2009 m. ji vėl atgavo Vrublevskių vardą ir šiandien, per visą šį laiką nepakeitusi vietos, skaitytojus biblioteka pasitinka solidžiu 100 metų jubiliejumi.

²³⁶ Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos ūkio reikalų dokumentai, XX a. I p., in: LMAVB RS, f. 75-26.

²³⁷ *Ibid.*, t. 1, l. 11.

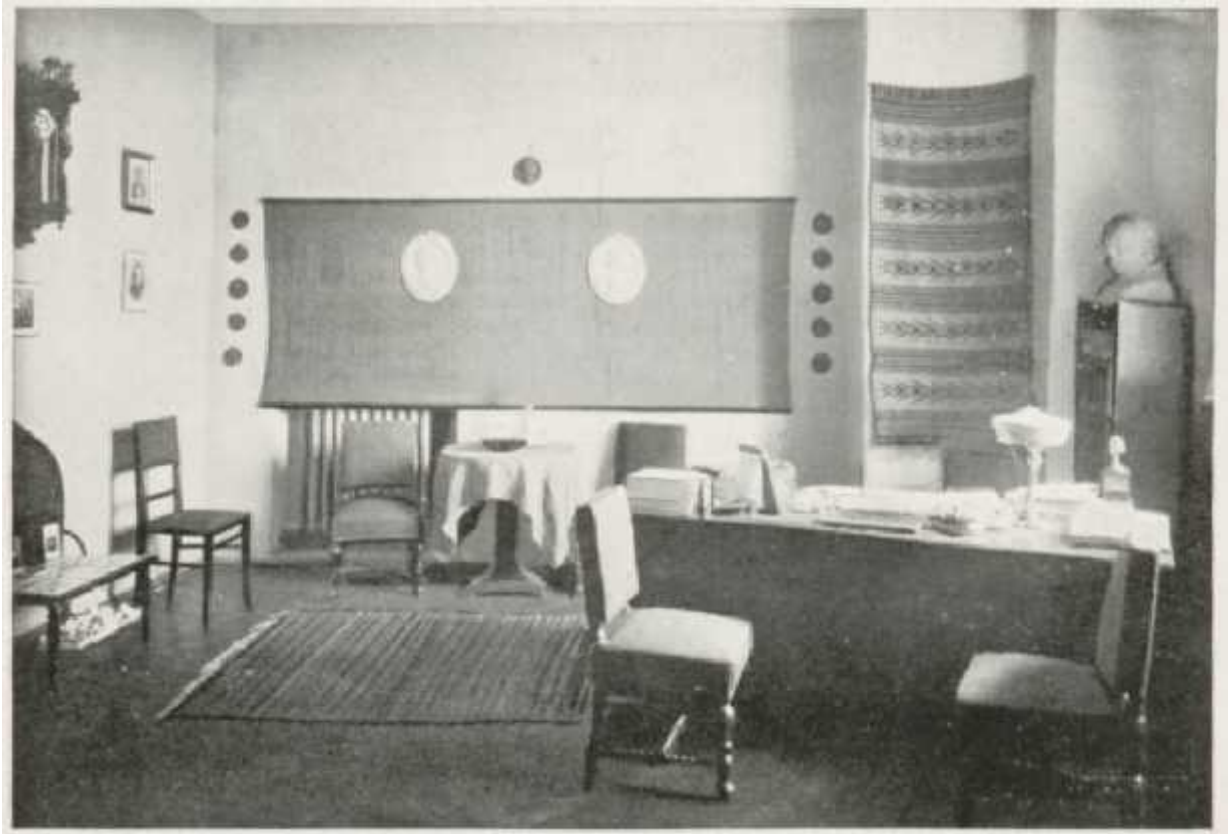
75. Stanisławas Miecznikowski, *Direktorius buto Eustachijaus ir Emilijos bibliotekoje projekto eskizas*, XX a. 3 deš., LMAVB.

76. Jan Bułhak, *Skaitykla, buv. K. Tiškevičienės rūmų pokylių salė*, atvirukas, 1935, išleido: Grafika (Vilniuje), LMAVB.

77. Jan Bułhak, *Masonikos kambarys Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekoje*, atvirukas, 1935, išleido: Grafika (Vilniuje), LMAVB.

78. Jan Bulhak, *Direktoriaus kabinetas Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekoje*, atvirukas, XX a. 1935, išleido: Grafika (Vilniuje), LMAVB.

79. Jan Bulhak, *Fundatoriaus salė Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekoje*, atvirukas, XX a. 1935, išleido: Grafika (Vilniuje), LMAVB.

80. Jan Bułhak, *Vilniaus ikonografijos muziejus Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekoje*, atvirukas, 1935, išleido: Grafika (Vilniuje), LMAVB.

81. Jan Bułhak, *Laiptinė Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekoje*, atvirukas, 1935, išleido: Grafika (Vilniuje), LMAVB.

IV. Išvados

1. K. Tiškevičienės biografijos bei jos gyvenamosios aplinkos, t.y. Neries krantinėje pasistatytos rezidencijos, išnagrinėjimas liudija abipusę įtaką. Užsakovės patirtys, asmeniniai tikslai bei atsineštas gyvenimo būdas sąlygojo konkrečius architektūrinius sprendimus: siekiant įgyti aukščiausią statusą vietiniame sociume, atsiranda išpūdingi masteliai, pasirenkama vieta pačiame miesto centre, suprojektuojamas platus privažiavimas bei didelių gabaritų laiptinė su vestibuliu. Renesansinė stilistika pasirenkama kaip geriausiai atspindinti aukštą, išlavintą aristokrato skonį. Atlikus pakeitimus, pastatas dar labiau įgauna užsakovei artimą, Europos didmiesčiams, ypač Vienai ir Berlynui būdingą charakterį.
2. Gyvenimo būdas, kurį XIX a. II p. – XX a. pr. gyvendama Vilniuje puoselėjo grafienė, yra sąlygotas tėvų auklėjimo bei jaunystės metų, praleistų Lvoje, Vienoje bei Paryžiuje. Gyvendama didžiuosiuose Europos miestuose, K. Tiškevičienė perėmė vakarietiškas manieras bei hedonistiniais principais paremtą pasaulėžiūrą, todėl vilnietiškoje rezidencijoje vykdyta viešojo gyvenimo programa yra tiesioginis aristokratiškosios Vakarų kultūros pavyzdys.
3. XIX a. II p. stipriai pakinta moters vaidmuo šeimoje bei visuomeniniame gyvenime. Lyginant su XIX a. I p., moteris nebesitenkina nuolankiu žmonos, „židinio saugotojos“ vaidmeniu. Atsiranda autorių, kalbančių apie neišvengiamą ir būtiną moterų emancipaciją. Moterys, ypač tokios turtingos dvarininkės kaip K. Tiškevičienė, vis dažniau įsigyja nekilnojamo turto, o savo rengiamais pokyliais ir kitokiais susibūrimais daro vis didesnę įtaką viešajam savo ar vyro dvarui bei visam miesto gyvenimui. Šis reiškinys dar labiau sustiprėja XX a. pr., kuomet moterų visuomeninis aktyvumas, jų dalyvavimas įvairioje labdaros, kultūros ir mokslo draugijų veikloje pasiekia kulminaciją.
4. Moters laisvių, jos emancipacijos suvokimas Vilniuje ir aplinkoje, iš kurios atėjo grafienė, stipriai skyrėsi. Tą atspindi sąlyginai gausi K. Tiškevičienės gyvensenos modelio, demonstruoto Vilniuje, kritika. Vakarų Europoje bei liberaliai nusiteikusiai Vienos įtakoje gyvenusioje Galicijoje, greta nacionalinės savimonės, pamažu buvo plėtojamos ir moters, kaip turinčios teisę į asmeninę saviraišką, idėjos. Tuo tarpu carinės Rusijos okupuotame Vilniuje bet kokia moters laisvės idėja buvo neatsiejama nuo asmens naudos kovoje su carine santvarka. K. Tiškevičienės veiksmai, ypač XIX a. II p., ne visuomet atitiko ši

reikalavimą, todėl galėjo būti viena iš priežasčių aštriai kritikai. Kita tikėtina priežastis yra problematiški kritiką išsakiusių autorių santykiai su ja pačia.

5. XX a. pr. viešasis Vilniaus visuomenės gyvenimas išgyveno esmines permainas. Tas ypač pastebima pasikeitusiame viešų susibūrimų pobūdyje. Didžiąja dalimi visą XIX a. II p. tenkinę asmeninius ar „savų“ rato poreikius, XX a. pr. elito atstovai ima masiškai organizuoti plačiai visuomenei, visoms jos grupėms naudingus pokylius ir karnavalus. Jų metu renkamos lėšos, kurios vėliau yra skiriamos įvairioms socialinėms miesto problemoms spręsti: neturtui, vienišų moterų, pamestinukų ir našlaičių gyvenimo sąlygoms gerinti. Visa tai liudija spartėjančią nacionalinę bei socialinę savivoką.
6. Įvairių karitatyvinių bei kultūrinio, mokslinio pobūdžio draugijų kūrimasis yra vienas būdingiausių XX a. pr. Vilniaus viešojo gyvenimo reiškinių. Jį sąlygojo politinės 1905 m. politinės šalies permainos, liberalėjanti valdžios pozicija.
7. XX a. pr. privačias meno kolekcijas sukaukę dvarininkai ima rūpintis jų prieinamumu, tuo deklaruodami savo požiūrį ne tik į visuomenės švietimą, bet į būtinybę pažinti savo krašto istoriją kaip dar vieną būdą išsaugoti istorinį tapatumą, kovoti su okupacine valdžia.
8. Visuomeninė grafienės veikla liudija, kad ji save daugiau suvokė kaip lenkę, o ne kaip lenkiškai kalbančią lietuvę. Ji puoselėjo išskirtinai lenkišką kultūrą: globojo lenkų kilmės dailininkus, rūpinosi Lenkų teatro Poguliankoje įkūrimu. Vis dėlto nėra ir jokių įrodymų, kurie leistų ją laikyti priešiška lietuviškajam blokui, juolab, kad jos sutuoktinis priklausė giminei, atstovavusiai buvusios LDK piliečių mentalitetą. Bet kuriuo atveju, jos deklaruojamas lenkiškumas gali būti suvoktas kaip intuityvus prieššinimasis rusifikacijai.
9. K. Tiškevičienės rūmų viešasis gyvenimas yra stipriai susijęs su socialiniais bei kultūriniais Vilniaus visuomeninio gyvenimo pokyčiais XIX a. II p. – XX a. pr. Tai įrodo, kad tokia rezidencija bendrame miesto kontekste užima ypatingą vietą ir savininko pastangomis gali tapti stambiu kultūriniu traukos centru bei ženkliai pasitarnauti atskirų socialinių grupių identiteto puoselėjimui ir sklaidai.

V. Summary

Klementina Tiskevičienė was born in 1856 in the family of Alfredas Juozapas Marijanas Potockis(1817-1889) and Marija Klementina Sanguškaitė (1830-1903). The family spent much time in Vienna thanks to the employment of the father where the countess closely socialised with children of emperor.

In 1878 Klementina got married to Jonas Leonas Tiskevičius. Having travelled around Europe after the wedding spouses stayed in Paris for several years. Like other Polish and Lithuanian aristocrats they used to go to different operas, the famous Monte Carlo Casino, Nice and the races.

In about 1882 the family came back to Vilnius. On purpose to have a power and luxury as the mother had in Lvov and to what she was accustomed to in Vienna and Paris; in 1884 – 1888 they built a neo-renaissance palace on the bank of Neris in Vilnius under the project of Kiprijonas Maciulevicius. The residence became an attraction of local aristocrats. Various balls, fancy dinners, receptions and charity evenings used to take place there. In the first part of the 20th century the palace began to serve Polish culture's spread. In 1907 works of Warsaw art school students were exhibited there, also in 1908 an exhibition of local and Polish artists living in Poland took place. Moreover, in 1907-1914 Vilnius art and science museum association worked in the palace, which was lead by Vladislovas and Antanas Tiskevičiai. There was a fascinating art collection: the husband's numismatic collection brought from Astravas palace, also, family members' portraits brought from Lvov. A remarkable donation consisted of Juozapas Tiskevicius' gifts which were various art collections from the monastery of Berdyčevas in 1903. Apart from art creations there were huge militaristic and old document collections as well as a rich library.

The countess' public activity was not restricted to the palace. Together with other aristocrats of Vilnius she took part in the exhibition of Agriculture in 1888. She was a member of music association and the main initiator of Polish theatre in Vilnius.

After her death in 1921 all of the property was inherited by her son Alfredas Tiskevičius who sold the palace to the ministry of Polish religion and public education, thanks to which national Vrublevskiai Library was established. It works and accepts readers up to nowadays.

Klementina Tiskevičienė, having hedonistic emotional attitude, remained uncongenial to Vilnius which was fighting against zearist occupation. Despite this, western way of living which she brought had significantly influenced the culture of aristocrats and local citizens at the turn of 19th and 20th century.

VI. Iliustracijų sąrašas

1. Teodor Szajnok, *Alfredas Juozapas Potockis*, fotografija, apie 1875, Lvovas, Nacionalinė Lenkijos biblioteka, in: *National Digital Library*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-27], <http://www.polona.pl/dlibra/doccontent2?id=4535&from=editionindex&dirids=4>.
2. Teodor Szajnok, *Marija Klementina Potocka*, fotografija, apie 1875, Lvovas, Nacionalinė Lenkijos biblioteka, in: *National Digital Library*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-27], <http://www.polona.pl/dlibra/doccontent2?id=4535&from=editionindex&dirids=4>.
3. Teodor Szajnok, *Julia Potockytė*, fotografija, apie 1875, Lvovas, Nacionalinė Lenkijos biblioteka, in: *National Digital Library*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-27], <http://www.polona.pl/dlibra/doccontent2?id=4535&from=editionindex&dirids=4>.
4. Fritz Leyde & Co, *Romanas Potockis*, fotografija, XIX a. II p., Berlynas, Januszo Przewłockio rinkinys (Varšuva), in: *Wokół pałacu i dworu: Z kolekcji Janusza Przewłockiego*, Warszawa: Karta, 2009, p. 88.
5. M. M. Bojowicz, *Juozapas Potockis*, fotografija, 1906, Maskva (?), in: „Józef Mikołaj Potocki“, in: *Wikipedia*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-28], http://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Miko%C5%82aj_Potocki
6. Teodor Szajnok, *Klementina Potockytė*, fotografija, apie 1875, Lvovas, Nacionalinė Lenkijos biblioteka, in: *National Digital Library*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-27], <http://www.polona.pl/dlibra/doccontent2?id=4535&from=editionindex&dirids=4>.
7. *Lancuto rūmai*, XVIII a., fotografija, apie 1911 m., in: „Łańcut“, in: *Wiś ilustrowana*, 1911, nr. 2, p. 18.
8. *Žvaigždėtojo kryžiaus ordinas*, Garitano nuotrauka, 2011, in: „Order of the Starry Cross“, in: *Wikipedia*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-25], http://en.wikipedia.org/wiki/Order_of_the_Starry_Cross
9. *Erzherzog Karl viešbutis Vienoje*, atvirukas, apie 1910, privati kolekcija Kroatijoje, in: *Delcampe*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-28], <http://www.delcampe.net/page/item/id,100516469,var,Wien-Karntnerstrasse-Hotel-Erzherzog-Karl-1910,language,E.html>
10. *Potockių rūmai Lvoje*, arch. Louis de Verny, 1888-1890, Russianname fotografija, 2007, in: „The Potocki Palace in [Lviv](#)“, in: *Wikipedia*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-27], http://en.wikipedia.org/wiki/Potocki_Palace,_Lviv.

11. *Lancuto dvaro teatras*, XVIII a. pab., Martinos Novozemskos fotografija, 2009, in: Jarosław Komorowski, „Teatr na zamku w Łańcucie“, in: *Theater Architecture*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-27], <http://www.theatre-architecture.eu/pl/db/?theatreId=231>.
12. Henryk Rodakowski, *Viščiukų karas*, 1872, drobė, aliejus, 190x265, Varšuvos Nacionalinis muziejus, Maciejaus Szczepańczyko fotografija.
13. *Lvovo miesto teatras*, arch. Zygmunt Gorgolewski, 1897, atvirukas, iki 1918 m., išleido: Eckknick und Papierabriß rechte obere Ecke, privati kolekcija Vokietijoje, in: *Delcampe*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-28], <http://www.delcampe.net/page/item/id.133084331,var.Polen-Lwow-Lemberg-Teatr-miejski-Theatergebaude-FELDPOST,language.E.html>.
14. Camille Brion, *Klementina Tiškevičienė iš Potockių*, fotografija, apie 1880, Marselis, Januszo Przewłockio rinkinys (Varšuva), in: *Wokół pałacu i dworu: Z kolekcji Janusza Przewłockiego*, Warszawa: Karta, 2009, p. 33.
15. Hans Makart, *Karolio V įžengimas į Antverpeną*, 1878, drobė, aliejus, Hamburgo Kunsthalle, Brian Shapiro nuotrauka, 2004.
16. Hans Makart, *Klementina Potockytė*, kartonas, aliejus, apie 1875, 45,7x28,7, dab. vieta nežinoma, fotografuota apie 1929, ČDMA, in: Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio muziejus, 2008, p. 316.
17. Johann Knizek, *Austrijos kronprincas Rudolfas*, fotografija, 1877, Austrijos Nacionalinė Biblioteka, in: „Bildarchiv Austria“, in: *Österreichische Nationalbibliothek*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-28], http://www.bildarchivaustria.at/Pages/ImageDetail.aspx?p_iBildID=10554390.
18. Josef Albert, *Austrijos kronprincesė Gizela*, fotografija, XIX a. II p., Austrijos Nacionalinė biblioteka, in: „Bildarchiv Austria“, in: *Österreichische Nationalbibliothek*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-28], http://www.bildarchivaustria.at/Pages/ImageDetail.aspx?p_iBildID=8024746.
19. Nežinomas Paryžiaus tapytojas, *Jonas Leonas Tiškevičius*, drobė, aliejus, 1877, dab. vieta nežinoma, A. Kapčiaus nuotrauka, ČDMA, in: Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio muziejus, 2008, p. 98.
20. *Karslbado gydomasis kurortas*, 1901, atvirukas, privati autorės kolekcija.
21. *Klementinos Potockytės ir Jono Leono Tiškevičiaus santuokos liudijimas*, Lvovas, 1878, in: LMAVB RS, f. f. 20-5869, l. 1.
22. *Monte Karlo kazino*, arch. Charles Garnier, 1863, atvirukas, apie 1926 m., privati autorės kolekcija.

23. *Šokiai Monte Carlo kazino*, atvirukas, 1912, privati autorės kolekcija.
24. *Nicos promenada*, atvirukas, apie 1919, išleido: Selecta, privati autorės kolekcija.
25. Édouard Manet, *Longchamp lenktynės*, drobė, aliejus, 1867, 43,9x84,5, dab. originalo vieta nežinoma, in: „Édouard Manet“, in: *Art in the picture*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-25], http://www.artinthepicture.com/paintings/Edouard_Manet/Races-at-Longchamp/.
26. *K. Tiškevičienės rūmai*, arch. Kiprijonas Maciulevičius, 1884-1888 m., atvirukas, apie 1916 m., privati autorės kolekcija.
27. Alfredas Romeris, *Grafienė Klementina Tiškevičienė*, popierius, tušas, XIX a. 9 deš., in: LMAVB RS, f. 320-998, Alfredo Romerio šaržų albumas, Vilnius, 1859-1880 m. (didžiaja dalimi), pav. 25.
28. *Gyvasis paveikslas „Menuetas pas karalių Stanislovą Augustą“ Krokuvoje*, fotografija, 1909, Januszo Przewłockio rinkinys (Varšuva), in: *Wokół pałacu i dworu: Z kolekcji Janusza Przewłockiego*, Warszawa: Karta, 2009, p. 120.
29. Stanislovas Bohušas-Siesčencevičius, *Kabaretas „Ach“*, 1911, dab. originalo vieta nežinoma, in: Laučkaitė Laima, *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 175.
30. *Varšuvos dailės mokyklos mokinių paroda K. Tiškevičienės rūmuose*, fotografija, 1907, in: Laučkaitė Laima, *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 33.
31. Vladislovas Leščinskis, *Vilniaus meno ir mokslo muziejaus interjeras*, popierius, tušas, 1914, 30,7x48, in: LMAVB RS, f 320-1485.
32. *Lenkų teatras Poguliankoje*, arch. Vaclovas Michnevičius ir Aleksandras Parčevskis, 1912-1913, atvirukas, XX a. I p., išleido: Salon Malarzy Polskich „Akropol“ (Krokuvoje), Jurgio Giedraičio Universiteto Bialostoke biblioteka.
33. *Vaizdas į pilį pro K. Tiškevičienės rūmų kolonadą*, fotografija, XX a. vid., in: LMAVB, Fg1-1194/1.
34. *Vaizdas į Nerį nuo pilies kalno*, atvirukas, apie 1916 m., privati kolekcija Vokietijoje, in: *Delcampe*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-27], http://www.delcampe.net/page/item/id,170692722,var_AK-Wilna-Blick-auf-mit-Wiljaflus-gelaufen-Feldpost-1916,language,E.html.
35. Janas Bulhakas, *K. Tiškevičienės rūmai*, fotografija, XX a. pr., LMAVB, in: Sigita Narbutas, „Istorija“, in: *Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-25], <http://www.mab.lt/lt/apie-biblioteka/istorija>.

36. *Aukštesnioji Vilniaus technikos mokykla*, atvirukas, XX a. pr., in: *Delcampe*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-28], <http://postcards.delcampe.net/page/item/id,151045234,var,Lithuania-Wilna-Technische-Hochschule,language,E.html>
37. Juozapas Čechovičius, *K. Tiškevičienės rūmų statyba*, fotografija, 1885 m. lapkritis, in: LMAVB, Fg 1-1652/2.
38. Juozapas Čechovičius, *K. Tiškevičienės rūmų fragmentas statybų metu*, fotografija, 1885 m. lapkritis, in: LMAVB, Fg 1-1652/1.
39. Juozapas Čechovičius, *K. Tiškevičienės rūmų statyba*, fotografija, 1885 m. gegužė, in: LMAVB, S Fg – 56.
40. Juozapas Čechovičius, *K. Tiškevičienės rūmų statyba*, fragmentas, fotografija, 1885 m. gegužė, in: LMAVB, S Fg – 56.
41. *Merkurijus*, K. Maciulevičiaus projekto detalė, 1883, in: LVIA, f. f. 938, ap. 4, b. 867, l. 3.
42. *Upių dievybė*, K. Maciulevičiaus projekto detalė, 1883, in: LVIA, f. f. 938, ap. 4, b. 867, l. 3
43. Giambologna, *Merkurijus su kaducėjumi*, bronzos, apie 1565, Bargello muziejus Florencijoje, atvirukas pagal Brogi nuotrauką.
44. Giambologna, *Neptūnas*, bronzos, 1565, Neptūno fontano Bolonijoje detalė.
45. Giambologna, *Upės dievas*, terakota, apie 1580, Viktorijos ir Alberto muziejus Londone.
46. Étienne Le Hongre, Balthasar Keller, *Marna*, bronzos, 1685-1689, Versalio parkas, autorės nuotrauka, 2012.
47. Pierre Legros, Balthasar Keller, *Nimfa ir jaunas tritonas*, bronzos, 1685-1688, Versalio parkas, autorės nuotrauka, 2012.
48. *Eufrato najadė*, mozaika, I-II a. po Kr., Gaziantepo Muziejus Turkijoje.
49. *Merkurijus*, pagal Giambolognos „Merkurijus su kaducėjumi“, bronzos, Gumniskų dvaras Tarnove (Lenkija).
50. *Merkurijus*, XVIII a. pab., Vilanovo rūmai (Lenkija).
51. Juliusz Kossak, *Eustachijus Sanguška žirgyne*, popierius, akvarelė, 1872, 55x83,5, ČDM, A. Kapčiaus nuotrauka.
52. Juliusz Kossak, *Vladislovas Jeronimas Sanguška mūšyje ties Ostrolenka*, popierius, akvarelė, 73x57,5, ČDM, A. Kapčiaus nuotrauka.
53. Juliusz Kossak, *Eustacijus Erazmas Sanguška*, popierius, akvarelė, 73x57,5, ČDM, A. Kapčiaus nuotrauka.
54. Lipót Horovitz, *Marija Klementina Sanguškaitė Potocka*, drobė, aliejus, 1894, 77x61 (arba 79x63), dab. originalo vieta nežinoma, nuotrauka saugoma ČDMA.

55. Lipót Horovitz, *Alfredas Juozapas Potockis*, kartonas, aliejus, 1891, 47x37, ČDM, A. Kapčiaus nuotrauka.
56. Pranas Griušys, *Filippo Aronso 1857 m. tapyto Marijos Radvilaitės Tiškevičienės kopija*, BKM.
57. Teodor Axentowicz, *Romanas Potockis*, drobė, aliejus, 60x46, XIX a. pab., dab. originalo vieta nežinoma, nuotrauka saugoma ČDMA.
58. Nežinomas tapytojas, *Stanilovas Feliksas Potockis*, drobė, aliejus, XVIII a. pab.-XIX a., 67x53, ČDM, A. Kapčiaus nuotrauka.
59. Peter Paul Rubens, *Nukryžiuotasis*, medis, aliejus, XVII a. pr., 107x76, ČDM, A. Kapčiaus nuotrauka.
60. Albertas Žametas, *Gorodoko rūmų interjeras*, drobė, aliejus, 1872, 70x104, ČDM, A. Kapčiaus nuotrauka.
61. Adomas Kliučinskis, *Grafas Alfredas Tiškevičius*, apie 1921, dab. originalo vieta nežinoma, in: Janina Markevičaitė, Liudas Gira, Adomas Kliučinskis, *Lietuvos albumas*, Kaunas/Berlin: Otto Elsner, 1921 m.
62. Iš eilės: Thomas Gauguin, Francis Wheatley, *Ropės ir morkos!*, popierius, punktavimas, spalvinimas, 1793-1799, 34,3x27,8, dab. originalo vieta nežinoma; A. Cardon, Francis Wheatley, *Apvalios ir gražios, tik penki pensai už svarą!*, popierius, punktavimas, splavinimas, 1793-1799, 35,7x27,9, dab. originalo vieta nežinoma, in: *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz : Tableaux anciens, objets d'Art et d'Ameublement*, Paris: Imp. Georges Petit, 1922, il. 3, tarp p. 6 ir 7.
63. John Russell, *Ponia Jackson*, kartonas (?), pastelė, XVIII a. pab.-XIX a. pr., 60x43, dab. originalo vieta nežinoma, in: *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz*, il. 7, tarp p. 8 ir 9.
64. John Russell, *Mergina su šuniuku*, kartonas (?), pastelė, XVIII a. pab.-XIX a. pr., 60x45, dab. originalo vieta nežinoma, in: *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz*, il. 8, tarp p. 10 ir 11.
65. François Boucher, *Užklupta sodininkė*, drobė, aliejus, XVIII a. I p., 81x64, dab. originalo vieta nežinoma, in: *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz*, il. 10, tarp p. 12 ir 13.
66. Jean Auguste Henri Leys, *Skaitymas prie židinio*, medis, aliejus, 1848, 91x75, dab. originalo vieta nežinoma, in: *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz*, il. 15, tarp p. 14 ir 15.
67. Constant Troyon, *Kaimenės saugotojai*, medis, aliejus, XIX a., 24x35, dab. originalo vieta nežinoma, in: *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz*, il. 17, tarp p. 16 ir 17.

68. Nuo viršaus: *Stalinis laikrodis*, bronzos, baltas ir juodas marmuras, XVIII a. II p., 62x49, dab. originalo vieta nežinoma; *Židinio malkų pasparai*, bronzos, cizeliavimas, auksavimas, XVIII a. II p., 39x38, dab. originalo vieta nežinoma, in: *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz*, il. 28, 29, tarp p. 20 ir 21.
69. *Gobelenai*, Gobelinų manufaktūra Paryžiuje, XIX a. pr., 205x85, dab. originalų vieta nežinoma, in: *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz*, il. 88, tarp p. 30 ir 31.
70. Nuo viršaus: *Sietynas*, bronzos, auksavimas; krištolas, šlifavimas; stiklas, XVIII a. pab., dab. originalo vieta nežinoma; *Stalėlis*, medis, marmuras, varis, XVIII a. II p., 74x67, dab. originalo vieta nežinoma, in: *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz*, il. 37, 68, tarp p. 22 ir 23.
71. *Fotelis, beržerė, kanapa*, medis, dažymas; juostuotas brokatas, XVIII a. II p., 172 (kanapos plotis), 60 (fotelio plotis), dab. originalo vieta nežinoma, in: *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz*, il. 45, tarp p. 24 ir 25.
72. Iš kairės: *Fotelis*, medis, dažymas; lampa, XVIII a. II p., 63 (plotis); *Beržerė*, medis, auksavimas; apmušalas (nežinoma), XVIII a. vid., 72 (plotis), *Fotelis*, Claude Chevigny ir Philippe de la Salle dirbtuvės, medis, auksavimas; brokatinis satinas, 62 (plotis); dab. originalų vieta nežinoma, in: *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz*, il. 48, 44, 51, tarp p. 24 ir 25.
73. *Knygų spinta*, medis, XVIII a. II-III deš., 80 (aukštis), dab. originalo vieta nežinoma, in: *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz*, il. 78, tarp p. 30 ir 31.
74. Iš kairės: *Židinio ekranas*, George Jacobs dirbtuvė ir Karališkoji Obiuzono manufaktūra, XVIII a. II p., 110x70; *Geridonas*, medis, auksavimas, baltas marmuras, XVIII a. p., 130x50; *Židinio ekranas*, Martin Carlin dirbtuvė, medis, bronzos, auksavimas, inkrustavimas, raudonas muaras, XVIII a. II p., 105x62, dab. originalų vieta nežinoma, in: *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz*, il. 76, 81, 67, tarp p. 27 ir 28.
75. Stanisławas Miecznikowskis, *Direktorijos buto Eustachijaus ir Emilijos bibliotekoje projekto eskizas*, XX a. III deš., LMAVB RS, f. 75-26/1, l. 11.
76. Jan Bułhak, *Skaitykla, buv. K. Tiškevičienės rūmų pokylių salė*, atvirukas, 1935, išleido: Grafika (Vilniuje), in: LMAVB RS, Atv 103/1060 a, nr. 18.
77. Jan Bułhak, *Masonikos kambarys Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekoje*, atvirukas, 1935, išleido: Grafika (Vilniuje), in: LMAVB RS, Atv 103/1063 b, nr. 17.
78. Jan Bułhak, *Direktorijos kabinetas Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekoje*, atvirukas, XX a. 1935, išleido: Grafika (Vilniuje), in: LMAVB RS, Atv 103/1065 a, nr. 11.

79. Jan Bułhak, *Fundatoriaus salė Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekoje*, atvirukas, XX a. 1935, išleido: Grafika (Vilniuje), in: LMAVB RS, Atv 103/1065, nr. 14.
80. Jan Bułhak, *Vilniaus ikonografijos muziejus Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekoje*, atvirukas, 1935, išleido: Grafika (Vilniuje), in: LMAVB RS, Atv 103/1062, nr. 13.
81. Jan Bułhak, *Laiptinė Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekoje*, atvirukas, 1935, išleido: Grafika (Vilniuje), in: LMAVB RS, Atv 103/1064, nr. 6.

VIII. Literatūros ir šaltinių sąrašas

Šaltiniai

1. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 2190, mf. A. 71709, Julijos Branickos laišakai tėvui Alfredui Juozapui Potockiui, 1868 m.–XIX a. 9 deš.
2. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 2646, mf. A. 72160, Jono Leono Tiškevičiaus laišakai uošviui Alfredui Juozapui Potockiui.
3. AGAD, APŁ, t. 1, nr. zesp. 350, sygn. 2647, mf. A. 72161, Klementinos Tiškevičienės laišakai tėvui Alfredui Juozapui Potockiui, 1867–XIX a. 9 deš.
4. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 2648, mf. A. 72162, Marijos Tiškevičienės laišakai Alfredui Potockiui.
5. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 2713, mf. A. 72227, Julijos Branickos laišakai motinai Marijai Klementinai Potockai, XIX a. II p.–1903m.
6. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 2714, mf. A. 72228, Julijos Branickos laišakai motinai Marijai Klementinai Potockai (II dalis), XIX a. II p.–1903 m.
7. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 2879, mf. A. 72333, Klementinos Tiškevičienės laišakai motinai Marijai Klementinai Potockai. XIX a. II p.–1903 m.
8. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 2880, mf. A. 72394, Klementinos Tiškevičiūtės (Jono Leono Tiškevičiaus ir Klementinos Potockytės dukters) laišakai senelei Marijai Klementinai Potockai. XIX a. pab.
9. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 2917, mf. A. 72431, Julijos Branickos laišakai seseriai Klementinai Tiškevičienei, XIX a. II p.–XX. 2 deš.
10. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 2918, mf. A. 72432, Romano Potockio laišakai seseriai Klementinai Tiškevičienei, 1878 m.–XX a. 2 deš.
11. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 2920, mf. A. 72434, Elžbietos Potockos laišakai vyrui Juozapui Potockiui, XIX a. II p.- XX a. I p.
12. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 2921, mf. A. 72435, Klementinos Tiškevičienės laišakai broliui Juozapui Potockiui, XIX a. II p.–XX a. 2 deš.
13. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 2946, mf. A. 72460, Julijos Branickos laišakai broliui Romanui Potockiui, XIX a. II p. – XX a. I p.
14. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 3164, mf. A. 72678, Jono Leono Tiškevičiaus laišakai Romanui Potockiui.

15. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 3165, mf. A. 72679, Klementinos Tiškevičienės laiškai broliui Romanui Potockiui, XX a. I p.
16. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 3388, mf. A. 72902, Jono Leono Tiškevičiaus laiškai Elžbietai Potockai.
17. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 3389, mf. A. 72903, Klementinos Tiškevičienės laiškai brolienei Elžbietai Potockai. XX a. I p.
18. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 3764, mf. A. 73277, Klementinos Tiškevičienės laiškai Tadeušui Henzlai, XIX a. II p.
19. AGAD, APŁ, t. 1, zesp. 350, sygn. 3948, mf. A. 7461, Klementinos Tiškevičienės laiškai ūkvedžiui Franciszekui Szczerbickiui, XIX a. II p.
20. BNW ZR, akc. 10114, t. 8, 13, Potocka z Tyszkiewiczów Zofia, *Teki rodzinne: Tyszkiewiczowie, Potoccy, Lubomirscy, Zamoyscy*.
21. LMAVB RS, f. 20-5625, Klementinos Potockytės krikšto metrikos, Lvovas, 1856 m.
22. LMAVB RS, f. 20-5869, Jono Tiškevičiaus ir Klementinos Potockytės santuokos liudijimas, Lvovas, 1878 m.
23. LMAVB RS, f. 31 – 117, Darbų vykdytojas Baltuševičius praneša Jonui Leonui Tiškevičiui apie rūmų Vilniuje statybas ir cirko prie Katedros gaisrą, Vilnius, 1886 05 14.
24. LMAVB RS, f. 31-1100, raštas, kuriuo Klementina Tiškevičienė priimama į Lvovo muzikinę draugiją, Lvovas.
25. LMAVB RS, f. 31 – 1120, Biržų ekonomijos oficialistas Klodt rašo Jonui Leonui Tiškevičiui apie Vilniaus rūmų statybą, apie spirito varyklą ir kt., Vilnius, [sunkiai įskaitomas raštas].
26. LMAVB RS, f. 75-26, Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos ūkio reikalų dokumentai, XX a. I p.
27. LMAVB RS, f. 75-34, grafų Tiškevičių bibliotekų inventorių, [s.l.], XIX a. – 1939 m.
28. LMAVB RS, f. 75-251, Vilniaus meno ir mokslo draugijos apsilankiusių parašų knyga, Vilnius, 1907-1914.
29. LMAVB RS, f. 106 – 354, įvairių dokumentų, liečiančių grafo Alfredo Tiškevičiaus turto Vilniuje reikalus, rinkinys (l. 3, 1884 01 24 sklypo prie Neries upės pirkimo (1883 12 05) akto patvirtinimas; l. 17-18, turto, kurį 1924 m. iš grafo Alfredo Tiškevičiaus nusipirko jo svainis Leonas Vladislovas Mikalojus Radvila, inventorių; l. 8, Jono Leono Tiškevičiaus mirties pažyma, l. 48-51, kai kurių rūmuose prie Neries buvusių paveikslų sąrašas, l. 40-41, knygų meno tema sąrašas iš rūmų bibliotekos ir pan.), XIX a. II p. – XX a. 3 deš.

30. LMAVB RS, f. 229-349, nerealizuotas Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos projektas, Vilnius, 1913.
31. LMAVB RS, f. 229-349 (Da 108), Lenkų teatro Vilniuje projektas [nerealizuotas], Vilnius, 1910-1911 m.
32. LMAVB RS, f. 320-998, Alfredo Romerio šaržų albumas, Vilnius, 1859-1880 m.(didžiąja dalimi).
33. LVIA, f. 716, ap. 3, b. 1218, sąskaitos buto Vilniuje įrengimui, kilimų įsigijimui, Vilnius, 1882.
34. LVIA, f. 938, ap. 4, b. 867, K. Tiškevičienės rūmų prie Neries statybų leidimai ir arch. Kiprijono Maciulevičiaus sukurtas projektas, Vilnius, 1883-1884.
35. *Moters socialinio vaidmens konstravimas viešajame diskurse XIXa. vidurio-XX a. pradžios Lietuvoje* : daktaro disertacija : humanitariniai mokslai, istorija (05 H). - 2009. - 167, [1] p. - Miknytė, Jurga.

Interneto ištekliai:

1. Bańburski Kazimierz, „Chłód Mayerlingu”, in: *Muzeum Tarnow*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-20], www.muzeum.tarnow.pl/wydawnictwa/czytelnia/artykuly/mayerling.htm.
2. Komorowski Jarosław, „Teatr na zamku w Łańcucie“, in: *Theater Architecture*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-27], <http://www.theatre-architecture.eu/pl/db/?theatreId=231>.
3. „Le Chateau d’Avignon en Camargue“, in: *Avignon et Provence*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-26], http://www.avignon-et-provence.com/tourism-camargue/chateau-d-avignon/chateau-d-avignon.htm#.T7_2d9WrNAE.
4. Mačiulienė Jūratė, „Kai Vilnius dairėsi į Paryžių, moterys traukė į kavines“, in: *Lietuvos žinios*, [interaktyvus], 2011 02 01, [žiūrėta 2012-05-08], <http://www.lzinios.lt/Lietuvoje/Kai-Vilnius-dairesi-i-Paryziu-moterys-trauke-i-kavines>.
5. Miknytė Jurga, „Moterų kritika Lietuvoje XIX a. pab.-XX a. pr.“, in: *Klėja*, [interaktyvus], nr. 8, [žiūrėta 2012-05-27], http://www.lsc.vu.lt/assets/leidiniai/index3c4c.html?show_content_id=615.
6. Miłosz Czesław, „City Without a Name“, in: *Poetry Foundation*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-25], <http://www.poetryfoundation.org/archive/poem.html?id=179943>.

7. Narbutas Sigitas, „Istorija: Bibliotekos kūrimas, 1912-1931 metai“, in: *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-20], <http://www.mab.lt/lt/apie-biblioteka/istorija>.
8. „Order of the Starry Cross“, in: *Wikipedia*, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-05-25], http://en.wikipedia.org/wiki/Order_of_the_Starry_Cross.
9. Pawlikowski Michał K., „Wojna i sezon: Duch starego Wilna“, in: *Nasz Czas*, [interaktyvus], 2007, nr. 2 (696), [žiūrėta 2012-05-25], <http://www.pogon.lt/702/czas1.html>.

Literatūra

1. *XX a. pradžios Vilnius: Modernėjančios kultūros židinys. Dailės istorijos studijos*. t. 1, sudarė Laima Laučkaitė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004.
2. Adomonis T., „XIX a. antrosios pusės Lietuvos architektūra ir dailė“, in: *Menotyra*, III, 1971, p. 85-116.
3. Aleksandravičius Egidijus, Kulakauskas Antanas, *Carų valdžioje: Lietuva XIX amžiuje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
4. Aleksandravičius Egidijus, *XIX amžiaus profiliai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993.
5. Aškaitis P., „Prie emancipacijos moteriškių“, in: *Varpas*, 1895, nr. 2, p. 33-35.
6. „A Travers Paris“, in: *La Figaro*, 1889, nr. 242, p. 1.
7. Barwiński E., „Muzeum nauki i sztuki w Wilnie“, in: *Kwartalnik historyczny*, Lwow, 1907, p. 742-743.
8. Berenis Vytautas, „Apie Lietuvą Rusijos Imperijos glėby“, in: *Kultūros barai*, 1996, nr. 12, p. 70-73.
9. Berenis Vytautas, „Bajoriškosios etnopolitinės tradicijos sunaikinimas“, in: *Metai*, 1996, nr. 4, p. 109-116.
10. Brensztejn Michał, *Informator o towarzystwach: Naukowych, oświatowych, artystyczno-popularnych, filantropijnych, wzajemnej pomocy, sportowych i klubacj na Litwie i Rusi Białej*, Wilno: Druk Józefa Zawadzkiego w Wilnie, 1914.
11. Brensztejn Michał, „Zbiory prywatne w gubernji kowieńskiej“, in: *Kurjer Litewski*, 1906, nr. 232-233.
12. Chłędowski Kazimierz, *Pamiętniki: Galicja (1843-1880)*, t. 1, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1957.

13. Chłędowski Kazimierz, *Pamiętniki: Wiedeń (1881-1901)*, t. 2, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1957.
14. Cholewianka-Kruszyńska Aldona, *Pani Alfredowa: Maria z Sanguszków Potocka z Łańcuta*, Warszawa: Twój styl, 1998.
15. *Crown Prince Rudolf and Mary Vetsera (Mayerling)*, (ser. Royal Romances: The Love Affairs that shaped History), London: Marchall Cavendish Partworks Ltd., 1990.
16. Chwalewik Edward, *Zbiory Polskie: Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, Warszawa, 1916 m.
17. *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz: Tableaux anciens, objets d'Art et d'Ameublement*, Paris: Imp. Georges Petit, 1922.
18. Čaplinskas Antanas Rimvydas, *Vilniaus istorija: Legendos ir tikrovė*, Vilnius: Charibdė, 2010.
19. Dermenjian Geneviève, Jami Irène, Rouquier Annie, Thébaud Françoise, *La place des femmes dans l'histoire: Une histoire mixte*, Paris: Belin, 2010.
20. „Deuil“, in: *La Figaro*, 1921 06 08, nr. 159, p. 2 [Klementinos Tiškevičienės nekrologas].
21. *Lietuvos istorija*, t. 8: *Devynioliktas amžius: Visuomenė ir valdžia*, Vilnius: Baltos lankos, 2011.
22. Elshtain Jean Bethke, *Vyro viešumas, moters privatumas: Moterys socialinėse ir politinėse teorijose*, Vilnius: Pradai, 2002.
23. *Europos idėja Lietuvoje: Istorija ir dabartis*, sudarytojas Darius Staliūnas, Vilnius: LII I-kla, 2002.
24. „Festiwal-bazar“, in: *Kurjer Litewski*, 1910, nr. 37, p. 2.
25. Galaunė Paulius, *Likimo duota: Muziejninko novelės*, sudarytoja Zita Žemaitytė, Kaunas: Varpas, 1998.
26. Girininkienė V., Paulauskas A., *Vilniaus Bernardinų kapinės*, Vilnius: Mintis, 1994.
27. Gizbert-Studnicki Waclaw, *Wilno: Przewodnik ilustrowany po mieście i okolicach z planem miasta i dodatkami*, Wilno: nakł. Tow. Miłośników Wilna, 1910.
28. Gorczak Bronisław, *Monografia XX. Sanguszków oraz innych potomków Lubarta-Fedora Olgerdowicza X. Ratneńskiego*, nakł. X. Romana Sanguszka, 1906.
29. „Grafo Tiškevičiaus paveikslai“, in: *Rytas*, 1929, nr. 50, p. 3.
30. *Imperinis Vilnius (1795-1918): Kultūros riboženkliai ir vietinės tapatybės*, sudarytoja hum. m. dr. Alma Lapinskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
31. Juozapavičius P., „Iš pirmojo Kauno miesto muziejaus istorijos“, in: *Muziejai ir paminklai*, 1968, nr. 5, p. 19-23.

32. Jurėnienė Virginija, *Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje–XX amžiaus pirmojoje pusėje*, Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2006.
33. K. W., „Przegląd literatury krajowej“, in: *Gazeta Warszawska*, 1869, nr. 226-229.
34. Kaczkowski Zygmunt, *Kobieta w Polsce: Studium historyczno-obyczajowe*, t. 2, Petersburg: Nakładem księgarni Kazimierza Grendyszyńskiego, 1895.
35. „Komisja szacowania obrazów hr. Tyszkiewicza“, in: *Dzień Kowieński*, 1926, nr. 246, p. 3.
36. Korwin-Milewski Hipolit, *Siedmdziesiąt lat wspomnień: 1855-1925*, Warszawa: Gryf, 1993.
37. Kozłowska Mirosława, „Lenkų teatras Vilniuje vadovaujant (1906–1910) Nunai Młodziejowskai-Szczurkiewiczowai“, in: *Menotyra*, 2005, nr. 4, p. 21-26.
38. Laučkaitė Laima, „Privačios meno kolekcijos XIX a. pabaigoje-XX a. pradžioje Vilniuje“, in: *Menotyra*, nr. 1, Vilnius: ACADEMIA, 1999, p. 27-35.
39. Laučkaitė Laima, *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002.
40. Laučkaitė Laima, „Vilniaus šventės ir pramogos prieš Pirmąją Pasaulinę karą“, in: *Naujasis Židinys*, Vilnius: Aidai, 2008, nr. 11-12, p. 468-474.
41. *Lietuvos architektūros istorija*, t. 3: *Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918 m.*, Vilnius: Savastis, 2000.
42. Lukšionytė-Tolvaišienė Nijolė, *Istorizmas ir modernas Vilniaus architektūroje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2000.
43. Łoza Stanisław, *Słownik architektów i budowniczych Polaków oraz cudzoziemców w Polsce pracujących*, Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego, Instytut Popierania Nauki, 1930.
44. Lukšionytė-Tolvaišienė Nijolė, „Vilniaus architektai (1850-1914)“, in: *Europos dailė. Lietuviškieji variantai*, Vilnius: Leidybos centras, 1994, p. 227-267.
45. Macienė Vilija, Tranyzas Antanas, „Kultūrinė ir švietėjiška grafų Tiškevičių veikla Vakarų Lietuvoje“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, V, sudarytoja Ona Mažeikienė, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 194-204.
46. Marcinkevičienė Dalia, *Vedusiųjų visuomenė: Santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje–XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Vaga, 1999.
47. Meysztowicz Waleryan, *Pašnekesiai apie laikus ir žmones*, Vilnius: Aidai, 2004.
48. Mulevičiūtė Jolita, „Dailės kūrinių pirkėjai ir kolekcininkai tarpukario Lietuvoje“, in: *Menotyra*, nr. 1, 1999, p. 36-44.
49. Mulevičiūtė Jolita, „Keliantis žmogus XIX a. II pusės Lietuvoje“, in: *Menotyra*, 2003, nr. 2, p. 39-44.

50. Mulevičiūtė Jolita, „Moderniojo amatininko idėja pobaudžiavinėje Lietuvoje“, in: *Lietuvos menas permainų laikais*, (ser. Kultūrologija 9), Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002, p. 226-252.
51. „Ofiary pieniažne“, in: *Kurjer Litewski*, 1906, nr. 24, p. 4.
52. *Darbai ir dienos: XIX amžiaus akiračiai*, t. 28, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto leidykla, 2001.
53. Pivoras Saulius, „Bajoriškojo Vilniaus daugiakultūriškumas ir tolerancijos problema“, in: *Kultūros barai*, nr. 5, 2002, p. 81-86.
54. Romanowski Andrzej, *Młoda polska wileńska*, Kraków: 1999.
55. Rosco-Bogdanowicz Marian, *Wspomnienia*, t. 1, Kraków: Wydawnictwo literackie, 1959.
56. Sirutavičius Vladas, „Laisvalaikis XIX a. Lietuvos kultūroje“, in: *Praeities baruose*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1999, p. 225-234.
57. Snitkuvienė Aldona, *Biržų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio muziejus, 2008.
58. Snitkuvienė Aldona, „Gobelenai Tiškevičių kolekcijoje“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1996, nr. 11, p. 6-7, 28.
59. „Sport“, in: *La Figaro*, 1887 11 02, [be nr.], p.6.
60. Šabasevičius Helmutas, „Gyvieji paveikslai ir XIX a. Lietuvos kultūros ypatybės“, in: *Kultūros istorijos tyrinėjimai*, t. 5, Vilnius, 1999, p. 308-335.
61. Širkaitė Jolanta, „XIX a. Lietuvos dvariškių menai ir pramogos“, in: *Menotyra*, 2003, nr. 2, p. 32-38.
62. Širkaitė Jolanta, „Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir jos muziejaus rinkiniai“, in: *Kultūros istorijos tyrinėjimai*, t. 5, Vilnius, 1999, p. 336-361.
63. Širkaitė Jolanta, „Vladislovas Tiškevičius – kolekcionierius bei Vilniaus mokslo ir meno muziejaus kūrėjas“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1991, nr. 11., p. 12-14.
64. Širkaitė Jolanta, „Dailės mecenatystė Lietuvoje XIX a. antroje pusėje-XX a. pradžioje“, in: *Lietuvos kultūros tyrinėjimai*, t. 1, Vilnius, 1995, p. 217-269.
65. Širkaitė Jolanta, *Dailininkė Sofija Romerienė (Zofia Romer, 1885-1972)*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.
66. „Tajemnica pałaców ordynatowej Tyszkiewiczowej“, in: *Kurier litewski*, 1913, nr. 215 – 232.
67. „Teatr amatorski“, in: *Gazeta Wileńska*, 1906, nr. 24, p. 3.
68. „Towarzystwo przyjaciół nauk“, in: *Kurjer litewski*, 1913, nr. 232, p. 3.
69. „Tow. Muzeum Nauki i Sztuki a Tow. Przyjaciół Nauk“, in: *Kurjer Krajowy*, 1913, nr. 234, p. 3.

70. Tyszkiewicz hr. Benedykt, *Dumy i dumki czyli prawdziwa powieść*, T. 1-2, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009.
71. Tyszkiewicz hr. Józef, *Tyszkiewicziana: Militaria, bibliografia, numizmatyka, ryciny, zbiory, rezydencje etc. etc. etc.*, t. 1, Poznań: Drukarnia św. Wojciecha, 1903.
72. Umbrasas V., „XX a. pradžios Vilniaus dailininkų organizacijos ir jų veikla (1900-1915)”, in: *Menotyra*, VI, 1976, p. 123-136.
73. Uziębło Lucjan, „Autor Tyszkiewiczianów”, in: *Kurjer litewski*, nr. 35, p. 2-3.
74. Wanat Benignus Józef, *Klasztor Karmelitów Bosych w Berdyczowie na Ukrainie: Studium monograficzne*, Kraków: Wydawn. oo Karmelitów Bosych, 2007.
75. Venclova Tomas, *Vilnius: Asmeninė istorija*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2011.
76. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: Draugijų reikšmė 1900-1945*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
77. *Vilniaus vaizdų atvirukai 1897-1915*, parengė Dalia Keršytė, Vilnius: Lietuvos Nacionalinis muziejus, 2005.
78. „Wystawa malarzy polskich“, in: *Kurjer Litewski*, 1908, nr. 73, p. 2.
79. „Z Tow. Wyścigowego wileńskiego“, in: *Kurjer litewski*, 1906, nr. 106, p. 2.
80. Žilėnas Vincas, „Lietuvos kolekcininkai ir muziejininkai: Liucijonas Uzembļa ir Mykolas Eustachas Brenšteinas“, in: *Kultūros barai*, 1983, nr. 8, p. 63-65.

VIII. Priedų sąrašas:

1. *Sklypas Neries krantinėje*, 1875, sudarė Petras Vitgenšteinas, in: LMAVB RS, f. 106-354, l. 1.
2. *K. Tiškevičienės rūmų prie Neries projektas: II aukšto planas*, arch. Kiprijonas Maciulevičius, 1884, Vilnius, in: LVIA, f. 938, ap. 4, 867, l. 13-14.
3. *K. Tiškevičienės rūmų prie Neries projektas: pagrindinis fasadas*, arch. Kiprijonas Maciulevičius, 1883, Vilnius, in: LVIA, f. 938, ap. 4, 867, l. 3-3a.
4. *Inventorinis sąrašas*, 1925 04 24, in: LMAVB RS, f. 106-354, l. 37.
5. *Radvilos išgytų daiktų inventoriųs* (išverstas į lietuvių kalbą), 1924 01 24, in: LMAVB RS, f. 106-354, l. 17-18.

IX. Sutrumpinimai

Bendrieji sutrumpinimai

a. – amžius.	pranc. – prancūziškai.
angl. – angliškai.	sygn. – sygnatura.
ap. – apyrašas.	rub. – rublis .
arch. – architektas.	šv. – šventas.
buv. – buvęs, buvusi.	Švč. – Švenčiausioji .
d. – diena.	t. – tomas.
dab. – dabartinė.	t.y. – tai yra.
deš. – dešimtmetis.	t. t. – taip toliau.
dr. – daktarė.	ukr. – ukrainietišškai.
f. – fondas.	val. – valanda.
g. – gatvė, gimęs, gimusi.	vengr. – vengriškai.
ibid. – ibidem.	vid. – vidurys.
il. – iliustracija.	vnt. – vienetas.
ks. – ksiądz.	vok. – vokiškai.
kt. – kitas, kita, kiti.	
l. – lapas.	
LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė.	
lenk. – lenkiškai.	
m. – metai.	
mf. – mikrofilmas.	
nr. – numeris.	
nr. zesp. – numer zespołu.	
op. cit. – opere citato.	
p. – puslapis, pusė.	
pab. – pabaiga.	
pan. – panašiai.	
po Kr. – po Kristaus.	
pr. – pradžia.	

Įstaigų pavadinimų sutrumpinimai

AGAD - Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.

APŁ – Archiwum Potockich z Łańcuta.

BKM – Biržų krašto muziejus „Sėla“.

BNW ZR – Biblioteka Narodowa w Warszawie, Zakład Rękopisów.

ČDM – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus Kaune.

ČDMA – Nacionalinio M. Čiurlionio dailės muziejaus archyvas.

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas.

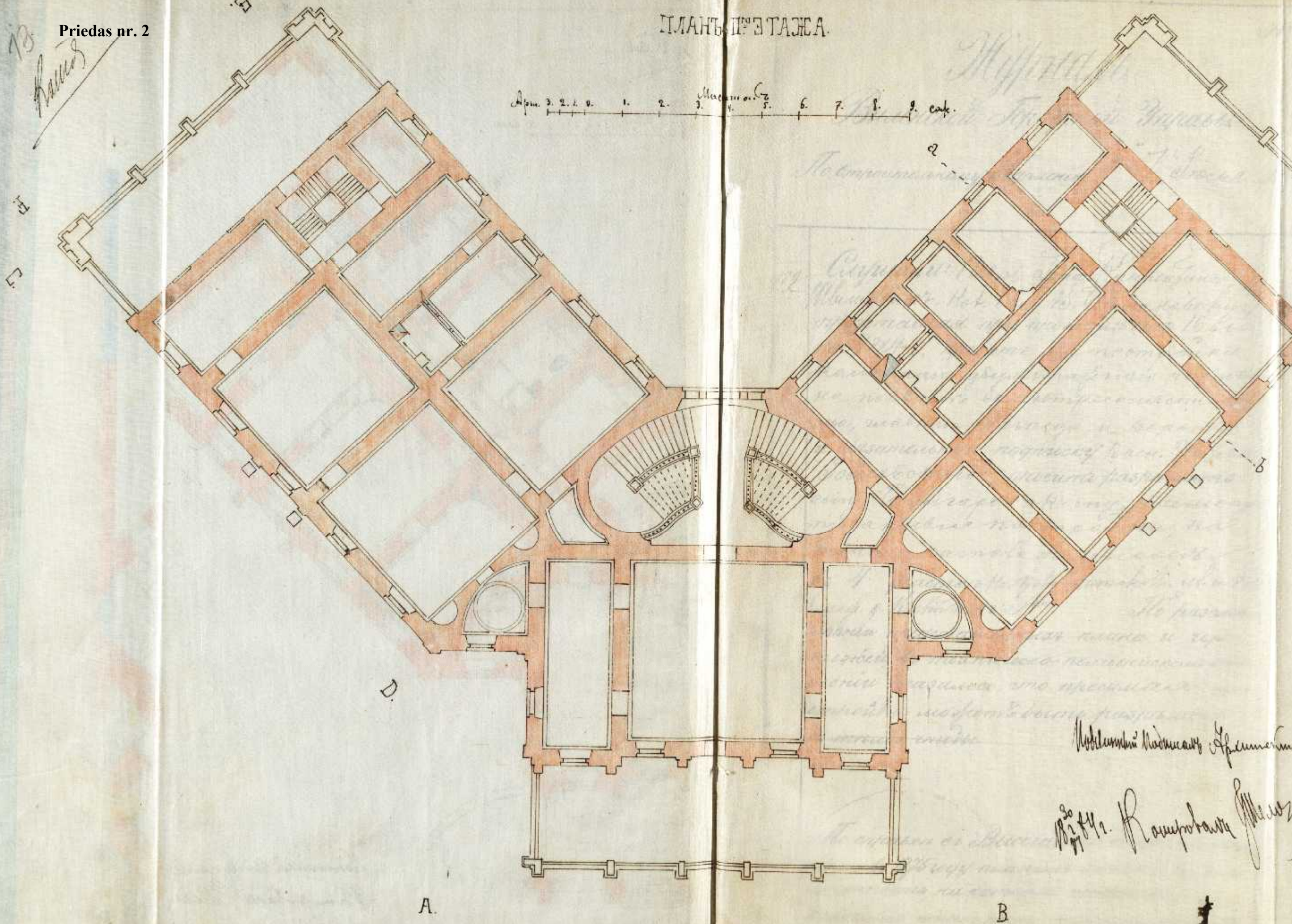
LMAVB – Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.

LMAVB - Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius.

Priedas nr. 2

ПЛАНЪ ПЪРЪТАЖА.

Апр. 3. 2. 1. 0. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. сѣк.

13
Kavins

Мобилизационна Служба
1880 г. Кавинска

A.

B.

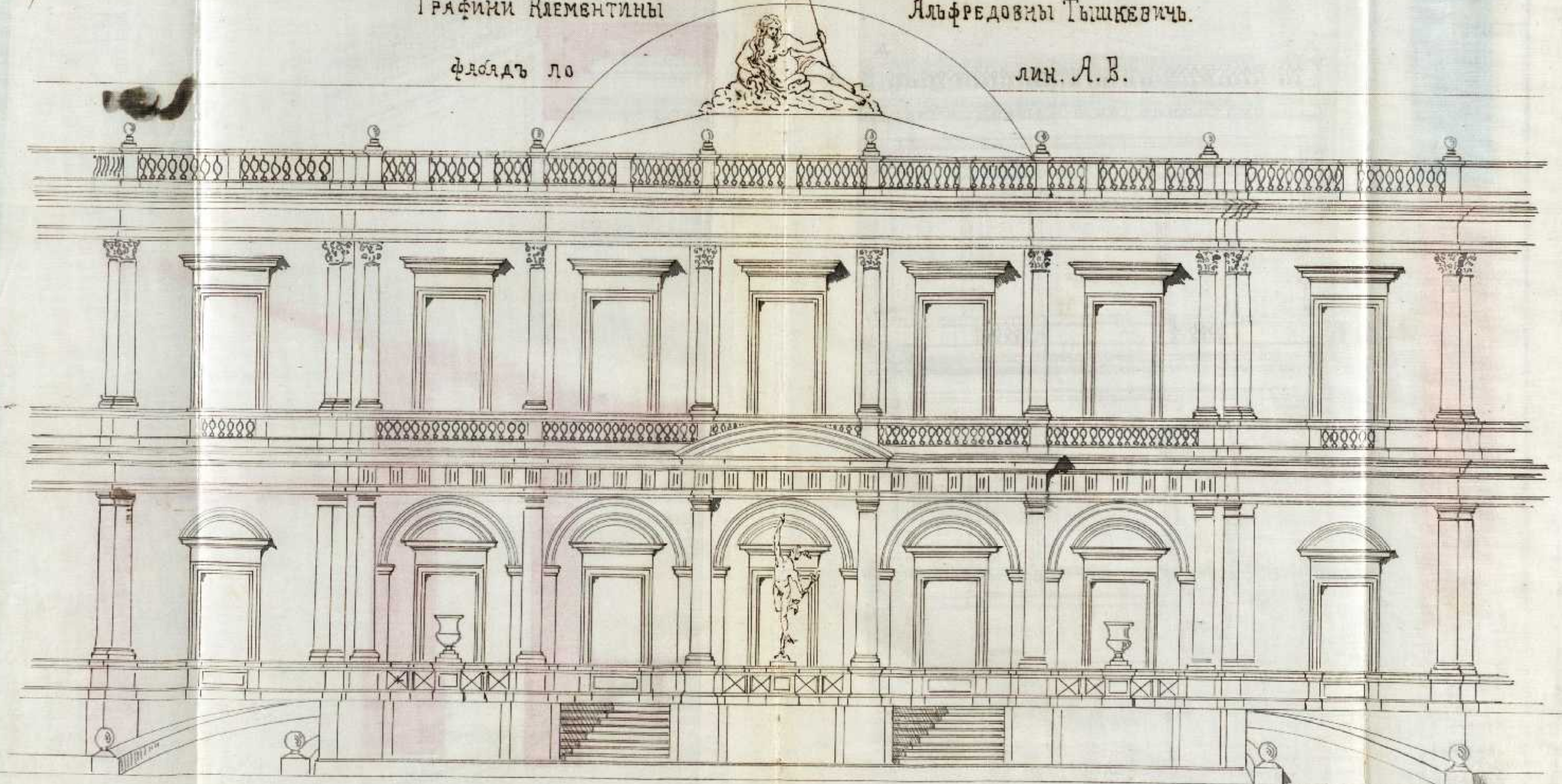
ПРОЕКТЪ

На постройку Каменного 2го Этажного
въ 4^{омъ} участке города Вильны на углу Спаса
Графини Клементины

заказано на подвалы дома съ архитектурой,
Ковальской улицы и набережной реки Вилии
Альфредовны Тышкевичъ.

ФЯОДЪ ЛО

лин. А. В.

Июнъ 3 2 1 0 1 2 3 4 5 сѣч.

Масштабъ

Подписаны Подписано: Архитекторъ Макушевскіи
1881 г. Рауфманъ Шмидъ

4.

F 106-354 37r

Wykaz rzeczy dostarczonych z pałacu na żądanie pana mecenasa Jundziły do mieszkania tegoż:

1. portret pani w dużej złotej ramie.
2. sztychy matki Boskiej Berdyczowskiej w złotych ramach.
1. na jedwabiu (?)
2. Portrety stare hrabiów Tyszkiewiczów.
1. chłopaka z pieskiem.
2. figurki rzeźbione świstych.
1. Obraz pies z papuga.
1. Ołtarzyk machoniowy.
2. tomy pisma świętego.
6. dużych albumów.
10. książek małych oprawionych.
208. książek nieoprawionych.
32. sztychy kolorowane.
2. naśladowanie Jezusa Chrystusa.
1. pamiętnik kwestarza.
5. zamek z fotografjami.
5. fotografji rodzinnych w zamach.
1. duży album.
1. duży portret-fotografja hr. Tyszkiewicza.
1. biust marmurowy hr. Tyszkiewicza.

....

W poprzednim wykazie w rzadi się błąd cyfrowy napisano „38 sztychów kolorowanych” należy czytać:

„32 sztychy kolorowane”.

Wilno 24.4.925.

5.

LMAVB RS, f. 106-354.

17r

Pirkimo-pardavimo sutartis

Vilnius, 1924 m. sausio 11 d. Mes, žemiau pasirašiusieji, Zigmuntas Jundzilas, advokatas, veikiantis grafo Alfredo Tiškevičiaus vardu ir reikalu, galia įgaliojimo, parengto notaro Karolio Hetlingerio 1923 m. gruodžio 23 d. Varšuvoje iš vienos pusės, ir Kazimieras Sviateckis, veikiantis kunigaikščio Leono Vladislovo Mikalojaus Radvilos vardu ir reikalu pagal įgaliojimą, parengtą notaro Karolio Hetlingerio 1923 m. gruodžio 2d. Varšuvoje nr. 4805, iš kitos pusės, sudarėme pirkimo-pardavimo sutartį tolimesnėmis sąlygomis:

Aš, Zigmuntas Jundzilas, man įgaliojimus suteikusio grafo Alfredo Tiškevičiaus vardu pardaviau kunigaikščiui Leonui Vladislovui Mikalojui Radvilai grafo Tiškevičiaus kilnojamą turtą:

Vertė lenkiškomis markėmis:

1 lakuotas staliukas marmuro viršumi.....	5.000.000
1 baltas stalas.....	1.000.000
1 lakuotas apvalus staliukas.....	1.000.000
2 šifonjerės ²³⁸ po 2.000.000	4.000.000
2 nedidelės spintos marmuriniu viršumi po 5.000.000.....	10.000.000
1 urna.....	5.000.000
1 marmurinis stovas (<i>podstawa</i>).....	5.000.000
2 statulos po 2.500.000.....	5.000.000
1 kompletas žalių minkštų baldų (1 kušetė, 4 kėdės, ir 2 pufai).....	40.000.000
1 didelis kilimas.....	100.000.000
2 poros portjerų po 2.500.000.....	5.000.000
2 lambrekenai ²³⁹ po 1.000.000.....	2.000.000
24 paveikslai po 10.000.000.....	240.000.000
1 maža minkšta balta kėdė.....	2.500.000
1 didelis minkštas auksuotas fotelis.....	5.000.000
1 EMPIRE fotelis.....	5.000.000
1 auksuotas siuvinėtas fotelis.....	10.000.000

Perkėlimui.....445.500.000

17 v.

1 sodo krėslas.....	1.000.000
30 kietų kėdžių po 200.000.....	6.000.000
9 minkštos kėdės po 1.000.000.....	9.000.000

²³⁸ šifonjėrė [pranc. chiffonier < chiffon — skuduras] – spinta baltiniams ir smulkiems daiktams laikyti.

²³⁹ lambrekėnas [pranc. lambrequin < lambeau — skiautė, skuduras] – 1. viršutinė lango, durų, baldakimo drapiruotės dalis; trumpa užuolaida; 2. ornamentas, imituojantis lambrekėno tipo užuolaidą, būdingas baroko dailei.

1 aukšta kėdė su tinkleliu.....	2.500.000
1 lakuota spinta, inkrustuota, įstiklinta.....	10.000.000
1 spinta su staliuku (<i>ze wstawioną deską</i>).....	2.500.000
5 lakuotos spintos po 2.000.000.....	10.000.000
1 balta spinta.....	1.000.000
3 etažerės ²⁴⁰ po 1.000.000.....	3.000.000
6 dideli stalai po 500.000.....	3.000.000
1 paprastas didelis stalas.....	200.000
1 apvalus stalas.....	200.000
3 baltai nudažyti (<i>malowane – ištapyti?</i>) stalai po 100.000.....	300.000
1 ilgas stalas su paausavimais.....	2.500.000
2 ažuoliniai stalai (šaškiniai) po 1.000.000.....	2.000.000
10 vidutinių stalų po 500.000.....	5.000.000
2 apvalūs stalai po 500.000.....	1.000.000
1 mažas staliukas po mašina (<i>pod maszynę</i>).....	200.000
1 trikampis ištapytas (dažytas?) staliukas.....	200.000
1 baltas ligoninės staliukas (<i>szpitalny</i>).....	200.000
1 baltas staliukas su 4 stalčiais.....	500.000
1 rašomasis stalas.....	5.000.000
1 aukštas nendrinis staliukas gėlėms.....	500.000
2 pufai po 500.000.....	1.000.000
1 veidrodis baltuose rėmuose.....	5.000.000
1 sietynas (<i>zyrandol pajak gwiazda</i>).....	5.000.000
1 mažesnis šviestuvai.....	2.500.000
1 kabantis laikrodis.....	5.000.000
1 fortepijonas.....	20.000.000
1 komoda.....	5.000.000
1 padėvėta minkšta kanapa.....	2.500.000
1 minkšta kanapa be užvalkalo.....	2.500.000

Perkėlimui.....559.800.000

18r

2 kabyklos po 200.000.....	400.000
1 širma.....	2.000.000
1 keturių dalių raudona širma.....	2.500.000
1 geležinė lova su tinklu.....	1.000.000
1 kieta kėdė sulaužytu viršumi.....	100.000
1 paveikslas (besimeldžiantis vienuolis).....	10.000.000
1 ruda spintelė EMPIRE.....	15.000.000
1 širma.....	2.500.000
3 mėlyni krėslai po 2.000.000.....	6.000.000
2 minkštos mėlynės taburetės po 1.500.000.....	3.000.000
1 minkšta mėlyna kėdė.....	1.500.000
1 balta spinta.....	2.000.000

²⁴⁰ etažerė [pranc. étage] – 1. baldas, kurį sudaro viena virš kitos išdėstytos, ppr. iš visų pusių atviros lentynėlės (kampais pritvirtintos prie stulpelių, kolonėlių, tašelių); 2. statyboje — plieninis arba gelžbetoninis statinio karkasas, kuriame įtaisomi technologiniai įrenginiai.

1 didelis kilimas.....	100.000.000
1 mėlyna kanapa.....	5.000.000
1 minkštas raudonas komplektas (kanapa, 4 krėslai ir 1 kėdė).....	25.000.000
1 spinta su įstiklinta niše.....	5.000.000
1 paprasta maža spinta.....	1.000.000
1 spinta drabužiams.....	2.000.000
1 vaikiškas baltas stalas.....	1.000.000
1 paprasta bordo kėdė.....	1.000.000
1 milžiniškas kilimas.....	200.000.000
1 stalinė maža rankinė kasa (seifas?).....	5.000.000
1 didelė ugniai atspari kasa (seifas) su rankena ir užraktu.....	20.000.000
1 otomane ²⁴¹ su 2 voleliais ir 2 pagalvėlėmis.....	10.000.000
1 didelis kilimas.....	100.000.000
1 biliardas.....	20.000.000
2 biliardo lazdos po 1.000.000.....	2.000.000
1 lazdų stovas.....	1.000.000
1 veidrodis paauksuotuose rėmuose.....	5.000.000
1 nedidelė minkšta kanapa.....	2.500.000
1 mažas staliukas su veidrodžiu.....	2.500.000
3 nedideli paveikslai (paauksuotuose rėmuose) po 5.000.000.....	15.000.000

Perkėlimui.....1.128.800.000

18v

3 dideli paveikslai paauksuotuose rėmuose (gėlės, lapė ir višta, vaikai) po 10.000.000.....	15.000.000
3 širmos po 2.500.000.....	7.500.000

²⁴¹ otomane [pranc. ottomane < tikr.] – žema sofa su priegalvėliais vietoj atkaltės ir šoniniais voleliais.